

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Je rozvojová pomoc klíčem k rozvoji? Komparace

Mosambiku, Botswany a Zambie

Lucie Novotná

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní vztahy

Studijní obor Mezinárodní vztahy

Diplomová práce

**Je rozvojová pomoc klíčem k rozvoji? Kom-
parace Mosambiku, Botswany a Zambie**

Lucie Novotná

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Šárka Cabadová Waisová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí mé bakalářské práce doc. PhDr. Šárce Cabadové Waisové, Ph.D. za množství cenných odborných i praktických rad, metodické vedení práce a čas, který mi věnovala.

Současně bych chtěla poděkovat svým rodičům, za jejich pomoc a trpělivost a v neposlední řadě mým přátelům, jmenovitě Michalovi, za motivaci a univerzální podporu.

Seznam zkratek

ACP	African Caribbean and Pacific Group of States	Skupiny států Afriky, Karibiku či Tichomoří
ACTSA	Action for Southern Africa	Akce pro Jižní Afriku
AFDF	African Development Fund	Africký rozvojový fond
BBC	British Broadcasting Corporation	Britská rozhlasová a televizní společnost
BCM	Banco Comercial de Moçambique/ Commercial Bank of Mozambique	Mosambická komerční banka
BDP	Botswana Democratic Party	Botswanská demokratická strana
BNP	Botswana National Party	Botswanská národní fronta
BOFWA	The Botswana Family Welfare Association	Botswanská asociace pro rodinný blahobyt
COMESA	Common Market for Eastern and Southern Africa	Společný trh pro východní a jižní Afriku
DAC	Development Assistance Committee	Výbor pro rozvojovou pomoc
FRELIMO	Frente de Libertacao de Mocambique	Mosambická osvobozenecká fronta
HDI	Human Development Index	Index lidského rozvoje
HIPC	Heavily Indebted Poor Countries	Vysoce zadlužené chudé země
IDA	International Development Agency	Mezinárodní rozvojová agentura
ILO	International Labour Organization	Mezinárodní organizace práce
IMF	International Monetary Fund	Mezinárodní měnový fond
LCD	Least Developed Countries	Nejméně rozvinuté země
MANU	Mozambican African National Union	Mosambická africká národní unie
MMD	Movement for Multiparty Democracy	Hnutí pro multipartijní demokracii
NACA	National AIDS Coordinating Agency	Národní koordinační agentura proti AIDS
ODA	Official Development Aid	Oficiální rozvojová pomoc
OECD	Organization for Economic	Organizace pro

	Cooperation and Development	hospodářskou spolupráci a rozvoj
OFID	Fund for International Development	Fond mezinárodního rozvoje
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries	Organizace zemí vyvážejících ropu
ONUMOZ	Organização das Nações Unidas para Moçambique/ United Nations Operations in Mozambique	Mise Organizace spojených národů v Mosambiku
PEPFAR	The U.S. President's Emergency Plan for AIDS Relief	Plán prezidenta Spojených států amerických pro pomoc v boji s HIV/AIDS
PWAS	Public Welfare Assistance Scheme	Schéma veřejného blahobytu asistence
RENAMO	Resistência Nacional Moçambicana	Mosambické národní hnutí odporu
SADC	Southern African Development Community	Jihoafrické rozvojové společenství
SADCC	Southern African Development Co-ordination Conference	Jihoafrická rozvojová koordinační konference
SACU	Southern African Customs Union	Jihoafrická Celní Unie
SAP's	Structural Adjustment Programme	Programy strukturálních úprav
UDENAMO	National Democratic Union of Mozambique	Národní demokratická unie Mosambiku
UN	United Nations	Organizace spojených národů
UNAMI	National African Union of Independent Mozambique	Národní Africká unie nezávislého Mosambiku
UNDP	United Nations Development Programme	Rozvojový program OSN
UNIP	United National Independent Party	Spojená národní strana nezávislosti
UNICEF	United Nations Children's Fund	Dětský fond OSN
USAID	United States Agency for International Development	Americká agentura pro mezinárodní rozvoj
ZANC	Zambia African National	Zambijský Africký Národní

	Congress	Kongres
ZANLA	Zimbabwe African National Liberation Army	Zimbabwská národně osvobozenecká armáda
ZANU	Zimbabwe African National Union	Zimbabwský africký národní svaz

Seznam tabulek

Tabulka 2.1 Mosambik – Celková ODA (v mil. USD)

Tabulka 2.2 Mosambik – Celková ODA zemí DAC (v mil. USD)

Tabulka 2.3 Mosambik – Celková ODA multilaterálních institucí (v mil. USD)

Tabulka 2.4 Mosambik – Index vnímání korupce

Tabulka 2.5 Mosambik – Populace v mil. osob

Tabulka 2.6 Mosambik – Průměrná délka dožití při narození

Tabulka 2.7 Mosambik – Celková ODA do vzdělávání (v mil. USD)

Tabulka 2.8 Mosambik – Celková ODA zemí DAC do vzdělávání (v mil. USD)

Tabulka 2.9 Mosambik – Celková ODA zemí multilaterálních institucí do vzdělávání (v mil. USD)

Tabulka 2.10 Mosambik – Celkový počet žáků navštěvující základní školy (v %)

Tabulka 2.11 Mosambik – Celková ODA do zdravotnictví (v mil. USD)

Tabulka 2.12 Mosambik – Celková ODA zemí DAC do zdravotnictví (v mil. USD)

Tabulka 2.13 Mosambik – Celková ODA multilaterálních institucí do zdravotnictví (v mil. USD)

Tabulka 2.14 Mosambik – Přístup k pitné vodě (v % populace)

Tabulka 2.15 Mosambik – Přístup k sanitárním zařízením (v % populace)

Tabulka 2.16 Mosambik – Prevalence HIV (v % věku 15-49 let)

Tabulka 2.17 Mosambik – Přístup k antiretrovirální léčbě HIV (v % nemocné populace)

Tabulka 2.18 Mosambik – Dětská úmrtnost pod 5 let (z 1000 narozených)

Tabulka 2.19 Mosambik – Podvýživa (v % populace)

Tabulka 2.20 Mosambik – Celková ODA do sektoru „Životní úroveň“ (v mil. USD)

Tabulka 2.21 Mosambik – Celková ODA zemí DAC do sektoru „Životní úroveň“ (v mil. USD)

Tabulka 2.22 Mosambik – Celková ODA zemí multilaterálních institucí do sektoru „Životní úroveň“ (v mil. USD)

Tabulka 2.23 Mosambik – Vývoj indexu HDI

Tabulka 2.24 Mosambik – Zaměstnanost obyvatel země ve věku 15-24 let (%)

Tabulka 3.1 Botswana – Celková ODA (v mil. USD)

Tabulka 3.2 Botswana – Celková ODA zemí DAC (v mil. USD)

Tabulka 3.3 Botswana – Celková ODA multilaterálních institucí (v mil. USD)

Tabulka 3.4 Botswana – Index vnímání korupce

Tabulka 3.5 Botswana – Populace v mil.
Tabulka 3.6 Botswana – Průměrná délka dožití při narození
Tabulka 3.7 Botswana – Celková ODA do vzdělávání (v mil. USD)
Tabulka 3.8 Botswana – Celková ODA zemí DAC do vzdělávání (v mil. USD)
Tabulka 3.9 Botswana – Celková ODA multilaterálních institucí do vzdělávání (v mil. USD)
Tabulka 3.10 Botswana – Celkový počet žáků navštěvující základní školy (v %)
Tabulka 3.11 Botswana – Celková ODA do zdravotnictví (v mil. USD)
Tabulka 3.12 Botswana – Celková ODA zemí DAC do zdravotnictví (v mil. USD)
Tabulka 3.13 Botswana – Celková ODA multilaterálních institucí do zdravotnictví (v mil. USD)
Tabulka 3.14 Botswana – Přístup k sanitárním zařízením (% populace)
Tabulka 3.15 Botswana – Přístup k pitné vodě (% populace)
Tabulka 3.16 Botswana – Prevalence HIV (v % věku 15-49 let)
Tabulka 3.17 Botswana – Přístup k antiretrovirální léčbě HIV (v % nemocné populace)
Tabulka 3.18 Botswana – Dětská úmrtnost pod 5 let (z 1000 dětí)
Tabulka 3.19 Botswana – Podvýživa (v % populace)
Tabulka 3.20 Botswana – Celková ODA do sektoru „Životní úroveň“ (v mil. USD)
Tabulka 3.21 Botswana – Celková ODA zemí DAC do sektoru „Životní úroveň“ (v mil. USD)
Tabulka 3.22 Botswana – Celková ODA multilaterálních institucí do sektoru „Životní úroveň“ (v mil. USD)
Tabulka 3.23 Botswana – Vývoj HDI
Tabulka 3.24 Botswana – Zaměstnanost obyvatel země ve věku 15-24 let (%)
Tabulka 4.1 Zambie - Celková ODA (v mil. USD)
Tabulka 4.2 Zambie – Celková ODA zemí DAC (v mil. USD)
Tabulka 4.3 Zambie – Celková ODA multilaterálních institucí (v mil. USD)
Tabulka 4.4 Zambie – Index vnímání korupce
Tabulka 4.5 Zambie – Populace v mil. osob
Tabulka 4.6 Zambie – Průměrná délka dožití při narození
Tabulka 4.7 Zambie - Celková ODA do vzdělávání (v mil. USD)
Tabulka 4.8 Zambie – Celková ODA zemí DAC do vzdělávání (v mil. USD)
Tabulka 4.9 Zambie – Celková ODA zemí multilaterálních institucí do vzdělávání (v mil. USD)

Tabulka 4.10 Zambie – Celkový počet žáků navštěvující základní školy (v %)

Tabulka 4.11 Zambie - Celková ODA do zdravotnictví (v mil. USD)

Tabulka 4.12 Zambie – Celková ODA zemí DAC do zdravotnictví (v mil. USD)

Tabulka 4.13 Zambie – Celková ODA zemí multilaterálních institucí do zdravotnictví (v mil. USD)

Tabulka 4.14 Zambie – Přístup k sanitárním zařízením (% populace)

Tabulka 4.15 Zambie – Přístup k pitné vodě (% populace)

Tabulka 4.16 Zambie – Prevalence HIV (v % věku 15– 49 let)

Tabulka 4.17 Zambie – Dětská úmrtnost pod 5 let (z 1 000 dětí)

Tabulka 4.18 Zambie – Podvýživa (v % populace)

Tabulka 4.19 Zambie – Celková ODA do sektoru „Životní úroveň“ (v mil. USD)

Tabulka 4.20 Zambie – Celková ODA zemí DAC do sektoru „Životní úroveň“ (v mil. USD)

Tabulka 4.21 Zambie – Celková ODA zemí multilaterálních institucí do sektoru „Životní úroveň“ (v mil. USD)

Tabulka 4.22 Zambie – Vývoj HDI

Tabulka 4.23 Zambie – Populace žijící v „národní chudobě“ (% populace)

Tabulka 4.24 Zambie – Populace žijící v absolutní chudobě (% populace)

Tabulka 4.25 Zambie – Populace žijící v národní chudobě na venkově (% populace)

Tabulka 4.26 Zambie – Populace žijící v národní chudobě ve městech (% populace)

Tabulka 4.27 Zambie – Zaměstnanost obyvatel země ve věku 15–24 let (%)

Obsah

1 Úvod	1
1.1 Metodologie, operacionalizace pojmů a rizika předkládané analýzy	5
2 Mosambik	13
2.1 Historicko–politický kontext.....	13
2.1.1 Mosambik dnes.....	18
2.2 Poskytovaná pomoc	20
2.2.1 Korupce	24
2.2.2 Dílčí závěr	25
2.3 Sociální vývoj společnosti.....	26
2.3.1 Demografie.....	26
2.3.2 Vzdělání	27
2.3.3 Zdravotnictví	33
2.3.4 Dílčí závěr	41
2.4 Životní úroveň	41
2.4.1 ODA na pozadí, „ Životní úroveň “	42
2.4.3 Dílčí závěr	47
2.5 Shrnutí	48
3 Botswana.....	50
3.1 Historicko–politický kontext.....	50
3.1.1 Botswana dnes	53
3.2 Poskytovaná pomoc	54
3.2.1 Korupce	56
3.2.2 Dílčí závěr	57
3.3 Sociální vývoj společnosti.....	58
3.3.1 Demografie.....	58
3.3.2 Vzdělání	60
3.3.3 Zdravotnictví	65
3.3.4 Dílčí závěr	72
3.4 Životní úroveň	74
3.4.1 ODA na pozadí „ Životní úroveň “	74
3.4.2 Efektivnost ODA na pozadí „ Životní úroveň “	75
3.4.3 Dílčí závěr	82
3.5 Shrnutí	82
4 Zambie	85
4.1 Historicko–politický kontext.....	85
4.1.1 Zambie dnes	90
4.2 Poskytovaná pomoc	90
4.2.1 Korupce	92
4.2.2 Dílčí závěr	93

4.3 Sociální vývoj společnosti.....	94
4.3.1 Demografie.....	94
4.3.2 Vzdělávání.....	96
4.3.3 Zdravotnictví.....	101
4.3.4 Dílčí závěr.....	107
4.4 Životní úroveň.....	108
4.4.1 ODA na pozadí „ Životní úroveň “.....	108
4.4.2 Efektivnost ODA napozadí „ Životní úroveň “.....	110
4.4.3 Dílčí závěr.....	117
4.5 Shrnutí.....	117
5 Závěr.....	121
6 Seznam literatury.....	128
7 Resumé.....	137
8 Přílohy.....	139

1 Úvod

Rozvojová pomoc je systematickou a dlouhodobou pomocí materiální a nemateriální povahy poskytovanou zemím, které nejsou schopny vlastními silami zajistit stabilitu státu a efektivně řešit rozvojové problémy. Pomoc a podpora jsou katalyzátorem (r)evolučních změn v oblastech zdravotní péče, vzdělávání, infrastruktury, energetického průmyslu a rozvoje sociálních programů. Přijaté koncepce poskytování rozvojové pomoci čelí vlnám kritiky efektivity jejího poskytování, což je aspekt, kterým se budu zabývat ve své magisterské práci.

Základním cílem diplomové práce je komparace případových studií tří států (Mosambiku, Botswany, Zambie) na pozadí poskytované oficiální rozvojové pomoci (ODA) v letech 2002 až 2010 v souladu s níže uvedenými kritérii srovnávání. Ve své magisterské práci se primárně zaměřím na tzv. oficiální rozvojovou pomoc distribuovanou Organizací pro hospodářskou spolupráci a rozvoj. Na základě dostupných údajů chci dokumentovat, zda poskytovaná oficiální rozvojová pomoc byla efektivně poskytnuta a využita. Zda dopomohla výše jmenovaným zemím ke zlepšení životních podmínek, k jejich trvalé udržitelnosti nebo rozvoji a v neposlední řadě korelaci vložených sil a prostředků s dosaženými výsledky. Záměrem předkládaného textu je komparace vývoje zvolených států na pozadí ODA ve sledovaném časovém úseku. Za pomoci subjektivně zvolených hledisek určit míru účinnosti oficiální rozvojové pomoci a zodpovědět otázku, zda poskytování rozvojové pomoci je skutečným a opravdovým klíčem společensko-ekonomického rozvoje států.

Hlavní tezí mé magisterské práce je, že nejefektivněji využívá oficiální rozvojovou pomoc Botswana, a to převážně díky absenci vnějších i vnitřních ozbrojených konfliktů a velmi nízké míře korupce. Rozdílný vývoj předpokládám v Mosambiku i Zambii. Domnívám se, že efektivita pomoci nebude v případě Mosambiku v přímé korelaci s dosaženými výsledky, přičemž Zambie bude ve výsledcích oscilovat mezi zkoumanými zeměmi. Mosambik a Zambii sužovaly ozbrojené konflikty a poskytnutá pomoc, byť označovaná jako rozvojová, byla v mnoha případech zužitkována víceméně jako pomoc humanitární. To v konečném důsledku negativně ovlivnilo zjištěné výsledky rozvoje vybraných zemí ve sledovaném období ve prospěch Botswany.

Státy pro komparaci efektivity spotřeby rozvojové pomoci jsem do diplomové práce vybírala na základě tří, subjektivně zvolených, kritérií. Prvním měřítkem byla geografická poloha státu, tedy subsaharská Afrika. Druhým kritériem byla absence ozbrojeného konfliktu, který by transformoval základní motiv ODA od podpory společensko-ekonomického rozvoje k potlačování či předcházení násilí. Třetím hlediskem pak byl index lid-

ského rozvoje, HDI. Na základě těchto kritérií jsem vybrala země subsaharské Afriky s jedním z nejhorších HDI na světě – Mosambik a naopak s jedním z nejlepších – Botswanu. Třetí stát – Zambii – jsem zvolila na základě jeho geografické polohy mezi výše uvedenými státy, v zemi nebyl v uplynulých více než 8 letech ozbrojený konflikt a současná hodnota indexu HDI je nižší než v Botswaně a vyšší indexu v Mosambiku.

Pro zkoumání efektivity vložených prostředků jsem zvolila vlastní kritéria teoretického výzkumu, které jsem rozdělila do tří souborů nazvaných „Poskytovaná pomoc“, „Sociální vývoj společnosti“ a „Životní úroveň“, přičemž v každém oddílu budu zkoumat efektivitu vložených prostředků ODA ve vytyčeném zájmovém segmentu. V prvním souboru („Poskytovaná pomoc“) se budu zabývat celkovým objemem vložených prostředků, preferovaným sektorem alokace finanční pomoci a mírou korupce daného státu, která limituje efektivitu přerozdělení poskytnutých finančních zdrojů. Druhým oddílem je „Sociální vývoj společnosti“, který je kompilací tří samostatně stojících odvětví a to: demografie, gramotnosti a zdravotnictví. Ve třetí kapitole nazvané „Životní úroveň“ se zaměřím na vývoj indexu lidského rozvoje, národní a absolutní chudoby, nezaměstnanosti a kvality i kvantity dopravních, elektrických a komunikačních sítí.

V průběhu zkoumání jsem, po konzultaci s garantem, v několika bodech částečně modifikovala již schválený projekt diplomové práce. První zásadní změna spočívá v eliminaci zkoumaných toků rozvojové pomoci. Pro potřeby mé magisterské práce jsem se rozhodla blíže sledovat celkovou pomoc Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj, jelikož přináší reprezentativní kvantitativní údaje, které se staly základním kamenem předkládané práce. Namísto pomoci Světové banky či nezávislých organizací blíže studuji bilaterální oficiální rozvojovou pomoc poskytovanou zeměmi DAC a multilaterálními institucemi. Evaluace práce nevládních organizací je, dle mého názoru, v daných státech monitorována nedostatečně. Poměrně veliké rozpory a nedostatky jsem objevila i v oficiálních statistických výstupech Organizace spojených národů či Světové banky.

Další modifikací schváleného projektu je zkrácení monitorované doby z deseti na osm let, tedy na období let 2002 až 2010. Důvodem této úpravy byla změna metodologie Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) v kvantitativním monitoringu oficiální rozvojové pomoci. Poslední změnou proti projektu je vyřazení kapitoly nazvané „Rozvojová pomoc – vývoj konceptů rozvojové pomoci“. Argumentem pro tuto úpravu je nadlimitní textový rozsah magisterské práce v případě dodržení konceptu projektu anebo snížení informačního potenciálu jednotlivých případových studií při zachování rozsahu projektu a dodržení povoleného maximálního textového rozsahu magisterské práce.

Podklady potřebné k práci jsem čerpala převážně z internetových zdrojů – statistických databází, plánů rozvojových pomoci, případových studií, profilů jednotlivých zemí či článků věnujících se danému segmentu zájmu. Informace jsem získávala především na stránkách Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj, Commonwealthu, ambasad jednotlivých států či Organizace spojených národů a jejich agentur. Pro zvýšení informačního potenciálu předkládané práce jsem osobně navštívila ambasády všech zkoumaných států, na kterých mi byly poskytnuty cenné tištěné materiály s aktuálními daty o stavu monitorovaných zemí. Zároveň jsem vytvořila dotazník, který jsem rozeslala na zastupitelské úřady ve Spojených státech amerických, Londýně a Jihoafricko-českou průmyslovou komoru. Bohužel návratnost dotazníků byla i přes četné urgencye velmi nízká a z 12 rozeslaných mi byl řádně vyplněn jen jeden, a to pravděpodobně jen díky osobnímu setkání s vedoucím botswanského konzulátu v Londýně. Nosnými pilíři všech případových studií se nepochybně staly statistické databáze institucí OECD (stats.oecd.org) a Světové banky (data-bank.worldbank.org), z nichž jsem čerpala kvantitativní údaje o oficiální rozvojové pomoci a vybraných kritériích mnou zkoumaných odvětvích. Jelikož se v práci zabývám časovým úsekem let 2002 až 2010, preferovala jsem spíše internetové zdroje, jež mi poskytly inovované informace o současném stavu daných zemí. V případě Mosambiku mi poskytovatelem aktuálních informací byla mosambická informační agentura (www.poptel.org.uk), či články Josepha Hanlona a Jonathana Werva. Pro druhou případovou studii o Botswaně jsem využívala především internetové stránky botswanského statistického úřadu, jež obsahovaly víceméně všechny potřebné údaje. Poslední kapitola je o Zambii, kde mi nosnou literaturou byl Zambia Country Report vydaný ústavem Bertelsmann Stiftung. Knižní prameny jsem využila především v prvních kapitolách všech případových studiích, kde představují historicko-politický vývoj jednotlivých zemí.

Diplomovou práci jsem rozdělila do dvou ucelené části – teoretickou a empirickou, jednotlivě členěné do tematických podkapitol. V úvodní teoretické části nejprve přibližuji definici oficiální rozvojové pomoci a specifikuji svoji metodu testování evaluace poskytované pomoci. Následně se věnuji operacionalizaci zkoumaných kritérií, procesu jejich shromažďování a rizikům předkládané analýzy.

Empirická část diplomové práce se skládá ze souboru tří případových studií a představuje stěžejní úsek celého textu. Případové studie Mosambiku, Botswany a Zambie jsou rozděleny do identických tematických kapitol a členěny do podkapitol kopírujících daná hlediska výzkumu, přičemž každá tematická podkapitola daného komplexu je zakončena dílčím závěrem. Jednotlivé kapitoly s názvy 1) Poskytovaná pomoc, 2) Sociální vývoj spo-

lečnosti a 3) Životní úroveň a jim příslušné ukazatele a kriteria, na kterých dokumentují vývoj jednotlivých států, jsou v případech ucelené řady dostupných dat předkládána v přehledných tabulkách. Závěrem každé případové studie zhodnocují stupeň efektivity ODA v celkovém shrnutí výsledků využití rozvojové pomoci daného státu.

V úvodních kapitolách všech předkládaných studií nastiňují historicko-politický vývoj daného státu až do současnosti. Následující kapitolou je soubor ukazatelů se souhrnným názvem „Poskytovaná pomoc“, v níž se věnují celkovému objemu poskytnuté oficiální rozvojové pomoci a finanční podpoře zemí DAC a multilaterálních organizací předmětným státům. Součástí je i tématická podkapitola věnující se korupci. Další kapitola nese název „Sociální vývoj společnosti“ a zaměřují se v ní na demografii, vzdělání a zdravotnictví. V první podkapitole nazvané „Demografie“ zjišťují vývoj počtu obyvatel a změnu ukazatele průměrné délky dožití v průběhu sledovaného období. V následující podkapitole jsem se zaměřila na sektor vzdělávání, především na sledování míry vzdělanosti dané populace, dostupnosti vzdělání a procentuálních podílů docházky do vzdělávacích ústavů. Třetí podkapitolou je sektor zdravotnictví. Zde jsem se soustředila na změny v úrovni a kvalitě zdravotní péče vlivem využití rozvojové pomoci, ve zlepšení dostupnosti nemocnic a přístupu k pitné vodě. V neposlední řadě pak monitoruji opatření omezující šíření epidemií a nakažlivých nemocí.

V poslední kapitole praktické části diplomové práce případových studií nazvané jednotně „Životní úroveň“ se věnují vývoji indexu lidského rozvoje, chudobě, nezaměstnanosti, elektrifikaci, kvalitě a kvantitě silničních sítí a dostupnosti telekomunikací.

Ve zkoumaných kapitolách případových studií monitoruji kritéria na základě poskytnuté oficiální rozvojové pomoci. Nejprve se věnují rozvoji daného sektoru, kde analyzuji a srovnávám jeho vývoj od doby zisku svrchovanosti do roku 2010. V kontextu s ekonomicko-sociálním vývojem jednotlivých států následně v samostatné podkapitole předkládám vliv oficiální rozvojové pomoci vložené do konkrétního zájmového segmentu, a to jak celkovou ODA, tak jen zemí DAC¹ (bilaterální úroveň) či multilaterálních institucí. U jednotlivých bodů zmiňuji, kdo byl ve studovaném časovém úseku největším donorem a kam jeho prostředky primárně putovaly. Následuje část nesoucí název Efektivnost ODA, ve které na pozadí subjektivně zvolených kritérií popisují její vliv na vývoj a rozvoj společenských a ekonomických oblastí života obyvatel daného státu.

¹ DAC - Výbor pro rozvojovou pomoc (*Development Assistance Committee*) je orgánem Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj, čítající na 25 států. Založen byl v roce 1961 a jeho cílem je koordinovat rozvojovou spolupráci s cílem snížení chudoby, redukce dependence na rozvojové pomoci a celkové zlepšení životních podmínek v rozvojových státech. *Development Assistance Committee*, OECD, <http://www.oecd.org/dac/developmentassistancecommitteeedac.htm>; <http://www.oecd.org/dac/dacmembercountries.htm> (1. 4. 2013).

V závěru předkládaného textu se mapují naplnění jejího hlavního cíle a to komparací tří případových studií na základě již zmíněných kritérií.

1.1 Metodologie, operacionalizace pojmů a rizika předkládané analýzy

Pro potřeby mé magisterské práce je nutné definovat pojem oficiální rozvojové pomoci dle Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj, odkud je téměř veškerá pomoc čerpána. Oficiální rozvojová pomoc je zde definována jako soubor finančních transferů zemí DAC a multilaterálních institucí za přesně stanovených kritérií. Prvním kritériem je, že finanční zdroje musí být poskytovány oficiálními aktéry – agenturami, vládami či jejich výkonnými úřady. Hlavním záměrem každé transakce musí být podpora ekonomické a sociální prosperity zemí klasifikovaných jako rozvojových. Posledním kritériem je, že musí být prováděna na základě zvýhodněných finančních podmínek, kdy minimálně 25 % této pomoci je poskytnuto jako dar (*Is It ODA?*, OECD, 2001: 2.).

Zásadní význam pro zpracování diplomové práce a zisk veškerých dat o redistribuci ODA do vymezených kritérií měla statistika OECD – „stats.oecd.org“. Databáze číselných údajů o reálně poskytnuté pomoci (gross disbursement) se stala nosným pilířem předkládaného textu. Ve své práci pracuji, až na výjimky, s původními zjištěnými daty. Jinak je tomu údajů o zdravotnictví jednotlivých zemí a souboru dat v kapitole „Životní úroveň“. Prezentovaná oficiální rozvojová pomoc plynoucí do sektoru zdravotnictví zahrnuje v mých kritériích nejenom OECD vymezenou zdravotní péči (Health, Total), ale přidala jsem navíc údaje o přístupu obyvatel k pitné vodě a sanitárním zařízením (Water Supply and Sanitation, Total). Z tohoto důvodu je ODA vložena do zdravotnictví součtem výše uvedených institucionálních poskytnutých pomoci. Druhou výjimkou je sektor „Životní úroveň“, kde prezentovaná rozvojová pomoc vložena do tohoto komplexu kritérií je součtem vybraných finančních toků plynoucích do sociální a ekonomické infrastruktury.

Samotný koncept rozvoje je, dle mého názoru, nejistým fenoménem, který lze jen obtížně exaktně definovat. I přesto, že se setkáváme s mnoha kvalitativně či kvantitativně stylizovanými definicemi měření rozvoje společnosti, všechny lze fundamentálně charakterizovat jako aktivní snahu zúčastněných na změně a zlepšení životních podmínek obyvatel daného státu.

Pro evaluační výzkum rozvoje jsem si vybrala pragmatická alternativní kritéria měření úspěchu, neboť evaluace existujících multilaterálních organizací užívá jinou metodologii nebo používá odlišná kritéria sledování poskytování ODA. Alternativním kritériem pro evaluaci rozvojové pomoci

je dokumentace ODA na základě objemu vložených prostředků a dosažených kvantitativních výsledků.

Jako ideální typ pro potřeby mé magisterské práce jsem zvolila vlastní kritéria zkoumání, na jejichž základě budu vybrané země analyzovat. Kritéria jsem rozdělila do tří ucelených souborů s názvy: 1) Poskytovaná pomoc, 2) Sociální vývoj společnosti a 3) Životní úroveň, přičemž v každém z oddílů budu zkoumat efektivitu vložených prostředků ODA ve vztahu k vybraným ukazatelům.

Kritéria použitá v souboru ukazatelů nazvaných „Poskytovaná pomoc“ jsou dána definicí Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj pro oficiální rozvojovou pomoc, zmíněnou v úvodu metodologické kapitoly. V této části práce se věnuji celkové ODA plynoucí do jednotlivých států za sledovaný časový úsek a korupci. Druhá kapitola, „Sociální vývoj společnosti“, obsahuje údaje o demografii, vzdělávání a zdravotnictví. Základními demografickými údaji této části textu jsou počet populace, průměrná délka dožití a porodnost. V sekci vzdělání jsem se soustředila na celkovou vzdělanost, negramotnost žen a celkový počet žáků navštěvující základní školy. Kritérii pro zdravotnictví jsou přístup k pitné vodě, sanitárním a zdravotnickým zařízením a zajištění antiretrovirální léčby. Sledována je také prevalence viru HIV/AIDS, mateřská a dětská úmrtnost, podvýživa obyvatelstva. Životní úroveň je komplexním ukazatelem, který mapuje socioekonomický rozvoj státu, nicméně jako syntéza mnoha kvantitativních i kvalitativních ukazatelů naráží na nedostatek relevantních údajů. Ve své magisterské práci jsem životní sektor vymezila souborem dostupných údajů reflektujících národní chudobu, absolutní chudobu, vývoj indexu HDI a poměr zaměstnanosti a nezaměstnanosti v daných státech. Zároveň jsem do posledního zkoumaného sektoru zahrнула i vývoj infrastruktury – dopravní obslužnost, dostupnost elektrické energie či moderní komunikační prostředky, které životní úroveň navyšují díky výraznému zpřístupnění informací či snižováním společenských rozdílů mezi rurálními a městskými oblastmi. Pokud byly ve sledovaném časovém úseku data dostupná minimálně ve třech letech, zpracovala jsem údaje do tabulek.

Veškerá data vybraných ukazatelů jsem získala z databází Světové banky, která kumuluje statistické služby například OSN a jejich agentur, Africké rozvojové banky a dalších organizací. V případě studie o Botswaně jsem navíc použila podrobné publikace pocházející z botswanského statistického úřadu (Central Statistics Office Botswana). Vybrané informace i data mají stejný definiční základ, a proto je relevantní jejich komparace. Na následujících stránkách blíže identifikuji zkoumaná kritéria.

Index vnímání korupce indikuje stupeň vnímání existence korupce mezi úředníky veřejné správy a politiky² a definuje korupci jako zneužívání veřejné pravomoci k osobnímu prospěchu. Statistické údaje jsem čerpala z internetových stránek Transparency International.

Populace v milionech osob je údaj prezentován v milionech jedinců a čerpán z databáze Světové banky „World Development Indicators“, dostupné na: databank.worldbank.org.

Průměrná délka dožití při narození neboli střední délka života při narození je druhým základním údajem formující podkapitulu Demografie. Data jsou prezentována v letech a statisticky určují kolika let života by se v průměru mělo dožít právě narozené dítě při zachování hrubé míry úmrtnosti v daném roce (Kuna, 2010: 17).³ Údaje byly čerpány ze Světové banky, z databáze „World Development Indicators“.

Porodnost, neboli úhrnná plodnost udává průměrný počet narozených dětí jedné ženě v jejím plodném věku.⁴ Pramenem těchto dat byla v případě Mosambiku a Zambie databáze „World Development Indicators“. Pro případovou studii Botswany jsem data čerpala z „Botswana Demographic Survey Report 2006“.

Celková vzdělanost představuje procentuální podíl společnosti starší 15 let se schopností plynule psát, číst a porozumět danému textu. Údaj zároveň zahrnuje i základní matematickou gramotnost.⁵ Číselné údaje reprezentující celkovou vzdělanost byly použity z „Educational Statistics“ na internetových stránkách Světové banky.

Negramotnost žen udává procentuální podíl ženské populace starší 15 let bez ability číst, psát, porozumět textu a počítat.⁶ Data byla čerpána z databáze „World Development Indicators“ (Mosambik, Botswana) a „Educational Statistics“ (Zambie).

Celkový počet žáků navštěvující základní školy představuje počet dětí navštěvující základní školu jako procentuální podíl z celkového počtu dětí školního věku.⁷ Údaje byly extrahovány z databází monitorujících pokrok v rámci miléniových cílů – „Millennium Development Goals Indicator“.

² *Overview*, Transparency International: <http://www.transparency.org/research/cpi/overview> (1. 4. 2013).

³ *Life Expectancy at Birth*, World Bank: <http://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN> (1. 4. 2013).

⁴ *Fertility Rate*, World Bank: <http://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN/countries> (1. 4. 2013).

⁵ *Literacy Rate, Adult Total (% of people ages 15 and above)*, World Bank: <http://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS/countries> (1. 4. 2013).

⁶ *Adult Illiterate Population % Female*, World Bank: http://databank.worldbank.org/data/views/variableSelection/selectvariables.aspx?source=education-statistics---all-indicators#s_i (1. 4. 2013).

⁷ *Millennium Development Goals*, United Nations Statistics Division: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Metadata.aspx?IndicatorId=0&SeriesId=589> (1. 4. 2013).

Přístup ke zdravotnickým zařízením vyjadřuje procentuální podíl obyvatel s adekvátním přístupem ke zdravotnickým zařízením. Bohužel tato data nejsou běžně k dispozici a zdravotní kondice obyvatel se určuje spíše na základě přístupu k pitné vodě, sanitárním zařízením, počtu lékařů na počet obyvatel aj. Adekvátní data se mi podařilo dohledat v případě Botswany v „The Case Comprehensive: Botswana. 2009“. Číselná data Mosambiku a Zambie jsem získala ze souhrnných dokumentů „The United States Global Health Initiative Mozambique 2011-2015“ a „The United States Global Health Initiative Zambia 2011-2015“.

Přístup k sanitárním zařízením je procentuální podíl obyvatel s ucházejícím přístupem k hygienickému zařízení, přičemž údaj je počítán z celkového počtu populace.⁸ Data byla čerpána z „World Development Indicators“.

Přístup k pitné vodě představuje procento populace mající zajištěný adekvátní přístup k nezávadné pitné vodě. Adekvátní přístup je definován přístupností alespoň 20 litrů denně na osobu do vzdálenosti 1 kilometru.⁹ Pro všechny případové studie byly údaje čerpány z „World Development Indicators“.

Prevalence HIV udává procento populace ve věku 15-49 let, kteří jsou infikováni virem HIV.¹⁰ Číselné údaje extrahovány z „World Development Indicators“.

Antiretrovirální léčba je údajem zahrnujícím jak dospělé jedince, tak i děti v pokročilém stádiu syndromu získaného selhání imunity užívající antiretrovirální léčiva. Procentuální podíl je počítán z celkového počtu osob, jež by měly mít přístup k této léčbě, tedy nemocných virem HIV.¹¹ Pro Mosambik byla data čerpána z internetových databází Světové banky „World Development Indicators“, pro další dvě případové studie z „Health Nutrition and Population Statistics“.

Mateřská úmrtnost indikuje počet žen ze sta tisíc, které zemřou v důsledku porodu či během těhotenství, čerpáno z „World Development Indicators“.¹²

Dětská úmrtnost pod 5 let představuje počet dětí z tisíce, jež se nedožijí 5 let věku.¹³ Číselné informace extrahovány z „World Development Indicators“.

⁸ *Improved Sanitation Facilities (% population)*, World Bank:
<http://data.worldbank.org/indicator/SH.STA.ACSN/countries> (1. 4. 2013).

⁹ *Improved Water Source (% of population with access)* World Bank:
<http://data.worldbank.org/indicator/SH.H2O.SAFE.ZS> (1. 4. 2013).

¹⁰ *Prevalence of HIV (% of population 15-49)*, World Bank:
<http://data.worldbank.org/indicator/SH.DYN.AIDS.ZS/countries> (1. 4. 2013).

¹¹ *Antiretroviral Therapy coverage (% of people with advanced HIV infection)*, World Bank:
<http://data.worldbank.org/indicator/SH.HIV.ARTC.ZS> (1. 4. 2013).

¹² *Maternal Mortality Ratio (modeled estimate, per 100000 live births)*, World Bank:
<http://data.worldbank.org/indicator/SH.STA.MMRT/countries> (1. 4. 2013).

Podvýživa dětí pod 5 let indikuje procentuální údaj dětí do věku 5 let, jejichž váha je dvakrát nižší než váha předpokládaná dle mezinárodních standardů. Data se počítají z celkového počtu dětí daného věku.¹⁴ Údaje čerpány z „Millenium Development Goals Indicator“.

Podvýživa populace je procentuálním údajem reprezentujícím podíl obyvatel žijící s nedostatečným příjmem energie.¹⁵ V případě Mosambiku a Botswany byla data shromážděna z „Millenium Development Goals Indicator“, zatímco zambijské údaje z „Hunger Statistics“ na stránkách Organizace pro výživu a zemědělství.

Index lidského rozvoje představuje kvantitativní způsob měření rozvoje, jež byl poprvé aplikován v roce 1990. Skládá se ze dvou složek – ekonomické a sociální. Na jejich základě získáme hodnoty od 0 do 1 (počítá se na 3 desetinná místa), přičemž čím vyšší hodnota, tím je na tom země lépe. Ekonomickou složku zahrnuje hrubý národní příjem, sociální pak průměrná délka dožití a předpokládaná doba vzdělávání.¹⁶ Jednotlivé údaje byly shromážděny na základě „Human Development Index“.

Chudoba je relativní pojem. Můžeme ji definovat určitou nedostatečnou disponibilní sumou nezbytnou k zajištění základních životních potřeb či jinou alternativní definicí na bázi nedostatku příležitostí, lidských vlastností či ekonomických možností. Jako příklad uvedu komparaci chápání chudoby obyvatelů Botswany a České republiky. Zatímco průměrný obyvatel České republiky definuje chudobu na čistě ekonomickém základu, tedy jako finanční nedostatek, obyvatel Botswany se jako chudý cítí pokud ztratí rodinné vazby. Jeho prioritou je zachování pevných rodinných vztahů i se staršími rodinnými příslušníky. Důležitost rodinných vazeb je mu vštepována výchovou a národními tradicemi a je povinen postarat se o své bližní do jejich posledních dnů.¹⁷ Z toho vyplývá, že měřítko chudoby je z národního pohledu naprosto subjektivním faktorem, který na základě našeho chápání formuje i náš přístup k ostatním jedincům. Z uvedeného vyplývá, že zatímco většina obyvatel České republiky bude toužit pomocí obyvatelům Botswany v jejich materiální chudobě, bude botswanská populace litovat našich uvolněných rodinných vazeb a přemýšlet, jak nám pomoci v naší citové chudobě. Pro potřebu své práce jsem nicméně zvolila dvě základní kvantitativní metody měření ekonomické chudoby a těmi jsou

¹³ *Mortality Rate, Under -5 (per 1000 live births)*, World Bank:

<http://data.worldbank.org/indicator/SH.DYN.MORT/countries> (1. 4. 2013).

¹⁴ *Malnutrition Prevalence, Weight for Age (% of Children under 5)*, World Bank:

<http://data.worldbank.org/indicator/SH.STA.MALN.ZS> (1. 4. 2013).

¹⁵ *Millenium Development Goals*, United Nations Statistics Division:

<http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Metadata.aspx?IndicatorId=0&SeriesId=566> (1. 4. 2013).

¹⁶ *About Human Development*, UNDP: <http://hdr.undp.org/en/humandev/>; Human Development Index, UNDP: <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi/> (1. 4. 2013).

¹⁷ *Klip TV Botswana, Česko proti chudobě*: <http://www.ceskoprotichudobe.cz/?id=15-clanky&tema=0&idc=838> (1.4.2013).

absolutní a národní chudoba, přičemž se míru chudoby snažím přiblížit na základě uvedení cen základních komodit v porovnání s průměrnými platy.

Národní chudoba představuje procentuální podíl obyvatelstva žijícího pod národní úrovní chudoby, jež představuje nedostatečné uspokojování životních potřeb ve vztahu k části populace, která plně uspokojí své zbytné i nezbytné materiální i nemateriální požadavky.¹⁸ Údaje pro Mosambik a Zambii jsem získala z databáze „World Development Indicators“, pro Botswanu mi byla zdrojem „Preliminary Results of the Botswana Core Welfare Indicators (Poverty) Survey 2009/10“.

Absolutní chudoba indikuje procento osob z celkového počtu populace žijící s méně než 1,25 dolary na den.¹⁹ Údaje pro Mosambik a Zambii poskytla databáze „World Development Indicators“, pro Botswanu „Preliminary Results of the Botswana Core Welfare Indicators (Poverty) Survey 2009/10“.

Zaměstnanost udává procentuální podíl zaměstnaných osob ve věku 15-24 let z celkového počtu populace ve stejném věku.²⁰ Data extrahována z „Millenium Development Goals Indicator“.

Počet km silnic je vyjádřením délky silnic v kilometrech, kterými daný stát disponuje pro potřeby dopravních služeb. Data byla čerpána z různých zdrojů. V případě Mosambiku ze statistické služby „World Development Indicators“, Botswany z „Botswana Transport and Communications Statistics 2010“, Zambie ze „Zambia: The Commonwealth Yearbook“.

Elektrifikace je procentuální vyjádření z celkového počtu obyvatel s přístupem k elektrické energii (*Energy*, Invest Zambia, 2012: 17). Informace o zambijských elektrických sítích byly čerpány z tištěných materiálů „Invest Zambia“ ze sekce Energy, v případě Botswany z „Country Partnership Strategy for The Republic of Botswana for the Period FY09 - FY13: 2009“ a Mosambiku z mosambické informační agentury.

Uživatelé mobilních telefonů je údajem monitorujícím podíl populace užívající mobilní telefon. Toto číslo zároveň zahrnuje i počet nakoupených sim-karet, které mohou konečný výsledný údaj ovlivnit.²¹ Pro Zambii a Mosambik jsem počty uživatelů mobilních telefonů čerpala ze statistické služby „Open Data to Africa“. Za Botswanu jsem data primárně získala ze

¹⁸ *Poverty Headcount Ratio at National Poverty Line (% of population)*, World Bank: <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC> (1. 4. 2013).

¹⁹ *Poverty Gap 1.25 a day PPP (%)*, World Bank: <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GAPS/countries> (1. 4. 2013).

²⁰ *Employment to Population Ratio, Ages 15-24, Total (%)*, World Bank: <http://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.1524.SP.ZS> (1. 4. 2013).

²¹ *Mozambique Quick Stats*, Open Data fo Africa: <http://mozambique.opendataforafrica.org/vwozgee/international-telecommunication-union-key-global-telecom-indicators-2011> (1. 4. 2013).

souhrnné zprávy „Annual Report of Botswana Telecommunications Authority“.

Internetový přístup je procentuálním údajem monitorujícím podíl populace s přístupem k této světové komunikační síti. Veškerá data jsou v rámci všech studií čerpána z „Internet Word Stats“.

Při vyhledávání a evaluaci relevantních podkladů pro moji magisterskou práci jsem narazila na mnoho metodologických, badatelských obtíží a rozporuplných údajů.

Základním vědeckým problémem je rozdílná metodologie výpočtu výše poskytované oficiální rozvojové pomoci OECD a Světové banky. Vykazovaný objem finančních prostředků jednotlivým státům je v rámci obou organizací za sledované období rozdílný a metodologii výpočtu součtů celkové pomoci nelze z veřejných zdrojů, se kterými jsem pracovala, získat. Odhalené diference vykazované rozvojové pomoci jsem v počátcích mého bádání řešila dotazy na metodologii výpočtu jak ve Světové bance, tak v OECD, nicméně ani po opakovaných urgencích se žádná z institucí k rozporům v ODA nevyjádřila. Z tohoto důvodu jsou všechna data týkající se ODA čerpala pouze z databáze Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj. Statistické služby OECD jsem zvolila kvůli přehlednosti, dostupnosti a její interaktivitě.

Další riziko předkládané práce bylo zjištěno při zevrubném bádání v rámci vymezených kritérií jednotlivých kapitol, kdy jsem zjistila nepřesnosti a rozporuplnost údajů prezentovaných v interních parciálních databázích mezinárodních institucí jako jsou Světová banka či OSN. Multilaterální organizace nabízejí své analýzy, reporty, souhrnné zprávy i databáze, přičemž v rámci jedné organizace se můžeme setkat s různě organizovanými soubory údajů obsahující naprosto rozdílné informace o zvolených kritériích. Tyto diference jsem objevila u mnoha ukazatelů, například u vykazování hodnot přístupu obyvatel k pitné vodě, počtu obyvatel státu, vzdělanosti či celkové délky silnic. Například v profilech zemí, prezentovaných na internetových stránkách Světové banky, najdeme většinou rozdílné údaje u stejných ukazatelů proti oborovým statistikám na webu téže organizace. Další nepřesnosti jsem objevila při kvantitativním i kvalitativním srovnáním téhož ukazatele získaného ze zdrojů různých institucí. Rozdíly hodnot ukazatele získaných z různých databází se v mnoha případech lišily v desítkách procent. Abych maximálně eliminovala nepřesnosti jednotlivých souborů údajů, použila jsem ve své diplomové práci pouze hodnoty a údaje, které byly stejné nebo téměř stejné alespoň ve třech statistických databázích.

Z důvodu zjištěných nepřesností u vybraných údajů jsem se snažila zvýšit informační potenciál textu pomocí dotazníků a osobní návštěvou

konzulátů zájmových zemí v Londýně. Díky této aktivitě jsem ze zastupitelských úřadů obdržela mnoho dalších materiálů, které mi poskytly další cenné informace a vývoji občanské společnosti jednotlivých států. Bohužel u dotazníku (jež přikládám v příloze), jako pokusu o získání dalších informací statisticky nesledovaných, jsem nebyla tak úspěšná. Z dvanácti rozeslaných se mi vrátil pouze jediný. Jejich vypovídací schopnost tak pro mou práci byla minimální.

Etickou překážkou předkládaného textu je fakt, že při zkoumání, popisování a syntéze zjištěných skutečností o vybraných státech jsem vycházela pouze z teoretického poznávání. Žádný ze zájmových států jsem nenavštívila a nevedla jsem žádný zúčastněný výzkum ani na lokální úrovni. Jsem si tak vědoma rizika, že závěry, které vyplynuly ze zkoumání rozsahu a vlivu oficiální rozvojové pomoci na rozvoj Mosambiku, Botswany i Zambie vycházejí pouze z teoretického poznání reality dané země prostřednictvím veřejných údajů poskytovaných vládními institucemi a statistických databází světových organizací.

2 Mosambik

V následující kapitole se budu blíže věnovat jedné z vybraných zemí afrického kontinentu – Mosambiku. Stát ležící v regionu jižní Afriky byl dalším z řady zemí, které si cestu k naprosté suverenitě musely vybojovat. Nejprve se obyvatelé vzepřeli kolonizátorům, ale vítězství nad nimi bohužel vyústilo v dlouhodobý občanský konflikt. Téměř dvě dekády trvající vnitřní mocenské boje byly negativně ovlivňovány i vnějšími zásahy, zejména ze strany Jihoafrické republiky a Zimbabwe (někdejší Rhodesie). Ukončení těchto konfliktů přinesl až podpis mírových dohod v roce 1992.

V současné době je Mosambik svěbytným přímořským africkým státem, jehož předností je rychlý ekonomický růst a zásoby nerostného bohatství, které jsou hnacím motorem exportu země.²² Paradoxem je, že ekonomický rozvoj je provázen velmi diskutabilní redistribucí hmotných statků, následkem čehož žije téměř 60 %²³ obyvatel pod hranicí chudoby a země má druhý nejnižší index HDI v jihoafrickém regionu (*Aid Effectiveness 2005–2010: Progress in Implementing The Paris Declaration – Volume 2 (Country Chapters – Mozambique)*, OECD, 2012: 1). Především z těchto důvodů je Mosambik státem stále závislým na rozvojové pomoci, neschopným subvencovat si restrukturalizaci země prostředky vytvořenými vlastní ekonomikou.

2.1 Historicko–politický kontext

Doba kolonialismu skončila pro většinu porobených afrických kolonií vyhlášením nezávislosti v roce 1960, tzv. „rokem Afriky“. Mosambik spolu s dalšími portugalskými koloniemi patřil k menšině zemí, kterým zámořský nedemokratický uchvatitel v tomto roce upřel právo také vyhlásit samostatnost.

Mosambik, jenž se stal součástí portugalského koloniálního panství na přelomu 15. a 16. století, zareagoval na neochotu Portugalska, reprezentovaného Salazarovým režimem, zformováním platformy FRELIMO²⁴, jenž od roku 1962 aktivně bojovala proti portugalské nadvládě (Klíma,

²² V ekonomickém růstu je země v celosvětovém měřítku na 5. místě. *The Hottest Economies in the World*, Business Insider:

<http://www.businessinsider.com/29-of-the-worlds-fastest-growing-countries-2012-6#5-mozambique-156-25> (25. 7. 2012).

²³ *International Human Development Indicators*, UNDP:

<http://hdrstats.undp.org/en/indicators/38906.html> (26. 12. 2012).

²⁴ FRELIMO – (Frente de Libertacao de Mocambique) – Mosambická osvobozenecská fronta, založena roku 1962 sloučením frakcí UDENAMO, MANU a UNAMI. Primárním cílem hnutí byl boj proti portugalské nadvládě a dosažení nezávislosti země. Po dosažení cíle se hnutí v roce 1977 transformovalo na politickou stranu vyznávající marxistické ideje (Všeobecná encyklopedie Diderot 2. svazek, 1999: 513; Klíma, 2007: 107, 130).

2007: 15, 107, 109). Členové nově vzniklého odbojového hnutí však nebyli jednotní ve svých ideologiích a plánech k dosažení nezávislosti, což záhy rozdrobilo společné úsilí směřující ke svržení vládnoucího režimu. Hnutí se tak rozpadalo na další, samostatně stojící frakce, např. UDENAMO – Mocambique aj.. I přesto, že tato národněosvobozenecká hnutí měla společný hlavní cíl – boj proti portugalskému impériu – jejich fragmentace a nejednota znamenaly, že společný boj proti kolonizátorovi byl současně i bojem mezi jednotlivými zájmovými skupinami. Tento dvojaký konflikt s vnějším nepřítelem paralelně provázený rozmíškami uvnitř odbojového hnutí, sužoval celou zemi do poloviny 70. let, kdy díky „karafiátové revoluci“²⁵ a zvýšeného tlaku na kolonizátory poručenským výborem OSN Portugalsko vyhlásilo nezávislost svým zámořským územím, včetně Mosambiku, a ukončilo tím mnohaletý ozbrojený konflikt (Klíma, 2007: 110, 119, 121, 126).

Po svržení portugalského režimu vznikaly v Mosambiku další organizace usilující o získání politické moci v zemi. Pro „služebně starší“ FRELIMO, bojující o nezávislost Mosambiku již více než deset let, se všechny nové entity staly potenciálním konkurentem v boji o získání nadvlády nad celou zemí. V průběhu jednání o předání veškerých státních pravomocí mosambickému lidu portugalská strana preferovala jediného adepta k převzetí politické moci v zemi, levicové FRELIMO. Společná jednání o předání vlády byla stvrzena tzv. Lusackými dohodami²⁶, které potvrdily monopolizaci moci levicovému hnutí FRELIMO, bez konání řádných demokratických voleb (Klíma, 2007: 123–125; Lalá – Ostheimer, 2003: 4).

Po podpisu dohod a oficiálním vyhlášení nezávislosti²⁷ Mosambické lidové republiky se v polovině 70. let otevřely nové možnosti pro interní transformaci země. Plánované reformy bohužel stagnovaly, neboť masivní odliv portugalských bělošských vzdělanců (lékaři, stavitelé, učitelé) znamenal výrazné snížení celkové vzdělanosti místních obyvatel, přičemž se podíl negramotných obyvatel země vyšplhal na 90 % (Klíma, 2007: 127, 128). FRELIMO²⁸ se tak snadno stalo novou ideologicky vzdělanou mocenskou elitou, vyznačující se adorací marxismu – modernitě (SSSR, ČLR) a odporem ke kolonizátorům (kapitalismu). Součástí politických plánů hnutí FRELIMO byla i společenská revoluce, určovaná mimo jiné naprostým „potlačením“ etnicity a zvýrazňováním třídních rozdílů, zejména projevy despektu k tradiční společnosti, tedy k většině populace – obyvatelům ven-

²⁵ Karafiátová revoluce – svržení nedemokratického režimu Marcela Josého Catetana (nástupce diktátora Antonia de Oliveira Salazara) v Portugalsku v roce 1974. Demonstrující se vyznačovali karafiátem v klopě saka (Všeobecná encyklopedie Diderot 4.svazek, 1999: 49, Biermann – Hanus, 1992: 1040).

²⁶ Lusacké dohody byly podepsány 7. září 1974 (Lalá – Ostheimer, 2003: 4).

²⁷ Nezávislost země byla vyhlášena 25. 6. 1975, na den přesně, kdy uplynulo 13 let od založení hnutí FRELIMO (Klíma, 2007: 125).

²⁸ Členové hnutí pocházeli především z hustě osídlených oblastí – měst, než z vesnic (Jelínek, 2006: 94).

kova (Jelínek, 2006: 94). Fronta FRELIMO venkov chápala jako kolébkou nového správného občana a sama se prezentovala jako nositel „břímě vzdělaného mosambického muže – člena FRELIMO“, jehož povinností bylo ideologicky vzdělávat zaostalé venkovské chudáky vyznávající tradiční hodnoty (magie, tradiční mocenské struktury, vlastní odnože náboženství aj.). Nástrojem pro „civilizování“ nejchudší vrstvy obyvatelstva FRELIMO zvolila rozvoj vzdělanosti obyvatelstva, zajistila výstavbu škol a povinnou školní docházku. Rozvoj zaznamenalo i zdravotnictví plánovanou výstavbou zdravotnických zařízení. Bohužel tyto aktivity byly z ideologického hlediska spojeny s minimální osvětou důležitosti vzdělání a péče o vlastní zdraví, provázené nedostatkem erudovaného personálu a finančních prostředků. Vytyčené cíle se tak, i přes prvotní nesporné úspěchy, nepodařilo zcela naplnit (Klíma, 2007: 133). Odvrácenou stranou vládou řízené společenské revoluce byla kolektivizace soukromých rodinných farem a nucené přesídlování rozptýleného plebsu do tzv. komunálních vesnic²⁹ (*Country Profile Mozambique*, ACTSA, 2010: 3.) V nich se vláda snažila zajistit veškeré sociální služby kolektivizovanému obyvatelstvu, ovšem ve skutečnosti tato pozitivní sociálně–ekonomická myšlenka vedla k utlumování letitých zvyklostí tradiční mosambické společnosti. Odezvou lidu pak byla nedůvěra ve vládnoucí garnituru a kritika nově nastoleného sociálního řádu země (Jelínek, 2006: 95). Frustrace a nespokojenost s restaurací venkova pod taktovkou levicového FRELIMO vedly na přelomu let 1975/6 ke zformování opozičního hnutí RENAMO³⁰, které za externí podpory sousedních států³¹ bojovalo proti snahám o vymýcení tradiční společnosti, nucenému

²⁹ Komunální vesnice (dle Jelínka) nebo střediskové obce (dle Klímy), v originále „aldeias comunais“ byly uměle vytvořené obce, které měly za úkol shromáždit venkovské obyvatele s cílem jejich lepší kontroly (politické, sociální i pracovní). Obyvatelstvo bylo do těchto komun nuceně přesídlováno, což znamenalo nejen narušení jejich tradičních společenských vazeb, sociálních vztahů, ale pokles i zemědělské produkce, jelikož se přemísťování týkalo nejchudší vrstvy obyvatel – zemědělců (Klíma, 2007: 135).

³⁰ RENAMO – (Resistenci Nacional Mocambicana) – Mosambické národní hnutí odporu, založeno v roce 1976 jako opoziční fronta proti interní transformaci mosambické společnosti hnutím FRELIMO (Všeobecná encyklopedie Diderot 6. svazek, 1999: 383).

³¹ RENAMO bylo podporováno zejména ze strany někdejší Rhodesie (dnešní Zimbabwe) a Jihoafrické republiky. Obě tyto země sužovaly občanské konflikty v nichž FRELIMO podporovalo vždy jednu stranu a RENAMO vždy protistranu. RENAMO za jejich podporu dostávalo finance, zbraně aj. (Klíma, 2007: 129). Hnutí FRELIMO podporovalo (poskytlo azyl guerillám) Zimbabwský africký národní svaz (ZANU) a její ozbrojenou složku ZANLA (Zimbabwská národně osvobozená armáda). V ročním představitelům ZANU byl budoucím prezidentem Robertem Mugabem, který bojoval proti vládě bělošského obyvatelstva (Fearon – Laitin, 2005: 5; Jelínek, 2006: 96). Mosambik stál vůči situaci v sousední zemi opodál avšak zanedlouho Mosambická republika podlehla mezinárodnímu tlaku a souhlasilo se sankcemi proti Rhodesii. Díky tomuto kroku začala rhodeská Ústřední zpravodajská organizace formovat mosambickou opozici proti FRELIMO z mosambických uprchlíků, dezertérů mos. armády aj. (Jelínek, 2006: 95, 96). Na počátku 80. let tak mělo RENAMO sídlo v někdejší Rhodesii, nicméně po politické transformaci Rhodesie a vzniku Zimbabwe převzala v 80. letech patronát nad hnutím RENAMO Jihoafrická republika. JAR, podporující režim apartheidu, vyhodnotilo RENAMO jako možného aktéra destabilizace Mosambiku. Jednalo se především o exporty, které proudily přes pobřeží

přesídlování a nerovnoměrné distribuci státní podpory (Lalá – Ostheimer, 2003: 5). RENAMO těšící se přímé rhodéské (posléze zimbabwské) podpoře začalo sabotovat vládní opatření a útočit na sociální strukturu vybudovanou hnutím FRELIMO.

Antagonismus mezi vládní garniturou a opozicí vyostřil počátkem 80. let, kdy se začaly naplno projevovat relativními nezdary reformního snažení FRELIMO. Zejména nedostatek potravin, sociální problémy a vážné ekonomické obtíže způsobené centrálním plánováním, které globálně determinovaly negativní vztah obyvatelstva k vládě. Veškeré příznaky státní krize řešilo vládní FRELIMO posilováním role státu ve všech oblastech života prostých Mosambičanů. Tato koncentrace moci neomylně spěla k totalizaci režimu – faktické vládě jedné strany, zestátnění podniků a půdy, zvýraznění role tajné policie, cenzury a vzniku kasty elitní menšiny bohatých provázené snižováním životní úrovně většiny obyvatelstva (Klíma, 2007: 133; Lalá – Ostheimer, 2003: 4).³² Následkem stoupající snahy o celkovou hegemonii v zemi se mezi vzniklým hnutím a vládním FRELIMO rozhořel prudký občanský konflikt, který i za přispění okolních států³³ sužoval Mosambik následující dvě desetiletí. Provázela jej brutální perzekuce příslušníků zneprátelených stran a ničení nově vybudovaných vládních symbolů (školy, zdravotnická zařízení, silnice).³⁴

Ozbrojené střety na poměrně dlouhou dobu zcela paralyzovaly jakékoli další snahy o rozvoj země. Souboj „levice“ s „pravicí“ byl skutečným střetem ideologických forem myšlení, nikoli zástupným konfliktem (jako tomu bylo např. v Angole) mezi světově polarizovanými mocnostmi východního a západního bloku. FRELIMO sice spolupracovalo se Sovětským svazem a Čínou (např. dodávky zbraní), avšak zároveň si Mosambik chtěl udržet svoji nově nabytou nezávislost (Fearon – Laitin, 2005: 3). Z tohoto důvodu nevyhovělo vedení FRELIMO sovětskému požadavku na umístění základů a zcela se distancovalo i od slepého následování sovětské ideologie, kterou sověti prosadili v Angole (Lalá – Ostheimer, 2003: 5). Důkazem výše uvedených tvrzení je určitá liberalizace ekonomického sektoru v 80. letech provázená vstupem do mezinárodních finančních organizací, jako jsou Mezinárodní měnový fond a Světová Banka.³⁵ Opoziční RENAMO na

město Mosambik a JAR chtělo tyto komodity vyvážet přes svůj přístav, díky tomu se RENAMO těšilo přímé vojenské podpoře tohoto nejnižšího afrického státu (Fearon – Laitin, 2005: 5, 9).

³² *Mozambique Profile*, BBC: <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13890416> (23. 7. 2012).

³³ Do vzniklého konfliktu byla úzce vtažena i Jihoafrická republika, Zimbabwe či Tanzanie (Lalá – Ostheimer, 2003: 5, Klíma, 2007: 138).

³⁴ *Mozambique - History & Background*, State University: <http://education.stateuniversity.com/pages/1027/Mozambique-HISTORY-BACKGROUND.html> (13. 7. 2012).

³⁵ *List of Members*, IMF: <http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/memdate.htm>; *Member Countries*, World Bank:

svržení vládnoucího levicového režimu primárně spolupracovalo s nejbližšími sousedními státy. Míra kooperace s úhlavním nepřítelem Sovětského svazu, Spojenými státy americkými, nikdy nedosáhla takové institucionalizace, jako v případě angolského opozičního hnutí UNITA (Lalá – Ostheimer, 2003: 5). Symbolem vleklého střetu byly oboustranně cílené destrukce veškeré infrastruktury vybudované jak portugalskými kolonizátory, tak i vládnoucí FRELIMO bez rozdílu. Paradoxně právě dostupná sociální infrastruktura (školy, nemocnice, doprava) byly stěžejní premisou po nástupu FRELIMO k moci. Během konfliktu bylo ale zničeno 60 % škol a 40 % veškerých zdravotnických zařízení (*Background to Natural Disasters in Mozambique*, World Bank, 2005: nestránkováno). Znepřátelené strany, včetně individuální externí podpory spřátelených zemí, nedosáhly rozhodující převahy, což v důsledku znamenalo, že ani jedna z nich nebyla schopna si dílčí vítězství udržet po delší dobu. Až po 16 letech od vypuknutí bojů kulminovaly faktory, které významně přispěly k zahájení mírového jednání mezi oběma stranami.

Prvním pozitivním aspektem k řešení dlouhodobé patové situace byla transformace politického prostředí v zemích externě zúčastněných na mosambickém konfliktu na přelomu 80. a 90. let minulého století. Důležitými milníky pro mírové usnesení se staly pády komunistických režimů v polarizovaném světě, zejména politická revoluce v Sovětském svazu – ústředního sponzora FRELIMO a zásadní politické změny v Jihoafrické republice, patrona RENAMO (Fearon – Laitin, 2005: 13; Jelínek, 2006:98, 100). Následkem těchto zásadních změn FRELIMO definitivně opustilo marxistickou ideologii, ustoupilo od prosazování unipolárního politického systému a eliminovalo provázanost mezi státem a politikou³⁶. Tato změna politické orientace znamenala pro hnutí RENAMO de facto dosažení vytyčených cílů a následně ztrátu hlavních politických důvodů k pokračování v ozbrojeném konfliktu. Třetím aspektem zahájení mírových jednání byla touha všech obyvatel po klidu zbraní, neboť země byla v permanentním konfliktu od počátku 60. let 20. století, kdy hnutí FRELIMO počalo bojovat za nezávislost (Bertelsen, 2005: 39).

Všechny tyto předpoklady pomohly v roce 1990 k tomu, aby znepřátelené strany zasedly k jednomu stolu a uzavřely dočasné příměří, které o dva roky později bylo úspěšně završeno podpisem mírové dohody mezi vrchními představiteli hnutí FRELIMO a RENAMO (Jelínek, 2006: 101; Lalá – Ostheimer, 2003: 6). Signování dohody tak ukončilo téměř dvě de-

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/0,,contentMDK:22427666~menuPK:8336899~pagePK:51123644~piPK:329829~theSitePK:29708,00.html> (31. 8. 2012).

³⁶ Vrchní představitel strany byl do této doby zároveň automaticky i prezidentem Mosambiku – např. Eduardo Mondlane nebo jeho nástupce Joaquim Chissano (*Country Profile Mozambique*, ACTSA, 2010: 2, 3).

setiletí trvající konflikt, který si z celkového počtu 13–15 milionů obyvatel vyžádal na milión obětí, dva miliony obyvatel bylo nuceno pod tíhou války uprchnout do sousedních zemí a čtyři miliony byly nuceně vnitřně přesídleny (*Country Profile Mozambique*, ACTSA, 2010: 3).³⁷ K úspěšnému překlenutí přechodného období od ukončení konfliktu do termínu konání demokratických voleb byla zřízena mise OSN – ONUMOZ³⁸, přičemž na poválečné obnově země se podílelo i např. Švýcarsko či Velká Británie³⁹. Mírové jednotky OSN dohlížely na realizaci a dodržování ujednání obsažených v mírových dohodách (demobilizace, demokratizace, realizace voleb, zajištění bezpečnosti, vybudování nové armády, humanitární pomoci aj.).⁴⁰ ONUMOZ poměrně zdařile odzbrojilo vládní i povstalecké vojenské oddíly a zahraniční podpora dovedla zemi v roce 1994 k prvním úspěšným parlamentním a prezidentským svobodným volbám. Tyto volby jednoznačně vyhrálo hnutí FRELIMO a jeho dosavadní lídr Joaquim Chissano se stal prezidentem.⁴¹

Poměrně brzké konání voleb od ukončení občanské války v Mosambiku je v kontextu doby zpětně hodnoceno jako jeden z největších úspěchů mise ONUMOZ, neboť ve vakuu bezvládní rychle napomohla k ustanovení nové legitimní vlády, která s ukončením působení mise ONUMOZ v Mosambiku plynule převzala otěže řízení celého státu.

2.1.1 Mosambik dnes

Konec portugalské koloniální nadvlády neznamenal pro Mosambik začátek cesty rozvoje svobodné země, nýbrž akceleroval vnitrostátní konflikt, který zemi sužoval dalších 16 let a zapříčinil díky bojové strategii RENAMO (ničení sociální infrastruktury) a způsobu vlády FRELIMO (centrálně plánované hospodářství, přesídlování) naprostou devastaci této mladé nezkušené země. Podpisem mírových smluv bylo možné aplikovat proces postkonfliktní rekonstrukce, který proběhl poměrně úspěšně a trans-

³⁷ *Mozambique Country Profile*, BBC: <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13890416> (23. 7. 2012).

³⁸ Mise OSN – ONUMOZ (Organização das Nações Unidas para Moçambique, anglický akronym United Nations Operation in Mozambique), byla zřízena mezinárodním společenstvím, aby zajistila správnou implementaci mírové dohody z roku 1992 (Bertelsen, 2005: 32). Mezi hlavní úkoly mise patřil např. monitoring dodržování mírové dohody, demobilizace, zajištění bezpečnosti, koordinace humanitárních jednotek aj. Mise oficiálně trvala pouhé dva roky, oficiálně byla ukončena na konci roku 1994, nicméně poslední jednotky opustili Mosambik na počátku roku 1995. *Mozambique ONUMOZ mandate*, UN: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/onumozM.htm> (31. 7. 2012).

³⁹ Švýcarsko pomáhalo mosambické vládě neintegrovat účastníky bojů jak do společnosti, tak do ekonomiky. Velká Británie se ujala výcviku nově zformované armády, která ale díky velmi nízkým platům čelila spíše nezájmu bývalých i nových potenciálních příslušníků ozbrojených sil (Fearon – Laitin, 2005: 13)

⁴⁰ *Mozambique ONUMOZ – Background*, UN: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/onumozFT.htm> (24. 3. 2012).

⁴¹ *Mozambique Country Profile*, BBC: <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13890416> (23. 7. 2012).

formace byla zakončena parlamentními i prezidentskými volbami v roce 1994, které vyhrálo hnutí FRELIMO. Signování mírové dohody a klidný průběh voleb tak můžeme hodnotit jako významný krok k budoucí politické stabilitě a nastartování ekonomického rozvoje. Ukončení konfliktu a překlenutí prvních poválečných let v Mosambiku je mezinárodním společenstvím s odstupem času považováno za úspěšný příklad postkonfliktní obnovy země.⁴² Země za tuto dobu, mimo jiné, značně restrukturalizovala zejména ekonomický sektor a oblast sociálních služeb. V roce 1995 se Mosambik stal součástí Commonwealthu jako první země, která s Velkou Británií nesdílela žádné historické vazby, což vedlo k navázání bilaterálních vztahů nejen s ostrovní zemí, ale i s ostatními participanty v uskupení.

I přesto, že důsledky války jsou v zemi patrné ještě dnes, můžeme s odstupem času konstatovat, že signifikantního výsledku země dosáhla zejména v hospodářské oblasti, neboť Mosambik zpracovává a exportuje svoje nerostné bohatství, jako je nezpracovaný hliník (1/3 z celkového exportu země), zemní plyn a uhlí. Dalšími důležitými vývozními artikly je pak elektřina, tabák a krevety (*Mozambique, The Commonwealth Yearbook 2012*: nestránkováno).⁴³ Úroveň hospodářství je podmíněna politickou stabilitou země, která je nezbytnou podmínkou dlouhodobého plánování všeobecného rozvoje a zvyšování životní úrovně obyvatelstva. V roce 2009 se konalo již páté kolo řádných voleb, jenž vyhrálo vládnoucí hnutí FRELIMO, které je u moci již od roku 1975. Má většinu v parlamentu (160 z 250 křesel) a rovněž prezident Armando Guebuza byl před svým zvolením politicky aktivní v této politické frakci.⁴⁴ Po posledních volbách, které opět vyhrála FRELIMO a které provázela perzekuce kandidátů opozice, se doba nepřetržitého vládnutí jedné strany prodloužila na více než 35 let, což je příčinou vzrůstající kritiky Mosambiku světovými velmocemi v souvislosti se stále výraznějším upevňováním politického systému vlády jedné strany.⁴⁵

V současné době patří Mosambik k nejrychleji rostoucím ekonomikám na světě (v celosvětovém měřítku zaujímá 5. místo).⁴⁶ Avšak jakkoli strmá je křivka hospodářského růstu, sociální infrastruktura se rozvíjí výrazně pomaleji. Země stále nemá zajištěny základní potřeby pro všechny

⁴² *Mozambique Profile*, British Foreign & Commonwealth Office: <http://www.fco.gov.uk/en/travel-and-living-abroad/travel-advice-by-country/country-profile/sub-saharan-africa/mozambique/?profile=history> (24. 7. 2012)

⁴³ *The Hottest Economies in the World*, Business Insider: <http://www.businessinsider.com/29-of-the-worlds-fastest-growing-countries-2012-6#5-mozambique-156-25> (30. 7. 2012).

⁴⁴ *High Turnout in Mozambique Vote*, BBC: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/8329125.stm> (5. 11. 2012).

⁴⁵ *Mozambique President Armando Guebuza on Renamo Threat*, BBC: <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-17993393> (5. 11. 2012).

⁴⁶ *The Hottest Economies in the World*, Business Insider: <http://www.businessinsider.com/29-of-the-worlds-fastest-growing-countries-2012-6#5-mozambique-156-25> (24. 7. 2012).

své obyvatele, což vyjádřeno indexem lidského rozvoje (HDI) pro Mosambik v roce 2011 znamenalo 184. místo ze 189 sledovaných států.⁴⁷ Ze současných 24 milionů obyvatel Mosambiku (údaj roku 2010) téměř 60 % disponuje denním výdělkem menším než dva dolary⁴⁸, 45 % z celkové populace je negramotných a téměř desetina obyvatel infikována virem HIV.⁴⁹

Mimo těchto nepříznivých výsledků statistických šetření jsou zásadním problémem Mosambiku enviromentální problémy (povodně, sucho, cyklóny), které sužují zemi a ničí nově vybudovanou sociální i pozemní infrastrukturu (*Mozambique Country Study* (Vol. 1), WFP, 2004: 5).⁵⁰

Z výše uvedených důvodů jsou, dle mosambického prezidenta Armanda Guebuza, interními primárními cíli země snížení chudoby a zvýšení celkové životní úrovně obyvatel. Výraznou pomocí k jejich dosažení je dle vrchního představitele Mosambiku zvýšení těžby nerostných surovin, zejména zemního plynu, který v sobě skýtá ohromný ekonomický potenciál. Subvencování sektoru nerostného bohatství by se zemi mělo vrátit v podobě trvalých zahraničních investic a větších finančních zisků, které by měly být dále redistribuovány mezi široké obyvatelstvo a revitalizovat tak občanský a sociální sektor v podobě vytváření nových pracovních míst v souvislosti s restrukturalizací rozhodujících ekonomických odvětví, tvorby a realizace vzdělávacích programů, kvantitativního a kvalitativního rozvoje infrastruktury a zvyšování podílu elektrifikovaného území (*A New and Prosperous Era*, Official Report Mozambique, 2012: 12–13.).

2.2 Poskytovaná pomoc

Mosambik, ač hrdě proklamuje svůj oficiální status nezávislého samostatného státu, je při bližším pohledu zemí plně závislou na mezinárodní donorské komunitě (Batley, 2005: 415).

Na počátku 90. let byl Mosambik, i díky svému postoji k režimu apartheidu, na poli mezinárodního společenství chápán jako problémová země s určitou mírou pozitivního sociálně–ekonomického potenciálu. Díky misi ONUMOZ spolupracovala země s Velkou Británií či Švýcarskem a vybuodovala si cenné kontakty a vztahy s dalšími zeměmi Severu, zejména v regionu Skandinávie (Batley, 2005: 416). Pozitivní skutečností, jenž dodnes ovlivňuje skupiny donorů je fakt, že i přes reálnou nestabilitu politického prostředí po uzavření mírové dohody v roce 1992, v zemi

⁴⁷ *Mozambique: Country Brief*, World Bank:

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/AFRICAEXT/MOZAMBIQUEEXTN/0,,menuPK:382142~pagePK:141132~piPK:141107~theSitePK:382131,00.html> (26. 7. 2012).

⁴⁸ *Human Development Reports*, UNDP: <http://hdr.undp.org/en/statistics/> (24. 7. 2012).

⁴⁹ *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp> (30. 6. 2012).

⁵⁰ *Data Portal*, African Development Bank:

http://dataportal.afdb.org/Reports.aspx?type=DataByTopic&key=REP_CEP (30. 7. 2012).

nevypukl žádný další ozbrojený konflikt. Mosambik v této době přijímal velmi vysokou míru oficiální rozvojové pomoci, jež činila 87 % GNI (Batley, 2005: 417). V následujících letech měl tento procentuální podíl (až na výjimky v roce 2002) klesající tendenci. V polovině 90. let byla země na samém počátku svého současného ekonomického růstu a finance donorů byly používány především na poválečnou rekonstrukci a celkovou transformaci země (Batley – Bjørnstad – Cumbi, 2006: 8). V roce 2002 dosahovala oficiální rozvojová pomoc téměř 60 % státního rozpočtu Mosambiku, v roce 2010 to bylo „již jen“ 45 % (Bertelsen, 2005: 43; *A New and Prosperous Era, Official Report Mozambique*, 2012: 12–13.). Z těchto údajů vyplývá vysoká finanční závislost země na rozvojové pomoci, kterou paradoxně vládnoucí politické struktury země využívají k negativní propagandě, kdy veškerou zodpovědnost za nedostatky v zemi připisují a svalují na mezinárodní donorskou základnu.

Ze tří zkoumaných afrických zemí zařazených do této práce je Mosambik největším příjemcem oficiální rozvojové pomoci (Tabulka č. 2.1) a zároveň patří mezi nejvíce zadlužené (HIPC⁵¹) a nejméně rozvinuté země světa (LDCs⁵²).⁵³ I přesto je na mezinárodním poli prezentován široké donorské i laické veřejnosti jako jeden z velmi úspěšných realizovaných modelů politiky postkonfliktní transformace státu a distribuce rozvojové pomoci za účasti multilaterálních organizací (Hanlon, 2004: 748). Je pravdou, že Mosambik věrně následoval a stále následuje ekonomické strategie Světové banky a Mezinárodního měnového fondu, čímž splňuje požadavky donorů. HDP země se neustále zvyšuje a v současné době v zemi není de facto žádný konfliktní sociálně–politický potenciál. Na druhou stranu vzrůstá frustrace obyvatel ze stagnace jejich průměrné nízké životní úrovně⁵⁴. I v současné době je státní rozpočet Mosambiku ze 45 % tvořen do-

⁵¹ Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) neboli vysoce zadlužené chudé země, je iniciativa Světové banky a mezinárodního měnového fondu založená v roce 1996. Podnětem akce je oddlužení těchto zemí, aby nespadly do dluhové pasti jako tomu bylo v minulých rozvojových dekadách. Debt Relief Under the Heavily Indebted Poor Countries Initiative, IMF: <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/hipc.htm> (31. 7. 2012).

⁵² Least Developed Countries (LDCs) neboli nejméně rozvinuté země, je seznamem zemí tvořený OSN, jejichž socio-ekonomické kapacity dosahují jen nízkého rozvoje. V roce 2011 tvořilo seznam 48 zemí, přičemž převahu v LDCs tvořilo 33 afrických států. Dalšími zeměmi na soupisu LDCs byly státy Latinské Ameriky a Asie. *List of Least Developed Countries*, UN Office of the High Representative for the Least Developed Countries, Landlocked Developing Countries and Small Island Developing States: <http://www.unohrlls.org/en/ldc/25/> (23. 9. 2012).

⁵³ *Heavily Indebted Poor Countries*, World Bank: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTDEBTDEPT/0,,contentMDK:20260049~menuPK:64166739~pagePK:64166689~piPK:64166646~theSitePK:469043,00.html> (31. 7. 2012); *List of Least Developed Countries*, UN Office of the High Representative for the Least Developed Countries, Landlocked Developing Countries and Small Island Developing States: <http://www.unohrlls.org/en/ldc/25/> (23. 9. 2012).

⁵⁴ Již byly zaznamenány nepokoje obyvatel žijících v národní chudobě. Celkově žije pod hranicí národní chudoby přes 50 % obyvatelstva. *Mozambique calm on Friday morning*, Mozambique News Agency: <http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/unrest10.html> (23. 9. 2012).

norskou základnou. Navíc veškeré finanční zdroje a zvyšující se HDP jsou koncentrovány v hlavním městě Maputo, kde také ve větší míře zůstávají a nejsou redistribuovány do dalších částí země dle rozvojových plánů FRELIMO (*A New and Prosperous Era*, Official Report Mozambique, 2012: 12–13).

Dle tabulky 2.1 bylo za posledních 8 let Mosambiku poskytnuto formou oficiální rozvojové pomoci více než 16,55 miliard dolarů, přičemž největší finanční podporu obdržel v roce 2006 (3,42 miliard dolarů) v souvislosti s ničivým zemětřesením (únor 2006) a epidemií cholery (duben 2006), které zemi postihly.⁵⁵ V následujících letech pomoc relativně poklesla, avšak absolutně má mírně rostoucí tendenci s vyloučením příspěvku na živelné katastrofy roku 2006 (Tabulka 2.1).

Tabulka 2.1 Mosambik – Celková ODA (v mld. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
2,12	1,00	1,16	1,26	3,42	1,70	1,94	2,00	1,96

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (23. 9. 2012).

Nejvíce z celkového objemu finanční pomoci bylo vydáno na podporu sektorů určujících životní úroveň. Na výstavbu ekonomické infrastruktury a posílení sociálního rozvoje státu (zaměstnanost, sociální blahobyt aj.), do kterých bylo investováno 2,20 mld. dolarů. Nejméně subvencovanou oblastí se stal sektor vzdělávací, což ostře kontrastuje s možnostmi, které podpora rozvoje tohoto odvětví přináší. Na zlepšení medicínské kondice země putovala v letech 2002 až 2010 částka 1,7 mld. dolarů.

V letech 2002 až 2010 poskytly země DAC z celkové koncové částky 16,55 mld. USD oficiální rozvojové pomoci více než polovinu této částky – 10,22 mld. USD (Tabulka 2.2).

Tabulka 2.2 Mosambik – Celková ODA zemí DAC (v mld. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1,61	0,67	0,69	0,71	0,92	1,06	1,32	1,28	1,96

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (23. 9. 2012).

Mezi tři největší poskytovatele oficiální rozvojové pomoci patřily Spojené státy americké, Velká Británie a Německo. Pomoc těchto zemí

⁵⁵ *Mozambique Appeal No. MAAMZ001 Report 2006-2007*, Reliefweb: <http://reliefweb.int/report/mozambique/mozambique-appeal-no-maamz001-report-2006-2007-0> (4. 10. 2012).

můžeme nazvat multisektorovou, jelikož díky vysokým částkám ji nesměřovaly pouze do jedné zájmové oblasti. Spojené státy americké subvencovaly mosambický rozvoj částkou 1,512 mld. dolarů, jimiž financovaly rurální rozvoj, odpouštění dluhů, vzdělání, zdravotnická zařízení a přístup ke zdrojům pitné vody, programy pro boj s podvýživou, chronickými onemocněními či podporu kultury. Britská pomoc se podobně jako americká soustřeďovala na více sektorů sociální a ekonomické infrastruktury. Velká Británie ve sledovaném období značně podporovala vzdělávání, zdravotnictví a zejména boj proti malárii, HIV/AIDS, výstavbu nových vzdělávacích zařízení či podporu voleb a demokratické participace. Spolková republika Německo pokračovala ve stejném trendu, nicméně přes výraznou podporu sociálního sektoru se zaměřila i na dopravní infrastrukturu – podporu výstavby silnic, výrobu a distribuci elektrické energie aj.

Zbylou sumu z celkové částky mosambické pomoci, tedy více než 6,3 mld. USD, poskytly multilaterální instituce (Tabulka 2.3).

Tabulka 2.3 Mosambik – Celková ODA multilaterálních institucí (v mld. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
0,50	0,32	0,48	0,55	2,50	0,64	0,62	0,72	0,60

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (23. 9. 2012).

Nejvíce financí v rámci multilaterální rozvojové pomoci poskytly Mosambiku Mezinárodní rozvojová agentura, Evropské instituce a Africká rozvojová banka. Všechny organizace stejně jako vybrané země DAC nekoncentrovaly svou pomoc pouze do jednoho sektoru. Mezinárodní rozvojová agentura subvencovala částkou 3,30 mld. USD vzdělání, zdravotnictví (pitná voda, nemocnice), využití obnovitelných zdrojů energie, antikorupční programy či výstavbu silnic. Evropské instituce pomoc již zmíněným sektorům rozšířily o větší podporu tištěných médií či demokratizace. Africká rozvojová banka se navíc výrazněji podílela na odpouštění mosambických dluhů.⁵⁶

I přes soustavný ekonomický růst zůstává země jedním z největších recipientů zahraniční pomoci a podíl komunity donorů na financování rozvoje států má vzrůstající tendenci (viz tabulka č. 2.1). Díky neuvěřitelnému objemu peněz, který je Mosambické republice každý rok prisuzován, se prohlubuje závislost země na externích donorech, čímž se Mosambik prostřednictvím FRELIMO limituje v samotném samostatném rozvoji.

⁵⁶ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (28. 2. 2013).

2.2.1 Korupce

Mosambik se v indexu vnímání korupce v roce 2012 umístil na 123. místě ze 176 sledovaných států.⁵⁷ Dle tabulky číslo 2.4 je evidentní, že boj s korupcí v Mosambiku nezaznamenal v poslední dekádě žádný významný pokrok. Šedá ekonomika a korupce je všudypřítomným jevem bránícím intenzivnějším rozvoji země.⁵⁸ Korupce je jednoznačně výrazem realizace vnitřní politiky vládnoucí garnitury Mosambiku. Šedou ekonomiku významně ovlivňuje sousední Jižní Afrika, pro kterou je Mosambik tranzitní zemí v nelegálních obchodních transakcích. Za výrazného přispění vládní garnitury je vytvářeno prostředí vhodné pro tuto činnost a peníze získané tímto způsobem z velké části využívá mimo státní rozpočet, pouze k vlastnímu obohacení (Bertelsen, 2005: 49–50).

Tabulka 2.4 Mosambik – Index vnímání korupce

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
x	2,7	2,8	2,8	2,8	2,8	2,6	2,5	2,7

Zdroj: *Corruption Perception Index*, Transparency International: <http://www.transparency.org/research/cpi/> (29. 10. 2012).

Mosambická vládnoucí elita vytvořila vlastní oběhový systém vzájemného přidělování státních zakázek, bagatelizuje problém pašování drog a kryje nebo se i podílí na praní špinavých peněz pocházejících z trestné činnosti. To vše za asistence soudního systému poplatnému politickému prostředí vyprofilovanému za dlouhodobé vlády politiky stále stejné vládnoucí strany. Korupce se stala nedílnou součástí fungování orgánů státní správy i soudnictví na všech úrovních řízení, což umožňuje ve velkém rozsahu přesun státních peněz do soukromých rukou a jejich využití pro osobní spotřebu zainteresovaných. (Hanlon, 2004: 754; 758). Odvětví, která jsou korupcí rovněž významně poznamenána, jsou zdravotnictví, vzdělání a policie (Hanlon, 2004: 755), přičemž za obecně nejméně důvěryhodnou instituci v zemi jsou pokládány bezpečnostní složky (Werve, 2006: 55).

Například průměrný plat zdravotní sestry je 61 dolarů měsíčně, což znamená 2 dolary denně (Werve, 2006: 55). Za předpokladu, že má více

⁵⁷ *Corruption Perception Index 2012*, Transparency International: <http://www.transparency.org/cpi2012/results> (26. 2. 2012)

⁵⁸ Výzkumu nevládní organizace „Ética Mozambique“ z roku 2001, která zpovídala 1200 respondentů pocházejících primárně z hlavního města země ukázal, že každý 45 % z nich bylo nuceno zaplatit úplatek, aby dosáhly požadované služby. Druhý výzkum z roku 2005 prováděný na korpusu pracovníků státní správy ukázal, že dle nich samých je korupční prostředí země na jejich pracovním působišti velmi vysoké (Werve, 2006: 155).

než jedno dítě (průměrný počet dětí na jednu ženu v Mosambiku je pět⁵⁹) je zřejmé, že tento příjem nedává příliš prostoru pro realizaci vlastní osoby ani zbytku rodiny a zařadí ji k většině 60 % obyvatel žijících pod hranicí absolutní chudoby. Jakýkoli úplatek je pro takto státem oceňované pracovníky nezbytným vylepšením rodinného rozpočtu. Stejná situace se odráží v rodinách mnoha dalších profesí, například učitelů či řadových zaměstnanců policie.

Velmi populárním a poměrně novým sektorem na praní špinavých peněz a obchodu s drogami se v posledních letech stal sektor cestovního ruchu. Mosambik je zajímavou destinací s velkým potenciálem v oblasti terciární sféry a mnoha příležitostmi pro budoucí rozvoj země. Toho se snaží využít i vládnoucí uskupení a v zájmu zvýšení zisků sektor služeb významně finančně podporuje. Díky vleklému konfliktu je však nutné vybudovat a obnovit infrastrukturu nutnou k rozvoji turistiky, což pod rouškou tvorby nových pracovních příležitostí a zmíněnému přílivu státních peněz do této oblasti podnikání, skýtá prostor pro rozšíření nelegálních aktivit (distribuce drog, nadhodnocování státních zakázek, apod.) a bujení korupce (Bertelsen, 2005: 49). To vše za podpory vládních garnitur, které samy mají vazby na překupníky drog či jinou formu organizovaného zločinu (Hanlon, 2004: 748).

Zda je rozvojová pomoc efektivní, a jak efektivně fungují kontrolní mechanismy donorů, lze dokumentovat na záznamech z roku 2001, kdy se v Mosambiku přišlo na ztrátu téměř 400 milionů dolarů v rámci auditu bankovních transakcí.⁶⁰ Lidé vyšetřující tyto podezřelé peněžní operace, byli zavražděni. Ve stejném roce pak Mosambik překvapivě obdržel o celých 122 milionů USD více, než byl požadavek vlády (Hanlon, 2004: 747).

Korupce je tak v Mosambiku stála všudypřítomným fenoménem, prostupujícím všechny vrstvy společnosti, a který je viditelný zejména v politické a finanční sféře.

2.2.2 Dílčí závěr

Na základě kritérií zkoumaných v části „Poskytovaná pomoc“ lze říci, že oficiální rozvojová pomoc by měla být distribuovaná efektivněji. Mezinárodní organizace mají své vlastní mechanismy jak si poskytování a redistribuci finančních zdrojů ověřit. Domnívám se, že ne vždy jsou tyto mechanismy účinné nebo není vůle poskytovatele tyto kontrolní mechanismy použít. V některých zájmových oblastech se vtírá myšlenka, zda roz-

⁵⁹ *Health Nutrition and Population Statistics*, World Bank: <http://databank.worldbank.org> (29. 10. 2012).

⁶⁰ V 90. letech se ztratilo díky privatizace a neprůhledným finančním transakcím v rámci Mosambické komerční banky (BCM - Banco Comercial de Moçambique, Commercial Bank of Mozambique) na 200 milionů dolarů. Mezi léty 1997 - 2001 se pak ztratilo na dalších milionů dolarů (Hanlon, 2004: 751-752).

sáhlé korupční prostředí vytvořené jednobarevnou vládou za 35 let jejího působení, nepřesáhlo již hranice země. Poskytovaná rozvojová pomoc, která za posledních osm let činila 16,55 mld. USD a má spíše rostoucí tendenci, umocňuje závislost země na externích aktérech a zbavuje politicko-ekonomické zodpovědnosti domácí vládní garnituru. Ta se tak může plně soustředit na parciální cíle stanovené převážně k osobnímu prospěchu zúčastněných. Takřka absolutní nadvláda nad finančními prostředky poskytovanými zahraničními korporacemi a institucemi, včetně rozhodování o jejich distribuci a redistribuci bez jakékoli odpovědnosti v případě jejich dislokace či použití v rozporu s nastavenými pravidly, a beztrestnost za případná pochybení, je navíc podporována soudním sektorem a policejními orgány, které pracují ve prospěch osobních zájmů politiků v rozporu se zásadami deklarovanými ústavou a protikorupčních programů.

Jak již bylo výše uvedeno, byla za zkoumané období Mosambiku poskytnuta zahraniční finanční pomoc ve výši 16,55 miliard dolarů. Efektivita a rozložení této pomoci je popsáno v následujících kapitolách.

2.3 Sociální vývoj společnosti

2.3.1 Demografie

Mosambik najdeme v jižní části afrického kontinentu. Hranice má tato přímořská země společné se šesti státy. S Malawi, Tanzanií, Zimbabwe, Zambii, Svazijskem a Jižní Afrikou. V současné době má Mosambik více než 23 milionů obyvatel a na základě údajů Světové banky (Tabulka 2.5) je patrný nárůst v průměru o 2 % ročně.⁶¹

Tabulka 2.5 Mosambik – Populace v mil. osob

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
19,2	19,72	20,24	20,77	21,29	21,81	22,33	22,86	23,39

Zdroj: *World Development Indicators*, World Bank:
<http://databank.worldbank.org/ddp/> (1. 11. 2012).

Rovněž průměrná délka dožití obyvatel Mosambiku se v rozmezí let 2002 a 2010 zvýšila o takřka 5 % (Tabulka 2.6). Z celkového počtu populace je necelých 12 % infikováno virem HIV, i toto číslo bohužel rok od roku narůstá.

⁶¹ *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (1. 11. 2012)

Tabulka 2.6 Mosambik – Průměrná délka dožití při narození

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
47,5	47,6	47,8	48	48,2	48,5	48,9	49,2	49,7

Zdroj: *World Development Indicators*, World Bank:
<http://databank.worldbank.org/ddp/> (1. 11. 2012).

2.3.2 Vzdělání

Jednu z klíčových rolí v zajištění sociálního rozvoje každé země jednoznačně zaujímá vzdělávací sektor. Erudované obyvatelstvo má více možností zajistit si kvalifikovanější, lépe honorované zaměstnání, pokud stát zároveň vytváří ekonomické podmínky ke zvyšování zaměstnanosti. Tyto premisy jsou nezbytnou podmínkou k růstu životní úrovně jednotlivců, potažmo vznikajících rodin. Vzdělaní lidé lépe chápou složitosti koloběhu lidského života, důležitost rodiny ve společnosti a hodnotu nabytých vědomostí. To se následně projevuje ve vyšší kvalitě mezilidských vztahů s cílem posunout nastupující generaci k metám vyšším než osobně dosaženým.

Rozvoj vzdělávacího sektoru – Mosambik

Za dob portugalského kolonialismu bylo školství zpřístupněno pouze tzv. „asimilovaným“ Mosambičanům. Školská zařízení byla často spravována prostřednictvím misí katolické církve, která v této sféře byla jakousi prodlouženou rukou zámořského uchvatitele, snažící se v žácích probudit „národní“ (portugalské) cítění. Docházka do základních škol spravovaných Portugalci byla velmi nízká díky školním osnovám orientovaným pouze na propagaci země kolonizátora a pro potomky místních obyvatel bylo obtížné první stupeň dokončit⁶². Středoškolské vzdělání navazující na absolvování základního stupně vzdělání se tak pro mnohé potenciální žáky stalo zcela nedosažitelným. I z tohoto důvodu bylo v 50. letech 20. stol. v Mosambiku více než 70 základních škol, avšak jen pouhé 2 střední školy.⁶³

V prvních letech mosambické nezávislosti vrostl díky masivnímu odlivu portugalské vzdělané elity relativní podíl negramotných obyvatel

⁶² V rámci výuky na prvním stupni základní školy za dob portugalského kolonialismu byly náplní výuky předměty jako je portugalský jazyk, historie Portugalska, „morální nauka“ (vštěpení správného chování dle evropského standardu), portugalská geografie. *Mozambique - History & Background*, State University: <http://education.stateuniversity.com/pages/1027/Mozambique-HISTORY-BACKGROUND.html> (30. 7. 2012).

⁶³ *Mozambique - History & Background*, State University: <http://education.stateuniversity.com/pages/1027/Mozambique-HISTORY-BACKGROUND.html> (30. 7. 2012).

Mosambiku na více než 90% z celkového počtu (Klíma, 2007: 127, 128). Z tohoto důvodu bylo nutné zajistit co nejrychleji alespoň provizorní vzdělávací systém, který by procentuální podíl místních analfabetů v co nejkratší době snížil. Nejpálčivější problém v této oblasti budování samostatného státu představoval odchod portugalských učitelů, kteří byli nosnými pilíři mosambického vzdělávacího systému. Po jejich emigraci v zemi de facto nezůstal žádný kvalifikovaný školský personál. Z tohoto důvodu byli žáci 4. ročníku prvního stupně automaticky rekrutováni jako kvalifikovaní pedagogové vyučující žáky zapsané do 1. ročníku základní školy. Výuka vzhledem k naléhavosti problému často probíhala v provizorních prostorech (tzv. třídy pod širým nebem) (Ahmed – Bartholomew – Takala, 2010: 15–16). Navzdory tomu, že hnutí FRELIMO deklarovalo svůj záměr vzdělat veškeré obyvatelstvo tak, aby každému bylo umožněno uspořádat svůj život dle vyšších standardů 20. století (to platilo především pro rolníky), bylo vyučování v této době zaměřeno pouze na to, aby se Mosambičané naučili číst a psát v portugalském jazyce.⁶⁴

Výsledkem přijetí této „revoluce“ v místním vzdělávacím systému bylo radikální snížení negramotnosti populace, která na konci 90. let klesla na 60 % z původních 90 %, zjištěných v roce 1975. Do kompletní rekonstrukce vzdělávacího systému bylo po oficiálním ukončení konfliktu nutné zahrnout i vzdělání obyvatelů navrátilých z dobrovolného či vynuceného vyhnanství. Tisíce repatriovaných navrátilců totiž dlouhodobým pobytem mimo rodnou zemi ztratili schopnost číst a psát v portugalském (oficiálním) jazyce země. To se týkalo i velkého množství adolescentů narozených v uprchlických táborech mimo mosambické území. Ztráta možnosti řádně navštěvovat školské zařízení je pak automaticky řadila mezi oněch 60 % negramotných obyvatel na konci 90. let.⁶⁵

Politická transformace země se v sektoru vzdělání nikterak významně neprojevila, ačkoli to bylo jednou z priorit nové vlády. V 90. letech země trpěla nedostatkem škol, čímž kvetla korupce, kdy potenciální žáci byli do škol zapsáni až za úplatu, přestože vzdělávání nebylo oficiálně zpoplatněno.⁶⁶ Vzdělávací systém obohatily i první soukromé školy, které jsou dnes centralizovány převážně v největších městech Mosambiku (Ahmed –

⁶⁴ *Mozambique - History & Background*, State University:
<http://education.stateuniversity.com/pages/1027/Mozambique-HISTORY-BACKGROUND.html> (30. 7. 2012).

⁶⁵ *Mozambique - History & Background*, State University:
<http://education.stateuniversity.com/pages/1027/Mozambique-HISTORY-BACKGROUND.html> (30. 7. 2012).

⁶⁶ *Mozambique - History & Background*, State University:
<http://education.stateuniversity.com/pages/1027/Mozambique-HISTORY-BACKGROUND.html>;
Mozambique - Educational system, State University:
<http://education.stateuniversity.com/pages/1028/Mozambique-EDUCATIONAL-SYSTEM-OVERVIEW.html> (30. 7. 2012).

Bartholomew – Takala, 2010: 15). Jinak tomu je ve venkovských (odlehých) oblastech, které jsou nadále doménou nevzdělaného obyvatelstva, které se věnuje především tradičnímu zemědělství. Dnes je vzdělávací systém založen na principu 7+3+2 roky. To znamená, že vzdělávací cyklus je rozložen do 12 let. Sedm let žák navštěvuje školu prvního stupně, tři roky dochází do tzv. nižší střední školy a dva roky je doba trvání vyššího středního školního vzdělání (Ahmed – Bartholomew – Takala, 2010: 15).

Tvrdé podmínky života mosambického venkova jsou i v dnešní době velkou překážkou zvyšování úrovně vzdělanosti tamních usedlíků, neboť v těchto oblastech zůstává nejvyšší prioritou časově náročné zajišťování skromné obživy. Agitace rolníků o důležitosti vzdělání musí být zaměřena na to, aby pochopili, že jejich děti budou mít lepší život pouze v případě, když budou navštěvovat školu a osvojí si vědomosti, které jim umožní vymanit se z každodenní dřiny a zajistit si tak lepší život, než měla jejich generace. Tato sociální misie organizovaná státem musí garantovat dostupnost vzdělání všem potencionálním studentům bez ohledu na jejich materiální zajištění. Musí být podporována budováním infrastruktury, tedy výstavbou školských zařízení s kvalifikovaně určenými spádovými oblastmi, zlepšením dopravní obslužnosti a v neposlední řadě disponovat kvalifikovaným řídicím a pedagogickým personálem.⁶⁷

ODA a rozvoj vzdělávání

Za posledních 8 let bylo prostřednictvím ODA poskytnuto mosambického vzdělávacího sektoru takřka 1,25 mld. dolarů (Tabulka 2.7).

Tabulka 2.7 Mosambik – Celková ODA do vzdělávání (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
56,34	92,55	101,59	123,85	161,54	150,15	179,45	204,05	176,56

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (23. 10. 2012).

Země DAC se na této částce podílely zhruba 81 %, což z celkového objemu finanční pomoci do vzdělání a školství činí více než 1 mld. USD (Tabulka 2.8).

⁶⁷ *Mozambique - History & Background*, State University: <http://education.stateuniversity.com/pages/1027/Mozambique-HISTORY-BACKGROUND.html> (30. 7. 2012).

Tabulka 2. 8 Mosambik – Celková ODA zemí DAC do vzdělávání (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
42,83	64,64	62,83	89	129,24	128,58	155,02	182,26	150,26

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (23. 10. 2012).

Mezi tři největší přispěvatele patřila Kanada se 178,93 miliony dolarů, Spolková republika Německo poskytla 170,49 milionů dolarů a Nizozemí částku 148 milionů dolarů. Všechny vyjmenované státy poskytovaly oficiální rozvojovou pomoc multisektorově. Podporovaly programy na zvýšení profesní kvalifikace pedagogů, rozvoje školství či zajišťovaly vzdělávací infrastrukturu.⁶⁸

Zbylý podíl financí z celkové finanční pomoci v hodnotě 240,8 mil. USD redistribuovaly mezinárodní multilaterální organizace (Tabulka 2.9).

Tabulka 2.9 Mosambik – Celková ODA multilaterálních institucí do vzdělávání (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
13,5	27,9	38,76	34,77	32,3	21,56	24,43	21,52	26,02

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (23. 10. 2012).

Největší částkou (179,75 milionů dolarů) přispěla Mezinárodní rozvojová agentura (IDA), která subvencovala pomoc napříč celým sektorem od základního po vyšší vzdělání nejenom dětí, ale i pedagogů. Dále se finančně podílela na zajištění technické a administrativní asistence. Dalšími významnými přispěvateli pak byly Africký rozvojový fond (33,6 mil. dolarů) a UNICEF (9,75 milionů dolarů). Dalším významným dárcem byl Africký rozvojový fond, který jako jediný ze všech zkoumaných multilaterálních donorů podporoval ve sledovaném období spíše nespécifikované vzdělávací projekty. Pouze v prvních dvou letech fond konkretizuje toky financí, které šly na základní vzdělání. Ostatní projekty jsou klasifikovány po celou dobu jako „nespécifikované vzdělávací programy“. Dětský fond UNICEF alokovanou částkou subvencoval zvýšení kvalifikace pedagogů, vzdělávání handicapovaných dětí, zlepšení školní infrastruktury či vytváření sektorových vzdělávacích plánů.⁶⁹

⁶⁸ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (23. 10. 2012).

⁶⁹ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (15. 3. 2013).

Efektivnost ODA na pozadí vzdělávání

Prvním segmentem, kde by se ODA poskytovaná ve sledovaných letech měla odrazit, je bezpochyby ukazatel celkové vzdělanosti populace. Dostupné údaje z let 2003 a 2009 nám napovídají, že vzdělanost dospělé mosambické populace viditelně vzrůstá, neboť v roce 2003 bylo gramotných jen 48,2 %, avšak v roce 2008 umělo číst a psát již 56,1 % obyvatel starších patnácti let.⁷⁰ Vzhledem k tomu, že vzdělávací procesy byly během dlouhých válečných let utlumeny či úplně přerušeny, určitá část populace dospěla v negramotnosti. Proto se mnozí zahraniční partneři a především mosambická vláda soustřeďují na distanční vzdělávací kurzy či možnost absolvování základní školy v pokročilejším věku (Ahmed – Bartholomew – Takala, 2010: 17).

V současné době je ze vzdělávacího systému vyloučeno necelých 10 % dětí. Tato množina, které je vzdělání dosud zapovězeno, je tvořena převážně dívkami. Kořeny tradiční výchovy mladých dívek v ženy jsou velmi pevné a bylo obtížné je změnit v krátkém čase novodobé historie Mosambiku. Přesto se poměr podílu dívek a chlapců ve vzdělání v průběhu zkoumaných let významně snižuje. Zatímco v roce 2005 navštěvovalo vzdělávací zařízení pouze asi 50,2 % školou povinných dívek, dle nejnovějších dostupných dat to v roce 2011 bylo již 87,5 % děvčat.⁷¹ Bohužel, i přes tato optimistická tvrzení je ženská negramotnost v Mosambiku stále poměrně vysoká. V současné době vykazuje Mosambik 45 % podíl negramotných obyvatel na populaci, přičemž z celkového počtu žen je jich stále ještě téměř 68 % bez jakéhokoli vzdělání.⁷² Vývoj v čase nelze monitorovat díky absenci přesných ročních statistických údajů. Dostupná jsou jen data z let 2003 a 2010, která dokazují, že negramotnost žen se za 7 let snížila o zanedbatelné 4 desetiny procenta.⁷³ Z tohoto důvodu bych si dovolila tvrdit, že poskytnuté finanční prostředky nebyly v tomto ohledu zcela řádně využity. Zároveň tento údaj svědčí o uzavřenosti společnosti ke vzdělávání žen obecně, představuje stále silný vztah k domorodým zvykům a dokumentuje rozložení tradičních rolí v rodině.

Počty žáků navštěvující základní školy jsou poměrně výrazným znakem pokroku (Tabulka 2.10), avšak povinnou školní docházku, jež trvá sedm let, dokončí pouhých 60 % studentů, z toho o 10 % více chlapců (65 %) než dívek (55 %).⁷⁴ Nerovnost pohlaví v dokončení základního vzdělávacího stupně se projevuje v monitoringu negramotnosti žen, která nedo-

⁷⁰ *Educational Statistics*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (10.10.2012).

⁷¹ *Millenium Development Goals Indicator*, UN: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (5. 11. 2012).

⁷² *Educational Statistics*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (22. 8. 2012).

⁷³ *Educational Statistics*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (22. 8. 2012).

⁷⁴ *Millenium Development Goals Indicator*, UN: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (5. 11. 2012).

sáhla za zkoumaného období de facto žádného signifikantního progresu. V roce 2003 bylo v Mosambiku na 68,8 % nevzdělaných žen, o 7 let později zaznamenal údaj snížení o 4 desetiny procenta, na 68,4 % z celkové populace žen.⁷⁵

Tabulka 2.10 Mosambik – celkový počet žáků navštěvující základní školy (v %)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
56,5	x	70,3	75,9	80,3	85,8	89,3	90,5	92

Zdroj: *Millenium Development Goals Indicator*, UN, <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (3. 11. 2012).

Kvalita výuky je místně rozdílná, liší se od provincie k provincii a je ovlivňována mnoha sociálními faktory, jako jsou dostupnost zdravotnictví a jeho úroveň, ekonomická situace regionu, dopravní obslužnost či hloubka dodržování místních tradic převažujících sociálních skupin obyvatelstva. V průměru v Mosambiku připadá 74 žáků na jednoho učitele a mnoho nově postavených škol nemá řádné vybavení a žáci jsou nuceni se učit na zemi.⁷⁶

Hlavním problémem, který výrazně ovlivňuje definovanou vzdělávací strategii vlády a zahraničních partnerů je, dle mého názoru, osobní (ne)zodpovědnost jednotlivých obyvatel k péči o vlastní zdraví. Choroby jako jsou cholera, malárie, HIV/AIDS a jejich rozsáhlé šíření v populaci, jsou důsledkem nízkého společenského vědomí většinou nevzdělaných obyvatel a zřejmě i důsledkem neefektivní osvěty ze strany státních úřadů a institucí. Epidemie a nekontrolované šíření závažných nemocí nebo jejich nedůsledné léčení jsou příčinou častých absencí žáků a bohužel i učitelů. Například z celkového počtu 1 200 pedagogických pracovníků v centrální provincii Manica podalo v roce 2012 výpověď 370 učitelů z důvodu nakažení virem HIV.⁷⁷ Onemocnění HIV/AIDS v rodině je častým důvodem osíření mnoha dětí, což výrazně limituje jejich vztah ke vzdělání, neboť pud přežití razantně mění životní priority, obživa je důležitější než školní docházka. Mnozí potenciální žáci jsou navíc vlivem neúnosné finanční situace podněcováni k dětské prostituci, která je v Mosambiku bohužel legální (pokud podněty k ní nedávají samotní rodiče, což je ale těžko dokazatelné) (Ahmed – Bartholomew – Takala, 2010: 18).⁷⁸

⁷⁵ *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (1. 11. 2012).

⁷⁶ *Eight Million Dollars for School Desks*, Mozambique Information Agency: <http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim437.html#story8> (5. 11. 2012).

⁷⁷ *HIV/AIDS Hits Education in Manica*, Mozambique International Agency: <http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim450.html#story13> (4. 11. 2012).

⁷⁸ *Freedom in the World, Mozambique*, Freedom House: <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2009/mozambique> (5. 11. 2012).

Současnými prioritami mosambického vzdělávacího sektoru je zajištění a zpřístupnění primárního vzdělání pro všechny, včetně sirotků i dětí, jejichž rodiny žijí pod hranicí chudoby. Probíhá permanentní kampaň lobující za navýšení zápisu dětí do středních škol a zlepšení vnitřního vybavení školských ústavů.⁷⁹

2.3.3 Zdravotnictví

Nedílnou součástí strukturální politiky rozvoje každého státu je kapitola zdravotnictví. Ochrana zdraví elementárního článku státu, občana, je úkolem pro vládu jakéhokoli politického či náboženského směru, neboť vysoká úroveň zdravotnictví je důležitým činitelem pro rozvoj státu, ale v opačném případě může jeho progresse zpomalit nebo negativně ovlivnit i jiné sféry státního zájmu. Afrika je bohužel, a po právu, považována za kontinent, na kterém se umírá na choroby, proti kterým jsou na ostatních kontinentech občané běžně očkováni a neohrožují život populace. Jsou jimi například neštovice, tuberkulóza aj. Tato skutečnost je z velké části ovlivněna nechotou vládních uskupení investovat do zdravotnictví finanční prostředky a dotovat tak nezbytnou lékařskou péči i lidem s nízkými příjmy, kteří si tuto službu ani léky nemohou zaplatit. Dalším palčivým problémem, vedle ceny léků, je procentuálně velmi nízký počet populace s přístupem k nemocnicím (18 %) a k pitné vodě (47 %). Navýšení těchto ukazatelů by velmi výrazně pomohlo předejít mnoha epidemiologickým onemocněním a prodloužit délku dožití, která se v současné době blíží k pouhým 50 rokům.⁸⁰

Tyto faktory v kombinaci se všudypřítomnou korupcí, výskytem pandemií a nedůvěrou k západní medicíně apod., ovlivňují rozvoj mosambické zdravotní péče, potažmo rozvoj celé země. Za posledních 8 let se efektivita finančních prostředků vložených do oblasti zdravotnictví projevila v tom, že základní zdravotní péče je stále nedostupná pro většinu obyvatel Mosambiku.

ODA a rozvoj zdravotnictví

Ve zkoumaném období bylo do sektoru zdravotnictví Mosambiku v rámci oficiální rozvojové pomoci poskytnuto celkem 1,70 mld. dolarů (Tabulka 2.11).

⁷⁹ *Basic Education Quality*, United Nations Children's Fund: <http://www.unicef.org/mozambique/education.html> (5. 11. 2012).

⁸⁰ *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (15. 3. 2013).

Tabulka 2.11 Mosambik – Celková ODA do zdravotnictví (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
102,17	100,6	135,65	159,62	156	209,53	252,76	283,36	297,24

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (4. 11. 2012).

Země DAC se na celkové částce podílely téměř 67 %, což v absolutní částce činí 1,14 mld. dolarů (Tabulka 2. 12).

Tabulka 2.12 Mosambik – Celková ODA zemí DAC do zdravotnictví (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
74,05	77,1	82,45	88,38	92,95	123,74	174,34	198,49	202,68

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (4. 11. 2012).

Největším přispěvatelem byly v tomto období Spojené státy americké (583 miliony dolarů) spolu s Velkou Británií (119 milionů dolarů), přičemž objem pomoci DAC má stoupající tendenci. Finance jimi poskytované byly primárně určené na boj proti tuberkulóze, malárii, HIV či na výstavbu nových zdravotnických zařízení. V neposlední řadě také na podporu rozvoje základní zdravotní péče a na širším zajištění přístupu obyvatelstva k pitné vodě.⁸¹ Multilaterální organizace přispěly na rozvoj zdravotnického sektoru celkovou částkou 574,20 milionů dolarů (Tabulka 2.13).

Tabulka 2.13 Mosambik – Celková ODA multilaterálních institucí do zdravotnictví (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
28,12	23,48	53,19	71,23	63,04	85,78	78,14	84,86	94,55

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (4. 11. 2012).

Největší podíl na finanční pomoci Mosambickému zdravotnictví mají instituce Evropské unie (celkem 221 mil. USD) a také IDA (celkem 138 mil. USD). Multilaterální instituce konkrétně vydatně participují na zamezení vzniku pandemií nakažlivých nemocí, orientují se i na zlepšení vybavení nemocnic, zajištění základního nutričního příjmu obyvatel či zajištění podpory obyvatel při soustavných cyklických záplavách.⁸²

⁸¹ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (29. 10. 2012).

⁸² *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (29. 10. 2012).

Efektivnost ODA na pozadí zdravotnictví

Mosambický zdravotnický sektor je v porovnání s ostatními dvěma zeměmi, kterými se v této práci zabývám, na zřetelně nižší úrovni. Přístup k pitné vodě zde má pouhých 47 % obyvatel (Tabulka 2. 14), přičemž jen na sanitaci a obnovení vnitřních vodních cest se za osm let vynaložilo přes 552 miliony dolarů, avšak procentuální podíl obyvatel s přístupem k pitné vodě vzrostl za zkoumané období ze 43 % v roce 2002 o pouhá tři procenta, na 46 % v roce 2010.⁸³

Tabulka 2. 14 Mosambik – Přístup k pitné vodě (v % populace)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
43	44	44	45	45	46	47	47	47

Zdroj: *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (4. 11. 2012).

Nízká efektivita investovaných prostředků je alarmující zejména při bližším zkoumání jejich vynaložení. Zatímco v roce 2002 bylo Mosambiku v rámci ODA poskytnuto na sanitaci vodních cest „pouhých“ 34 milionu dolarů, o tři roky později (2005) to byl téměř dvojnásobek této částky a v roce 2010 se poskytnutý obnos blížil k 95 milionům dolarů. I přesto procentuální podíl populace s přístupem k pitné vodě již více než tři roky stagnuje. Z tohoto pohledu se jako naprosto nereálný jeví přijatý program mosambické vlády PRONASAR neboli „*National Water Supply and Sanitation Programme*“, jehož cílem je zpřístupnit vodu až 70ti % obyvatel Mosambiku do roku 2015.⁸⁴ Nejdostupnější je voda pro obyvatele ve městech, kde se této komodity v současné době dostává až 77 % obyvatel. Nersrovnatelně hůře jsou na tom Mosambičané žijící na venkově, kde naopak pro 71 % z nich je i přes rozvojovou pomoc pitná voda stále nedostupná. Většina obyvatel má pitnou vodu vzdálenou minimálně hodinu chůze a v mnoha případech navíc čerpají vodu z kontaminovaných vodních zdrojů jako jsou řeky, studně či jezera.⁸⁵

Dalším ze základních ukazatelů úrovně zdravotní péče je velikost spádové oblasti, která vymezuje docházkovou vzdálenost do nemocnice. Zde je relativní výsledek rozvoje srovnatelný se skutečným plněním vládních opatření v oblasti zásobování Mosambičanů pitnou vodou. Hodinovou

⁸³ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (29. 10. 2012).

⁸⁴ *Government Revise Water Supply*, Mozambique International Agency: <http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim450.html#story13> (4. 11. 2012)

⁸⁵ *Access to Clean Water and Health Care Remains Poor*, Mozambique International Agency: <http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim219.html#story4> (4. 11. 2012).

dochůdnost k adekvátnímu zdravotnímu zařízení má 50 % obyvatel, a pouhých 18 % má přístup k sanitárním zařízením (Tabulka 2.15), přičemž stejně jako u pitné vody tento podíl přes vynaložené finance poslední tři roky stagnoval (*Mozambique Strategy*, The United States Global Health Initiative 2011-2015, 2010: 2).

Tabulka 2.15 Mosambik – Přístup k sanitárním zařízením (v % populace)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
15	15	15	16	17	17	17	17	18

Zdroj: *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (25. 9. 2012).

Celkem se na podporu zdravotnictví od roku 2002 do 2010 vydalo přes 41 milionů dolarů.⁸⁶ Tato částka, byť není nezanedbatelná, je ve srovnání s financováním sanitace vnitřních vod nesrovnatelně nižší. Zajímavé proto je, že oba tyto sociálně ostře sledované segmenty zaznamenaly za zkoumané období obdobný velmi nízký nárůst, a to o pouhá tři procenta. V roce 2002 mělo přístup k sanitačním zařízením 15 % populace a o osm let později 18 %.

Rychlost a efektivita řešení výše uvedených sociálních a zdravotnických problémů, jejichž průvodním jevem je podvýživa a pandemické choroby (např. cholera, malárie, HIV), znamenají ve svém důsledku pro Mosambickou republiku velkou ekonomickou zátěž. Závažná virová onemocnění kladou velmi vysoké nároky na celý zdravotnický systém, předpokládají vysokou míru vlastní odpovědnosti pacientů i samotného státu. Neléčení obyvatelé nebo nedoléčení nemocní, kteří jsou nositeli těchto chorob a často bojkotují léčbu, představují výraznou sociálně-ekonomickou hrozbu. Léčení je finančně velmi náročné a v zájmu státu je sehnat dostatek prostředků k vyřešení těchto společenských krizí. Z praktického pohledu je ztráta znásobena tím, že důsledkem onemocnění, jenž v mnoha případech končí exitusem, je zbytečná ztráta občana jako pracovní síly. Sociálním aspektem je pak poměrně rozsáhlá destabilizace společnosti. Na smrt nemocní občané si nejsou schopni zaplatit léčbu, která by průběh jejich nemoci (utrpení) zmírnila či pozastavila, a jsou tak vydáni na milost a nemilost rodiny či příbuzných, v mnoha případech rovněž živořících na hranici chudoby. Tato vzájemná „pomoc“ ještě více zvyšuje sociální napětí se všemi negativní příznaky jeho průběhu, lhostejností, agresivitou, negativismem. Je katalyzátorem vzniku sociálních bouří. Tomu lze předejít včasným zásahem státu, např. adresnou osvětou, prevencí a včasnými a organi-

⁸⁶*Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/#> (29. 10. 2012).

zovanými akcemi, které zamezí šíření těchto nebezpečných epidemických chorob. Jestliže občan ucítí skutečný veřejný zájem o svou osobu, motivuje jej to k větší spolupráci a loajalitě, která se státu vrátí formou spokojeného a hlavně zdravého voliče.

Nejnebezpečnější nemoc, která velmi negativně ovlivňuje život v Mosambiku je syndrom ztráty imunity zapříčiněný virem HIV/AIDS (Tabulka 2.16).

Tabulka 2.16 Mosambik – Prevalence HIV (v % věku 15–49 let)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
10,1	10,6	11	11,2	11,3	11,4	11,4	11,5	X

Zdroj: *World Development Indicators*, World Bank:
<http://databank.worldbank.org/ddp/> (28. 10. 2012).

V Mosambiku jsou infikovány více než 2 miliony obyvatel, což představuje 11,9 % z celkového počtu populace (z toho ženy tvoří přes 61 % nakažených).⁸⁷ Navzdory osvětovým kampaním (např. IFRC, USAID, OSN) má prevalence výskytu této choroby procentuálně stále vzestupnou tendenci. V roce 2005 se syndromem získaného selhání imunity nakazilo každý den 500 osob, o 5 let později se přírůstek snížil na 350 nových případů denně.⁸⁸ I přesto je země v celosvětovém monitoringu na celkovém 5. místě v počtu nakažených HIV/AIDS. Nejohroženější oblastí je jih celé země, což souvisí i se společnou hranicí s Jižní Afrikou, která má nejvíc HIV obyvatel na světě.⁸⁹ Nejvíce zasaženou mosambickou oblastí je provincie Gaza na jihu země, kde je syndromem získaného selhání imunity postiženo 30 % žen a 17,5 % mužů.⁹⁰ Nemocných pak úměrně klesá přes centrum země na sever, kde je infikovaných nejméně. Průměrný věk nákažy žen je pouhých 20 let.⁹¹

Pozitivním faktorem zlepšení přístupu k léčbě AIDS, jak ukazuje tabulka 2.17, je stoupající tendence poskytování antiretrovirotik.

⁸⁷ *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (25. 7. 2012).

⁸⁸ *Drop in New HIV Infections*, Mozambique International Agency:
<http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim436.html#story8> (4. 11. 2012).

⁸⁹ *Country Comparison, People Living with HIV/AIDS*, Central Intelligence Agency:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2156rank.html?countryName=Mozambique&countryCode=mz®ionCode=af&rank=5#mz> (4. 11. 2012).

⁹⁰ *Drop in New HIV Infections*, Mozambique International Agency:
<http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim436.html#story8> (4. 11. 2012).

⁹¹ *Drop in New HIV Infections*, Mozambique International Agency:
<http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim436.html#story8>; *HIV Prevalence 11,5 per cent*, Mozambique International Agency:
<http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim405.html#story5> (4. 11. 2012).

Tabulka 2.17 Mosambik – Přístup k antiretrovirální léčbě HIV
(v % nemocné populace)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
x	x	2	5	9	18	24	30	X

Zdroj: *World Development Indicators*, World Bank:
<http://databank.worldbank.org/ddp/> (2. 11. 2012).

V roce 2004, kdy se začaly aktivně používat, byla tato léčba dostupná pouze 2 % z celkového počtu nemocných (přibližně 7 000 obyvatel z tehdejšího počtu nakažených⁹²). Do roku 2009 toto číslo exponenciálně vzrostlo na takřka 30% pacientů, kterým byly tyto léky poskytovány. V roce 2008 Mosambik navázal spolupráci se Spojenými státy americkými, Švédskem, Německem a Tanzánií na vývoji vakcíny proti syndromu selhání imunity a během roku 2011 začal s prvním očkovacím programem proti viru HIV.⁹³ Navzdory pozitivním údajům v přístupu k antiretrovirální terapii i vakcinaci, je nutné zmínit, že smrtelné onemocnění virem HIV stále v Mosambiku představuje nejenom zdravotní, ale i velký sociální problém. Nákaza touto stále ještě smrtelnou chorobou znamená pro postiženého často naprosté vyloučení ze společenského života. Vede ke ztrátě postavení ve společnosti a je častým podnětem k diskriminaci.⁹⁴ Díky vysoké míře nebezpečnosti AIDS je v zemi mnoho sirotek vytvářejících si vlastní styl života, čímž dochází ke vzniku tzv. ztracených generací, vyděděných ze společnosti, bez přístupu ke vzdělání, často s podobným osudem jaký měli jejich rodiče (Bertelsen, 2005: 47).

Neméně závažným problémem pro Mosambik představují rovněž choroby, proti nimž se lze očkovat, či je lze běžně léčit pomocí antibiotik – malárie, cholera, tuberkulóza (*Mozambique*, The Commonwealth Yearbook 2012: nestránkováno). Od roku 2009 je Mosambik další africkou zemí, která se spolupodílí na vývoji vakcíny proti malárii. Vyvinutí vakcíny by Mosambiku velmi pomohlo v boji s tímto infekčním onemocněním. To, že se snahy mezinárodních institucí a účelové poskytování rozvojové pomoci vyplácí, je v boji s malárií evidentní. V roce 2005 onemocnělo touto chorobou na 5 miliónů Mosambičanů, o tři roky později o milion méně a v roce

⁹² *Drop in New HIV Infections*, Mozambique International Agency:
<http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim436.html#story8> (4. 11. 2012).

⁹³ *Mozambique to test HIV Vaccine*, Mozambique International Agency:
<http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim431.html#story9> (4. 11. 2011)

⁹⁴ *500000 New Borns and 500000 Injecting Drug Users Infected with HIV Yearly Due To Stigma*, International Federation of Red Cross:
<http://www.ifrc.org/en/news-and-media/press-releases/europe/switzerland/500000-new-borns-and-500000-injecting-drug-users-infected-with-hiv-yearly-due-to-stigma-says-red-cross-red-crescent-campaign/> (26. 7. 2012).

2011 už „jen“ 3 miliony obyvatel, což svědčí o kvalitní práci zainteresovaných institucí, neboť pokles nemocných o 2 miliony za 6 let je znamenitým výsledkem.⁹⁵

Jistým úspěchem je i snížení dětské a mateřské úmrtnosti. Dětskou mortalitu se ve zkoumaných letech 2002–2010 podařilo snížit o jednu pětinu (Tabulka 2.18). Samozřejmě progres v této oblasti není plošným úspěchem země. Například v roce 2004, kdy úmrtnost dětí mladších 5 let v celostátním měřítku dosahovala 162 dětí z 1000, v mosambické provincii Cabo Delgado se pěti let věku nedožilo 241 dětí, avšak v hlavním městě Maputo zemřelo „pouhých“ 89 dětí z 1000.⁹⁶

Tabulka 2.18 Mosambik – Dětská úmrtnost pod 5 let (z 1000 narozených)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
169,8	166,1	162,3	158,4	154,3	149,1	144,1	139,6	135

Zdroj: *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (3. 11. 2012).

Mateřská úmrtnost vztažená na 100 tisíc matek zaznamenala ve sledovaném období výrazný pokles ze 630 (2005) na 490 (2010) rodiček.⁹⁷ To lze považovat za jeden z velkých úspěchů celého sektoru. Rovněž velmi pozitivní je nárůst počtu dětí narozených s asistencí zdravotníka. V roce 2003 bylo s odbornou pomocí přivedeno na svět 44,7 % dětí, v roce 2008 jejich počet vzrostl na úctyhodných 55,3 % (2008), což znamená nejen snížení mortality, ale i zkvalitnění poporodní rekonvalescence rodičky.⁹⁸

Dalším důležitým segmentem vymezeného sektoru „Sociálního vývoje společnosti“ je monitoring podvýživy, jenž výrazně ovlivňuje zdravotní kondici obyvatel. Statistické údaje týkající se podvýživy (Tabulka 2.19), kterou WHO klasifikuje jako jeden z velmi závažných problémů mosambického zdravotnictví, zaznamenávají jisté kladné výsledky. Za osm let se podařilo snížit podíl celkové populace trpící podvýživou o 5 % a dětskou malnutrici o necelé tři procenta, z 21,2 % (2003) na 18,3 (2008).⁹⁹

⁹⁵ *Prime Minister Discusses Vaccine Trials*, Mozambique Information Agency: <http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim443.html#story4>; *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (4. 11. 2012).

⁹⁶ *New Database Presented*, Mozambique International Agency: <http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim276.html#story3> (4. 11. 2012).

⁹⁷ *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (15. 3. 2013).

⁹⁸ *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (5. 11. 2012).

⁹⁹ *Millennium Development Goals Indicator*, UN: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (3. 11. 2012).

Tabulka 2.19 Mosambik – Podvýživa (v % populace)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
44,6	43,1	41,4	40,3	39,9	40,1	39,9	39,7	39,3

Zdroj: *Millenium Development Goals Indicator*, UN:
<http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (3. 11. 2012).

Na realizace programů podporujících snížení podvýživy populace bylo přitom oproti ostatním studovaným sektorům vydáno „pouhých“ 37 milionů dolarů. Přitom úspěch je procentuálně viditelnější, než například kvantifikace rozvoje sítě nemocnic či zlepšení přístupu k pitné vodě za stejné období.¹⁰⁰ V hlavním městě Mosambiku podíl podvyživených obyvatel dosahuje „pouhých“ 21 % z celkové populace oblasti, ale v provincii Cabo Delgado je to již 56 % obyvatel.¹⁰¹ Výzkumy dokazují, že riziko malnutrice se úměrně snižuje s dosaženým stupněm vzdělání obyvatel. Podvýživou trpí obecně Mosambičané se základním stupněm vzdělání (až 47 % z nich), zatímco lidé s vyšším vzděláním jsou zasaženi chronickým hladem jen z 15 %.¹⁰²

Zdravotní kondici obyvatel rovněž limituje nepříznivé environmentální klima země. Dle žebříčku Natural Loss Economic Index monitorující potenciální ekonomické ztráty vlivem přírodních katastrof je Mosambik 2. nejohroženějším místem na světě.¹⁰³ Mosambik je přímořským státem s téměř 2500 km dlouhým pobřežím. Je protnut více než deseti řekami. Téměř každý rok je země zasažena přírodní katastrofou ve formě záplav, tropických bouří či nadměrného sucha¹⁰⁴. Tyto přírodní anomálie přímo smrtelně ohrožují dle odhadů až 25 % obyvatel země (*Country Profile Mozambique*, ACTSA, 2010: 8).

¹⁰⁰ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/#> (29. 10. 2012).

¹⁰¹ *New Database Presented*, Mozambique International Agency:
<http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim276.html#story3> (4. 11. 2012).

¹⁰² *New Database Presented*, Mozambique International Agency:
<http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim276.html#story3> (4. 11. 2012).

¹⁰³ *Natural Disasters Economic Losses Index 2010*, Reliefweb:
<http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/BE1402A5AA1E4015852577A60057037C-map.pdf>
(4. 11. 2012)

¹⁰⁴ Například v roce 2000 povodně v Mosambiku zasáhly až jednu čtvrtinu celkové tehdejší populace – 4,5 milionu obyvatel. *Mozambique – Disaster Statistics*, PreventionWeb:
<http://www.preventionweb.net/english/countries/statistics/?cid=1117>; *Background to Natural Disasters in Mozambique*, World Bank:
http://www.sarpn.org/documents/d0001856/5-2Mozambique_WB_Apr2005.pdf (29. 10. 2012).

2.3.4 Dílčí závěr

Do sektoru sociálního vývoje společnosti zahrnujícího demografii, školství a zdravotnictví bylo za 8 sledovaných let celkem vloženo 2,94 mld. Dolarů. Do oblasti vzdělávání putovalo o necelých 450 milionů dolarů méně, avšak dle mého názoru je sektor školství, byť podfinancovaný, úspěšnější.

Rozvojová pomoc do vzdělávání činila po osmileté sumarizaci 1,25 mld. dolarů, přičemž většinu z těchto finančních zdrojů poskytly země DAC. Za tuto dobu se podařilo zvýšit o 9 % celkovou vzdělanost obyvatelstva a o celých 34 % navýšit počet žáků reálně zapsaných do prvního stupně základní školy. Statistické údaje tohoto sektoru se zvyšují úměrně s poskytovanou pomocí, nicméně ne ve všech zkoumaných odvětvích. Ženská negramotnost klesá jen velmi pomalu. Číslo, které ukazuje počet žáků, kteří nedokončí první stupeň školy (30 % ze zapsaných) je stále velmi vysoké zvláště vezmeme-li v úvahu, že první stupeň je branou k dalšímu vzdělání, lepšímu uplatnění a z toho vyplývající možnosti úniku z bludného kruhu chudoby.

Zdravotnický sektor byl podpořen částkou téměř 1,70 mld. dolarů. I zde je zaznamenán progres, avšak vždy po určité době stagnace. Tři roky se i přes vynaložené finance čekalo na navýšení počtu obyvatel s přístupem k pitné vodě či v přístupu k sanitárním zařízením. Prevalence onemocnění syndromu získaného selhání imunity se statisticky zvyšuje, nicméně díky nárůstu počtu obyvatel je její podíl relativně konstantní. Proto se Mosambik v celosvětovém měřítku řadí stále mezi 5 zemí s nejčastějším výskytem onemocnění virem HIV. Od roku 2004, kdy byla zpřístupněna antiretrovirální léčba pro HIV/AIDS rapidně vzrostl počet pacientů, kterým jsou tyto medikamenty poskytovány, a to ze 2 % v roce 2004 na 30 % v roce 2009. Snížila se i úmrtnost dětí mladších 5 let spolu mateřskou úmrtností. O 10 % se zvýšil počet dětí narozených za pomoci zdravotní asistence. Co velmi ovlivňuje poslední zkoumanou část podkapitoly věnující se medicínské kondici země je podvýživa, která má velmi kolísavý charakter. Tento fakt způsobuje poměrně složité environmentální klima, které v zemi přímo ohrožuje ¼ z celkové populace. Zde je nutné zaměřit se na systémy včasného varování, vybudování hrází a dalších mechanismů tak, aby se předešlo co největším lidským i majetkovým ztrátám.

2.4 Životní úroveň

Životní úroveň lze definovat jako soubor hmotných a nehmotných stránek lidského života. Míra jejich uspokojování a naplňování určuje kvalitu života společnosti, životní úroveň obyvatelstva. Některé kategorie

ovlivňující tento ukazatel jsou popsány v předchozích kapitolách (zdravotní péče, školství). V této části se soustředím na některé odvětví sociální a ekonomické infrastruktury a budu analyzovat efektivitu prostředků vynaložených na podporu zaměstnanosti, financování sociálních programů, realizaci plánů rozvoje dopravní infrastruktury a energetické vybavenosti země.

2.4.1 ODA na pozadí „Životní úroveň“

V průběhu let 2002 až 2010 bylo do souboru sociální a ekonomické infrastruktury v Mosambiku investováno 2,20 mld. dolarů (Tabulka 2.20)

Tabulka 2.20 Mosambik – Celková ODA do sektoru „Životní úroveň“ (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
176,75	221,65	264,5	243,56	272,09	269,55	240,27	269,52	242,33

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (3. 11. 2012).

Z toho země uskupení DAC poskytly 1,02 mld. dolarů, což je téměř 46 % celkové finanční pomoci (Tabulka 2.21).

Tabulka 2.21 Mosambik – Celková ODA zemí DAC do sektoru „Životní úroveň“ (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
64,66	118,22	217,34	107,7	110,93	127,16	123,01	142,69	95,92

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (3. 11. 2012).

Jelikož je zkoumaný soubor dat součtem tzv. jiné sociální rozvojové podpory a subvencování ekonomické infrastruktury, kde se údaje největších donátorů neshodují, nelze kumulativně určit největšího. V rámci ekonomické infrastruktury bylo největším donorem Švédsko (180,1 milionu dolarů), následováno Norskem (142,36 mil. USD). Souhrn tří největších poskytovatelů oficiální rozvojové pomoci v rámci zemí DAC uzavírá Německo se 130,79 miliony dolarů. Druhotná sociální infrastruktura je v rámci rozvojové pomoci překvapivě ze 2/3 dotována státy nacházející se v ekonomické krizi. Na prvním místě je Portugalsko s 34,97 miliony dolarů. Druhým je Španělsko s téměř identickou částkou 32,074 milionů dolarů. Následuje Norsko, které poskytlo 20,60 milionů dolarů.¹⁰⁵

¹⁰⁵ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (24. 8. 2012).

Multilaterální instituce podpořily za zkoumané období rozvoj životní úrovně 1,18 miliardami dolarů (Tabulka 2.22)

Tabulka 2.22 Mosambik – Celková ODA multilaterálních institucí do sektoru „Životní úroveň“ (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
112,09	103,42	137,15	135,86	161,16	142,38	117,26	126,83	146,15

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (26. 7. 2012).

V tomto případě je největším donorem IDA, která na rozvoj ekonomické i sociální infrastruktury celkově poskytla 744,61 miliony USD. Ekonomickou infrastrukturu výrazně podpořily Evropské instituce, a to částkou 222,8 milionů dolarů. Do sociálního sektoru UNICEF ve sledovaném období investovaly 22,8 miliony dolarů.¹⁰⁶

2.4.2 Efektivnost ODA na pozadí „Životní úroveň“

Navzdory velkému objemu vynaložených prostředků je v Mosambiku velmi nízká životní úroveň, což potvrzuje i index lidského rozvoje, na jehož základě je Mosambik v celosvětovém měřítku jednou z nejhůře klasifikovaných zemí. Je na 184. místě ze 187 sledovaných států. Srovnáním zemí pouze afrického kontinentu má index HDI horší jen nestabilní Demokratická republika Kongo.¹⁰⁷ Dle tabulky č. 2.23 je patrné, že se index lidského rozvoje v rozmezí let 2002–2010 zvýšil, čímž se statisticky nepatrně zvedla i průměrná úroveň lidského bytí v Mosambiku.

Tabulka 2.23 Mosambik – Vývoj indexu HDI

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
x	x	x	0,285	0,290	0,299	0,304	0,312	0,317

Zdroj: *Human Development Index*, UNDP: <http://hdr.undp.org/en/data/map/> (26. 7. 2012).

Ve druhé polovině 90. let (1996) žilo v Mosambiku na samé hranici bídy téměř 70 % obyvatel, převážně osídlenci venkova. Díky finančním injekcím poskytnutým v poslední dekádě zahraničními dárci ve prospěch sociálních programů cílených na zvýšení životní úrovně Mosambičanů výrazně klesl počet těch, kteří živoří na hranici národní chudoby, a to ze 70 %

¹⁰⁶ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (24. 8. 2012).

¹⁰⁷ *International Human Development Indicators*, UNDP: <http://hdr.undp.org/en/data/map/> (26. 7. 2012).

(1997)¹⁰⁸ na 54,7 % (2008).¹⁰⁹ Většina těchto obyvatel žije v rurálních oblastech, kde se jejich počet za monitorované období také snižoval. Z 51,5 % v roce 2003 na 49,6 % v roce 2008.¹¹⁰ Ve městech byl naopak zaznamenán menší nárůst, když v národní chudobě žilo 55,3 % (2003) a 56,9 % v roce 2008.¹¹¹

Pokrok byl učiněn v procentuálním podílu obyvatel žijících v absolutní chudobě, kdy v roce 2003 přežívalo 74,7 % obyvatel, nicméně do roku 2008 se tento údaj snížil o 15 % na 59,6 %.¹¹² Dostupné údaje dokazují, že tento ukazatel měl klesající tendenci do roku 2003, a posléze mírně vzrostl v roce 2008. Snížení počtu lidí žijících na hranici bídy je sekundárním projevem pokroku v jiných odvětvích ekonomického a společenského života Mosambiku.

Průměrná měsíční mzda Mosambického pracujícího by se měla dle právních norem pohybovat v rozmezí mezi 64 až 170 dolary. V reálném životě jsou platy často nižší, pohybují se kolem 100 dolarů měsíčně.¹¹³

Nejhůře honorované jsou pomocné činnosti a zemědělství, kde se měsíční ohodnocení osciluje okolo 62 dolarů.¹¹⁴ Naopak mzda vysokoškolsky vzdělaného lékaře se pohybuje v rozmezí od 600 do 1200 dolarů, což ve zkoumané zemi klasifikujeme jako vysoce nadprůměrný plat.¹¹⁵ Politické elity v Mosambiku narozdíl od zambijských či botswanských vládních představitelů dlouho odmítali zveřejňovat své měsíční gáže, v současné době víme, že politici vydělávají okolo 5000 dolarů měsíčně, což je o 1000 dolarů méně než ve dvou dalších studovaných zemích.¹¹⁶ Měsíční výdaje za jednopokojový byt v centru města činí 650 dolarů, zatímco mimo centrum 250 USD. Z výše uvedeného vyplývá, že většina obyvatel si tyto výdaje nemůže absolutně dovolit. Náklady za elektřinu se měsíčně pohybují v rozmezí mezi 80–100 dolary. Litr mléka je v Mosambiku 2 x dražší než v Zambii, jelikož stojí v průměru 2 dolary.¹¹⁷

¹⁰⁸ *Millenium Development Goals Indicator*, UN: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (1. 8. 2012).

¹⁰⁹ *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (26. 7. 2012).

¹¹⁰ *Millenium Development Goals Indicator*, UN: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (2. 8. 2012).

¹¹¹ *Millenium Development Goals Indicator*, UN: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (2. 8. 2012).

¹¹² *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (26. 7. 2012).

¹¹³ *New Minimum Wages in Mozambique Vary From 64 USD to 170 USD*. Macauhub: <http://www.macauhub.com.mo/en/2011/04/27/new-minimum-wages-in-mozambique-vary-from-us64-to-us170/> (19. 3. 2013).

¹¹⁴ *Minimum Wages In Mozambique*, Wage Indicator: <http://www.wageindicator.org/main/minimum-wages/mozambique> (19. 3. 2013).

¹¹⁵ *Mozambique Doctors Go Strike Over Low Pay*, Al Jazeera: <http://www.aljazeera.com/news/africa/2013/01/201317832896159.html> (19. 3. 2013).

¹¹⁶ *Mozambique: Calls For Leaders Salaries to Be Made Public*, All Africa: <http://allafrica.com/stories/201101310178.html>; Politician: World Leaders, Paywizard: <http://www.paywizard.org/main/VIPPaycheck/world-leaders-salaries> (19. 3. 2013).

¹¹⁷ *Cost of Living in Mozambique*, Numbeo: http://www.numbeo.com/cost-of-living/country_result.jsp?country=Mozambique (19. 3. 2013).

Koncept snižování chudoby ovlivňuje mnoho faktorů, z nichž významnými jsou, mimo jiné, nedostatečná infrastruktura, jejíž kvalita předznamenává mobilitu pracovní síly a může výrazně omezit přístup k potenciálnímu zaměstnání, dostupnost vzdělání, zdravotnickým zařízením a v neposlední řadě dosažitelnost pitné vody. V Mosambiku tomu není jinak. Chudoba je zde determinována nerovnoměrným ekonomickým rozvojem různých částí země, přičemž markantní rozdíl je i mezi městem a venkovem. Nedostatečná infrastruktura a nedostatek pracovních míst pro nižší sociální vrstvy obyvatel má za následek téměř 33 % celkovou nezaměstnanost populace a 57,2 % nezaměstnanost občanů ve věku 15–24 let (Tabulka 2.24), díky čemuž se velká většina sociálně slabých obyvatel rekrutuje z odlehlých zemědělských oblastí s velmi omezeným přístupem k sociálním službám.

Tabulka 2.24 Mosambik – Zaměstnanost obyvatel země ve věku 15–24 let (%)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
60,2	59,2	59	58,7	58,4	58,09	57,8	57,59	57,2

Zdroj: *Millenium Development Goals*, World Bank:
<http://databank.worldbank.org/ddp/> (26. 7. 2013).

Kvocient obyvatel žijících v národní chudobě na venkově má v průběhu času sestupnou tendenci, což je pozitivním faktem, avšak procentuální podíl obyvatel žijících pod měřítkem národní chudoby mírně vzrostl. Jednou z možných příčin tohoto stavu je migrace nejchudších z venkova do městských aglomerací s vidinou zvýšení vlastní životní úrovně a možností lépe zajistit rodinu. Koncentrace pracovní síly s nejnižším nebo žádným vzděláním, popř. se znalostmi z oboru, které jsou v aglomeracích nepotřebné, je odsoudí ke stejně trýznivému údělu jaký měli v původním bydlišti a navíc se mohou stát obětí dravého městského stylu života, na který nebyli připraveni. Díky tomu pak tyto přesídlenci jen rozšíří početnou skupinu chudých ve městech, to znamená, že národní koeficient chudoby se nesnižuje, ale pouze mění v rámci sociálních skupin a oblastí.

Transport, elektrifikace a komunikace

Pro každou zemi je velmi důležitým segmentem ovlivňujícím její další ekonomický rozvoj dopravní infrastruktura. V případě Mosambiku jsou ekonomickými centry státu hlavní město Maputo a průmyslové město Matola, které se nachází na jihu země, kde má sídlo přes 30 % mosambic-

kých firem.¹¹⁸ O odvětví dopravy a elektrifikace jsem v Mosambiku našla jen velmi omezené množství dat. Je tedy obtížné ze získaných informací poskytnout relevantní závěry zkoumání těchto sektorů.

Transport

Na počátku monitorovaného období tvořilo dopravní infrastrukturu 18,7 km silnic II. třídy. O 6 let později, v roce 2008 se silniční síť prodloužily o 2 kilometry.¹¹⁹

Železniční doprava za zkoumané období nezaznamenala výrazný rozvoj, jelikož v roce 2005, kdy jsou dostupná první data, měl Mosambik 3070 km železničního svršku. Údaj zůstal nezměněn po následující tři roky a až v roce 2008 se železniční dopravní síť rozšířila o dalších 45 kilometrů. Nové údaje z následujících let nejsou přístupné.¹²⁰

Elektrifikace

Velmi omezenými údaji disponují dostupné statistiky o stavu a rozvoji energetické přenosové sítě v Mosambiku. Z tohoto důvodu je progres energetického sektoru země velmi složité zhodnotit. Z údajů Světové banky vyplývá, že v roce 2009 mělo přístup k elektrické energii 11,7 % obyvatel.¹²¹ Přitom ze 128 mosambických regionů má přístup k elektrické energii 107 regionů (2012)¹²². V roce 2005 to bylo o třetinu distriktů méně, pouze 59 regionů. Mosambická elektrická energie pochází především ze solárních panelů, vodních či větrných elektráren.¹²³

V roce 2011 získalo téměř 90% obyvatel hlavního města Maputo přístup k elektrické energii. Podstatně hůř jsou na tom venkovské oblasti země.¹²⁴ V roce 2012 deklaroval mosambický prezident Armando Guebuza spolu s národním energetickým fondem, že přístup k elektrické energii má již 30% obyvatel země, tedy přes 7 milionů občanů Mosambiku.¹²⁵

¹¹⁸ Over 1,7 Billion Invested in Matola, Mozambique International Agency:

<http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim452.html#story8> (4. 11. 2012).

¹¹⁹ *World Bank Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (3. 11. 2012).

¹²⁰ *World Bank Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (3. 11. 2012).

¹²¹ *World Bank Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (2. 11. 2011).

¹²² *Electricity Reaches Lalaua*, Mozambique International Agency:

<http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim437.html#story12> (4. 11. 2012).

¹²³ *Solar Power Transforming Lives*, Mozambique International Agency:

<http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim447.html#story3> (4. 11. 2012).

¹²⁴ *Ninety per cent of Maputo Resident Have Access to Electricity*, Mozambique International Agency:

<http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim435.html#story5> (4. 11. 2012).

¹²⁵ *Over Seven Milion Have Electricity*, Mozambique International Agency:

<http://www.poptel.org.uk/mozambique-news/newsletter/aim449.html#story15> (4. 11. 2012).

Komunikace

V roce 2003 vlastnilo mobilní telefon 2 % populace, tzn., že tento moderní komunikační přístroj vlastnily 2 obyvatelé ze sta.¹²⁶ V roce 2005 již mobilní telefon využívalo na 1,5 milionu obyvatel, o 5 let později, v roce 2010, bylo mobilních uživatelů již 7,2 milionů.¹²⁷ Mobilní způsob komunikace tak v Mosambiku za posledních osm let zaznamenal signifikantní nárůst. I z tohoto důvodu jsou v Mosambiku plánována další rozšíření pokrytí a otevření trhu pro nové mobilní operátory.¹²⁸

Mosambik, stejně jako všechny ostatní zkoumané země, zaznamenal nárůst zájmu o přístup k internetu. Data monitorující vzestup internetových uživatelů jsou k dispozici od počátku roku 2003. V tomto roce měl Mosambik 83 000 internetových uživatelů. O rok později byl zaznamenán nárůst o 55 tisíc na 138 tisíc osob. Boom rozvoje uživatelů s přístupem na internet proběhl v následujících letech. V roce 2008 bylo již 349 167 připojených a na konci mého zkoumaného období (2010) bylo v Mosambiku 976 016 internetových uživatelů.¹²⁹ Dle posledních dostupných dat z roku 2012 přesáhl počet internetových uživatelů v Mosambiku již jeden milion.¹³⁰

2.4.3 Dílčí závěr

Vzhledem k absenci dat je velmi obtížné kontinuálně popsat vývoj sektorů dopravy a komunikace v Mosambiku. Na základě údajů, které jsou k dispozici je možné konstatovat, že Mosambik rovněž zastihl celosvětový boom v oblasti vybavení obyvatelstva a firem moderní komunikační technikou, mobilními telefony a výpočetní technikou, která je nezbytnou podmínkou přístupu na internet. Vzhledem k nutnosti spojení těchto komunikačních fenoménů 21. století s elektrickou rozvodnou sítí se domnívám, že koncentrace uživatelů je soustředěna do větších městských aglomerací a průmyslových oblastí, opět na úkor rurálních oblastí, ve kterých je přístup k elektrické energii velice omezen.

¹²⁶ *World Bank Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (3. 11. 2012); *Mozambique Quick Stats*, Open Data fo Africa:

<http://mozambique.opendataforafrica.org/gwtcigb/mozambique-quick-stats> (20. 3. 2013).

¹²⁷ *Mozambique Quick Stats*, Open Data fo Africa:

<http://mozambique.opendataforafrica.org/gwtcigb/mozambique-quick-stats> (20. 3. 2013).

¹²⁸ *Mozambique: Third Mobile Phone Operator Officially Launched*, All Africa: <http://allafrica.com/stories/201205151337.html> (19. 3. 2013).

¹²⁹ *Mozambique Quick Stats*, Open Data fo Africa:

<http://mozambique.opendataforafrica.org/gwtcigb/mozambique-quick-stats> (20. 3. 2013).

¹³⁰ *Internet Usage Statistics for Africa*, Internet World Stats:

<http://www.internetworldstats.com/stats1.htm> (21. 3. 2013).

2.5 Shrnutí

V období od roku 2002 do roku 2010 bylo Mosambiku poskytnuto více než 16,55 miliard dolarů oficiální rozvojové pomoci od zahraničních donorů. Tyto prostředky byly v různé výši účelově investovány do všech sektorů, jejichž vývoj v předchozích kapitolách popisují. V nové milénium již nebude tato pomoc Mosambiku poskytována v tak masivním měřítku, neboť dárci ji budou směřovat novým začínajícím demokraciím, novým „Mosambikům“, nebo podporovat boj proti diktátorským režimům v jiných částech světa. Objem pomoci může také ovlivnit vlastní audit donorů o efektivnosti prostředků vložených do nadějí mosambického lidu. Vzhledem k všeobecně známým údajům o korupci a stylu vlády jedné strany, která zemi vede již 35 let, by měla být případná další pomoc vázána na přísnější kritéria jejího použití a pod pečlivou kontrolou nad její distribucí. Domnívám se, že využití oficiální rozvojové pomoci ve sledovaných letech nebylo příliš efektivní a nepřispělo k zásadnímu vyřešení chudoby. Poskytovaná pomoc pomohla krátkodobě přežít cíleně vybrané skupině obyvatel a nebyla impulsem ke startu dlouhodobě nezávislého živobytí větší části populace. I přes patrné pokroky v některých zkoumaných oblastech je zřejmé, že Mosambik dosáhl určitého zlepšení v sociálně-ekonomických podmínkách života obyvatelstva jen a pouze za významné podpory zahraničních donorů.

Do vzdělávacího sektoru bylo alokováno 1,25 miliardy dolarů. I přes tuto poměrně vysokou částku vzdělanost Mosambičanů za zkoumaný časový úsek vzrostla jen o necelých 8 %. Zvýšil se i podíl účasti dívek ve vzdělávacím systému, ale vzhledem ke stále vysokému procentu (66 % v roce 2010) negramotných žen, je rovnost pohlaví v tomto sektoru diskutabilní.

Školství tak za vynaložené peníze dosáhlo, dle mého názoru, úspěchu ve zvýšení vzdělanosti ze 48,2 % zaznamenaných v roce 2003 na 56,1 % v roce 2010, či ve zvýšení zápisu dětí do škol či participaci dívek na vzdělávání. Signifikantním problémem je pak vysoké procento žáků (40 %), kteří školu z různých důvodů nedokončí. Zkoumaný sektor naráží na absenci dat sledujících meziroční vývoj, nicméně v každém časovém úseku jsou k dispozici minimálně dva údaje, ze kterých lze porovnáním poměru vložených peněz versus výsledný rozvoj, mnohé vyčíst. Z tohoto důvodu se domnívám, že je nutné zvýšit osvětu mezi dospělými o důležitosti vzdělání a motivovat občany (pomocí pracovních příležitostí, vyššími platy, důrazem na možnost společenského uplatnění, zvýšení životní úrovně aj.) k rozvoji jejich osobnosti, která by měla být katalyzátorem expanze vědění na další generace.

Rozvoj zdravotnictví byl podpořen částkou 1,70 mld. dolarů, přičemž stejně jako vzdělávání jsou i mosambické sanitární služby na znatelně nižší úrovni než v Botswaně či Zambii. I přes značný objem finančních

prostředků se v sektoru projevuje jejich nízká efektivita zhodnocení. A to jak v důležitém ukazateli o přístupu k pitné vodě, tak i v dostupnosti nemocnic či sanitárních zařízení, jejichž vývoj nedosáhl ve sledovaném období očekávaného výsledku. Zdroje pitné vody jsou přístupné necelé polovině obyvatel (47 % v roce 2010) a hygienická zařízení přístupná pouhým 18 % obyvatel. Nemocnice jsou spádově využitelné v dochůdnosti 5 km pro 50 %, což řadí mosambické zdravotnictví, ve srovnání s ostatními zkoumanými státy, na poslední příčku. Prevalence HIV víceméně stagnuje, výrazný nárůst byl zaznamenán v poskytování antiretrovirální léčby. Ze 2 % v roce 2004 na 30 % v roce 2010. Mosambiku se dál podařilo snížit mateřskou úmrtnost (z 630 matek v roce 2005 na 490 v roce 2010) i úmrtnost dětí do 5ti let věku (mezi léty 2002 až 2010 ze 169,8 na 135).

Ve zkoumaném sektoru, souhrnně nazvaném „Životní úroveň“, nebylo dosaženo de facto žádných úspěchů. Velmi vysoké procento převážně obyvatel venkova stále žije v národní chudobě a jejich počet bohužel celkově narůstá.

Rozvoji všech zkoumaných sektorů, které by mohly zemi výrazně posunout směrem vzhůru na žebříčku ukazatele HDI, brání mimo jiné velmi silná byrokracie a korupce, které limitují rozvoj malého a středního podnikání a které by se mělo stát ekonomickým motorem země ke zlepšení celkové životní úrovně obyvatel.

Celkově lze konstatovat, že Mosambik získáním samostatnosti vykročil správnou cestou rozvoje, ukončil občanskou válku o politickou vládu nad teritoriem a byly nastartovány přínosné programy pro zlepšení životních podmínek prostého obyvatelstva ve spolupráci se zahraničními institucemi. Domnívám se, že strukturální doporučení a finance poskytnuté zahraničními donory mohly být využity efektivněji a účelněji. Dle mého názoru Mosambik doplácí na naivitu vlád mladých demokracií, kdy se plošně a rychle investují „zadarmo“ získané finance bez paralelního zajištění vlastních prostředků, kterými lze takto získanou investicí provozovat. Následkem této politiky jsou pak vybudované silnice, které se neudrží, nově postavené nemocnice a školy, bez navazujících prostředků na jejich další využití a údržbu, atd.. Změnit tradiční myšlení obyvatel kultivované několik staletí nelze v rámci jedné generace. Změna je procesem dlouhodobým, který nesmí být přerušen. Jestliže tedy Mosambik vykročil cestou svobody a demokracie, je nutné na ní vytrvat i za cenu dílčích obětí, jenž s sebou tato cesta přináší. Souhrn správně vyhodnocených parciálních neúspěchů a zvýraznění úspěchů jsou nositeli pokroku. Ten je v Mosambiku za uplynulá léta samostatnosti patrný víceméně v ekonomických, než sociálních aspektech života prostých Mosambičanů.

3 Botswana

V následující případové studii se budu zabývat efektivitou poskytování a využívání oficiální rozvojové pomoci v dalším africkém státu – Botswanské republice. Botswana je vnitrozemským státem ležící v jižní části afrického kontinentu. Nezávislost tento stát nezískal (stejně jako ostatní zkoumané země) v tzv. roku Afriky v roce 1960, ale až o 6 let později na základě uznání požadavku na botswanskou nezávislost britskou vládou, v jejímž područí do té doby byla. Zůstala však členem Britského společenství.

Mírumilovný přechod ke svrchovanosti, pozitivní vliv britské správy a využití vývozní komodity – diamantů – řadí Botswanu v současnosti k jednomu z nejrozvinutějších afrických států. Země má stále stoupající index lidského rozvoje, velmi dynamickou ekonomiku a získává kladná hodnocení v oblasti boje s korupcí, transparentnosti či dodržování lidských práv. Přes vesměs pozitivní klasifikaci od mezinárodního společenství Botswanu provázejí i rozvojové problémy, a to zejména chudoba či pandemický výskyt onemocnění HIV/AIDS. Z výše uvedených faktů vyplývá, že je vývoj Botswanské republiky zároveň jedním z nejméně vyrovnaných, kdy na jedné straně je koncentrováno bohatství založené na exploataci diamantových ložisek určující ekonomický potenciál země, avšak na druhé straně paradoxně generuje bídu a zvýšený výskyt civilizačních chorob.

3.1 Historicko–politický kontext

Bečuánsko, původní název Botswany, obývaly před příchodem prvních Evropanů pastevecké kmeny, které mezi sebou bojovaly o územní nadvládu. Khama III., vládce největšího botswanského kmene Tswana, proto požádal o pomoc Velkou Británii, a tak se dne 31. března 1885 Bečuánsko stalo britským protektorátem (*Country Profile: Botswana Republic*, ACTSA: 2). O 70 let později již bylo více než jasné, že Velká Británie hodlá utlumit své mocenské ambice a postupně poskytnout svrchovanost svým koloniálním držávám. V roce 1962 byla budoucím prezidentem Seretse Khamou založena Bečuánská demokratická strana¹³¹, jejímž cílem bylo nastolení samostatnosti a sestavení vlády po koloniální rezignaci Velké Británie.¹³² Nově zformovaná politická platforma připravila návrh konstituce, sestavila předběžný plán mírového přechodu k nezávislosti a nastolení vlády lidu. O tři roky později si země v prvních demokratických volbách zvolila svého prvního prezidenta Seretse Khamu. Následující rok (1966) získal

¹³¹ Bečuánská demokratická strana byla díky změně názvu státu po zisku nezávislosti přejmenována na Botswanskou demokratickou stranu.

¹³² *History BDP*, BDP: <http://www.bdp.org.bw/bdp-content.php?cid=2> (29. 1. 2013).

vnitrozemský africký stát již pod názvem Botswana nezávislost na britském imperátorovi (*Country Profile: Botswana Republic*, ACTSA: 2). Opoziční politické spektrum bylo tehdy i dnes reprezentováno především Botswanskou národní stranou (BNP).¹³³

Zisk svrchovanosti byl stejně jako v případě dvou dalších zkoumaných zemí velkým krokem do neznáma. Samostatná, nezávislá Botswana byla pro investory nezajímavá, neprosperující a výrazně spoléhala na externí finanční pomoc. Stát neměl vybudované takřka žádné základní sociální zázemí – vzdělávací zařízení, nemocnice ani transportní či ekonomickou infrastrukturu. Radikální změna v zájmu zahraničních investorů o Botswanu nastala o rok později, kdy byla objevena diamantová naleziště, čehož mladá botswanská republika dokázala náležitě využít. Již rok po zisku nezávislosti tak mohla někdejší úřadující botswanská vláda efektivně redistribuovat zisky plynoucí z těžby tohoto vzácného nerostu a za podpory rozvojové pomoci do sociální infrastruktury státu de facto odstartovala novou etapu sociálně–ekonomické politiky státu. Jejím výsledkem je, při komparaci s ostatními zeměmi ležícími na černém kontinentě, dnešní úspěšný botswanský stát (Maipose – Matscheka, 2003: 1–2). Způsob využití nerostného bohatství v Botswaně ještě více vynikne ve srovnání s objevením nalezišť v jiných afrických zemích (Angola a Nigérie – ropa, Zambie – měď aj.), které naopak ekonomicky a společensky ruiny. Objevy vedly k vypuknutí občanských, politických či válečných konfliktů, umocňujících nestabilitu těchto zemí. Botswana je jednou z mála zemí, které se podařilo využít nabízený ekonomický potenciál, homogenizovat společnost a vytvořit vlastní politickou elitu tím, že nově vzniklé odvětví nesubvencovala více, než bylo nezbytně nutné (Maipose – Matscheka, 2003: 13, 28). Jedním z důvodů proč v Botswaně nedošlo k politickému či společenskému rozkolu byla i voličská základna vládnoucí strany BDP, která se rekrutovala spíše z menších měst a vesnic, zatímco opozici podporovaly bohatší vrstvy. Z důvodu zvolení BDP, tak bylo nemožné, aby část vyšší společenské vrstvy podporující BNP zorganizovala převrat či revoluci. Dalším významným argumentem mírového řešení vnitřního politicko–ekonomického konfliktu, vzniklého objevením diamantových nalezišť, byla dialektická jednota názorů obou politických subjektů na budoucí směřování Botswany a respektující tradiční místní kulturu. Byť oba subjekty pocházely z opačných politických pólů, k prosazení svých zájmů nepoužily vojensko–nacionalistické prostředky obvyklé při řešení vnitrostátních krizí v afrických zemích, ale zvolily cestu politických konzultací (Maipose – Matscheka, 2003: 10, 13). Nejdůležitější kmenovou konzultativní institucí v zemi je tzv. kgotla, sloužící jako mezistupeň v komunikaci mezi vládou a obyčejnými občany.

¹³³ *Botswana: Party System and One Party Dominance*, Electoral Institute for Sustainable Democracy in Africa: <http://www.eisa.org.za/WEP/botpartiessystem.htm> (29. 1. 2013).

Kgotla dává obyvatelům pocit, že politická reprezentace není konglomerátem elit uzurpujících moc, ale naopak, že každý jednotlivec je důležitým článkem rozhodování o všeobecném rozvoji země v zájmu botswanského lidu (Lewin, 2011: 82). V zemi je díky kgotle velmi rozšířená tradice komunikace na všech úrovních společnosti – od tradičních kmenů až po vládní elity (Maipose – Matscheka, 2003: 39).

V 70. a 80. letech 20. století se Botswana nenechala negativně ovlivnit děním v okolních státech, zejména v Jihoafrické republice a Rhodesii. Nestranný postoj ke konfliktům v těchto státech vyplýval i z ekonomické nezávislosti na obou zemích. Na mezinárodní půdě úřadující prezident odsoudil režim apartheidu. I díky tomu se Botswana v průběhu konfliktů stala útočištěm pro mnohé uprchlíky a aktivisty bojující proti rasové segregaci (*Country Profile: Botswana Republic*, ACTSA: 2).

Díky poměrně malému vnitřnímu ekonomickému trhu spolu s relativně nízkým počtem obyvatel byla země fiskálně vázána především na svého souseda Jihoafrickou republiku. Z tohoto důvodu se země snažila najít možnosti regionální integrace, jenž by jí pomohla ke zmírnění závislosti na jihoafrickém trhu (*Partnership Strategy for The Republic of Botswana for the Period FY09 – FY13, 2009*, World Bank: 1). Proto se počátkem 80. let stala Botswana zakládajícím členem Jihoafrické rozvojové koordinační konference (SADCC¹³⁴).¹³⁵ Organizace byla zformována za účelem harmonizace rozvojových projektů, regionální integrace, liberalizace trhu a eliminace ekonomické dependence na Jihoafrické republice (*Country Profile: Botswana Republic*, ACTSA: 3).

V současnosti funguje instituce pod názvem Jihoafrické rozvojové společenství (SADC) se sídlem v hlavním městě Botswany Gaborone.¹³⁶ Botswana je současně členem mnoha mezinárodních institucí, například Commonwealthu, Africké unie či Jihoafrické celní unie (SACU), kde je (tehdy ještě jako Bečuánsko) participantem od roku 1910 (*Partnership Strategy for The Republic of Botswana for the Period FY09 – FY13, 2009*, World Bank: 1).¹³⁷

¹³⁴ SADCC – Southern African Development Co-ordination Conference neboli Jihoafrická rozvojová koordinační konference byla založena v roce 1980 v Zambijském hlavním městě Lusaka. Primárním cílem byla vzájemná kooperace při rozvojových projektech a snížení ekonomické dependence na tehdy apartheidní JAR. V roce 1992 se organizace přejmenovala na Southern African Development Community (SADC) – Jihoafrické rozvojové společenství. Z původních 9 států zakládajících SADCC (Angola, Botswana, Lesotho, Malawi, Svazijsko, Tanzanie, Mosambik, Zambie, Zimbabwe) má dnes SADC 15 členských států (všech 9 původních plus Demokratická republika Kongo, Madagaskar, Mauritius, Jihoafrická republika, Namibie a Seychelské ostrovy). *History and Treaty*, SADC: <http://www.sadc.int/about-sadc/overview/history-and-treaty/#SADCC> (27. 1. 2013).

¹³⁵ *History and Treaty*, SADC: <http://www.sadc.int/about-sadc/overview/history-and-treaty/#SADCC> (27. 1. 2013).

¹³⁶ *History and Treaty*, SADC: <http://www.sadc.int/about-sadc/overview/history-and-treaty/#SADCC> (27. 1. 2013).

¹³⁷ *About SACU*, SACU: <http://www.sacu.int/about.php?id=394> (12. 2. 2013).

3.1.1 Botswana dnes

V současné době je Botswana svébytným a mezinárodním společenstvím pozitivně klasifikovaným rozvíjejícím se státem, který v porovnání s ostatními africkými státy vyniká svou demokratickou kulturou, vnitrostátní stabilitou a dobrým zdravotnictvím i školstvím.

Dnešní Botswanu řadíme do první třicítky nejrychleji rostoucích ekonomik světa.¹³⁸ Hospodářství státu je zaměřené primárně na jednu komoditu, kterou jsou diamanty. Představitelé vlády nabyté zisky z diamantového průmyslu strategicky redistribuovali do socioekonomického vývoje státu, čímž umožnili Botswaně do jisté míry vyniknout srovnáním ekonomik s jinými africkými státy (Maipose – Matscheka, 2003: 1–2). Koncentrace takřka celé ekonomiky státu na jednu komoditu je v současné době předmětem usilovné snahy Botswany diverzifikovat hospodářství především investicemi do podpory turistického sektoru, zemědělství či drobného podnikání. To vše zejména po krizi v roce 2008, kdy export diamantů poklesl o 51 % ve srovnání s vývozem předchozího roku (Maipose – Matscheka, 2003: 2; *Partnership Strategy for The Republic of Botswana for the Period FY09 – FY13*, 2009, World Bank: 7). Z politického pohledu je zajímavé, že dynamický vývoj ekonomiky a změny její strategie jdou ruku v ruce se společenským vývojem politických elit Botswany, přestože jedinou stranou dominující politickému spektru je permanentně Botswanská demokratická strana. Má většinu v parlamentu a jejím členem je i úřadující prezident, přitom země od počátku své nezávislosti pořádá řádné demokratické volby. (*Country Profile: Botswana Republic*, ACTSA: 2–3).¹³⁹

V současné době můžeme říci, že se Botswana po více než pěti dekadách transformovala z chudé, neprosperující země na stát s jednou z nejrychleji rostoucích ekonomik na světě, plně etablovanou demokracií a svébytnou nejen na vnitřním, ale i mezinárodním poli. Na druhou stranu je země stále příjemcem oficiální rozvojové pomoci, nicméně není na ní tak závislá jako ostatní dvě zkoumané země. Navíc je Botswana atraktivní pro investory zejména díky stabilnímu vývoji národního hospodářství, a v neposlední řadě také díky nízké míře korupce, kde je klasifikována před mnohými vyspělejšími státy. Kombinace oficiální rozvojové pomoci, zisků z těžby nerostného bohatství, efektivního managementu státu, stabilní politické situace, rozvíjející se otevřené ekonomiky a de facto homogenní společnosti je kořenem dnešního úspěchu.

¹³⁸ *The Hottest Economies in the World*, Business Insider: <http://www.businessinsider.com/29-of-the-worlds-fastest-growing-countries-2012-6#29-botswana-121-1> (24. 1. 2013).

¹³⁹ *Party System and One Party Dominance*, Electoral Institute for Sustainable Democracy in Africa: <http://www.eisa.org.za/WEP/botpartiessystem.htm> (29. 1. 2013).

3.2 Poskytovaná pomoc

Každá zahraniční finanční pomoc může ve svém důsledku nepříznivě ovlivnit vnitřní i vnější suverenitu státu, příjemce pomoci, a navenek zbavit vládu odpovědnosti za dění v zemi, projeví-li se jakýmkoli způsobem neschopnost státního aparátu řešit sociálně–ekonomické problémy obyvatelstva jinak než prostřednictvím finančních prostředků donorů. Pro rozvojové země je však zahraniční přísun peněz důležitou částí rozpočtu. Jelikož států v krizi přibývá, snaží se na druhé straně vlády, žádající oficiální rozvojovou pomoc, dárce upoutat vyzdvihováním svých politických a společenských úspěchů. Poukazují na demokratické procesy řízení, stabilní otevřenou ekonomiku, transparentností alokace finančních darů apod.. Pro Botswanu je tak na africkém kontinentu, zejména v regionu jižní Afriky, relativně snadné stát se přitažlivým subjektem pro zahraniční donory či pro možné investory, jelikož všechny tyto atributy do jisté míry splňuje.

V počátcích botswanské státnosti byla země zaměřená agrárně a vysoce závislá na externích zdrojích, avšak objevení diamantových nalezišť, rok po zisku nezávislosti, výrazně ovlivnilo následující vývoj státu. Přijatá vládní strategie využití zisků z těžby diamantů k rozvoji země, umožnila Botswaně stát se státem takřka soběstačným, nicméně stále destinací, kterou je nutné podporovat. Rovněž rozvojové plány, které vláda prosazovala od samotného počátku samostatnosti se nesou v duchu hesel demokracie, jednoty, rozvoje a soběstačnosti. Z uvedeného vyplývá, že strategie přeměny minerálního neobnovitelného bohatství na bohatství socioekonomické s možností jeho kontinuální udržitelnosti či progresu se v Botswaně ve srovnání s ostatními zkoumanými zeměmi vyplatila (Maipose – Matsheka, 2003: 11).¹⁴⁰

V průběhu let 2002 – 2010, byla Botswaně poskytnuta oficiální rozvojová pomoc ve výši 1,58 mld. dolarů, což zemi činí nejmenším příjemcem oficiální rozvojové pomoci ze tří, v této práci studovaných afrických států (Tabulka 3.1). Nejvíce prostředků bylo zemi poskytnuto v roce 2008, a to celých 744 milionů dolarů, což má s největší pravděpodobností příčinu ve vleklé světové ekonomické krizi, která se projevila enormním snížením zisků z diamantové produkce. Zajímavou skutečností je, že i přes výrazně pozitivní hodnocení vývoje země na půdě mezinárodního společenství měla oficiální rozvojová pomoc Botswaně lehce zvyšující se tendenci.

¹⁴⁰ *Overview of NDP 10*, Government of Botswana:
http://www.gov.bw/en/Ministries--Authorities/Ministries/Ministry-of-Finance-and-Development-Planning1/NDP10/The-Plan/?p_id=2796 (29. 1. 2013).

Tabulka 3. 1 Botswana – Celková ODA (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
39,51	35,76	57,92	62,16	81,72	109,28	744,62	281,48	166,33

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (27. 1. 2013).

Na počátku zkoumaného období Botswana obdržela od donorů „pouhých“ 39,5 milionu dolarů ve srovnání s rokem 2008, kdy přijala téměř 19 krát více. Poslední dva roky má rozvojová pomoc Botswaně již klesající tendenci. V roce 2009 dostala 281,4 milionů dolarů, o rok později 166,3 milionů dolarů. Tento trend postupného snižování oficiální rozvojové pomoci je prokazatelný i dle posledních dostupných statistických údajů z roku 2011, kdy bylo v rámci ODA Botswaně poskytnuto 137,9 milionů dolarů.¹⁴¹ Souhrnně bylo do mnou studovaných sektorů (Sociální vývoj společnosti, Životní úroveň) poskytnuto celkem 228,43 milionů dolarů. Nejvíce bylo poskytnuto do odvětví vzdělávání – celkem 138,6 milionů dolarů. Sektor „Životní úroveň“ byl z prostředků oficiální rozvojové pomoci sanován částkou 65,83 milionů dolarů. Nejméně subvencovaným odvětvím byl překvapivě sektor zdravotnictví, a to částkou pouhých, z pohledu absolutní výše čerpaných prostředků, 24 milionů dolarů, což je v rozporu s urgentní potřebou řešení pandemického problému země se čtvrtinou občanů nakažených virem HIV.¹⁴²

Zeměmi DAC bylo ve sledovaných letech Botswaně poskytnuto 1,296 miliardy dolarů, což je téměř 82% podíl z celkové oficiální rozvojové pomoci, které se jí v tomto období externě dostalo (Tabulka 3.2).

Tabulka 3. 2 Botswana – Celková pomoc zemí DAC (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
33,51	28,43	34,07	35,94	44,17	69,56	707,57	229,64	112,64

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (27. 1. 2013).

Po celé statisticky podchycené období byly největším donorem Spojené státy americké, které Botswanu podpořily celkovým obnosem 675,92 miliony dolarů v průběhu let 2002 až 2010. Druhým největším dárce bylo Německo, které za stejnou dobu přispělo částkou 463,17 milionů dolarů. Rozvojová pomoc jednotlivých zemí DAC v čase má lokálně kolísavý charakter a nelze tedy s určitostí potvrdit klesající či stoupající tendence individuální státní pomoci. Každá země reagovala bilaterálně podle svých

¹⁴¹ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (27. 1. 2013).

¹⁴² *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (20. 2. 2013).

možností, zájmů, vlastní exekutivní strategie a souvisejících politickoekonomických vlivů v okamžiku poskytování této pomoci. Toto lze ilustrovat na objemu pomoci největšího z donorů, Spojených státech amerických, které v letech 2008 a 2009 poskytly Botswaně obnos v celkové výši 448 milionů dolarů, zatímco v roce 2010 činila oficiální rozvojová pomoc USA africkému státu jen 77 milionů dolarů.

Multilaterální pomoc je z celkové sumy reprezentována částkou 283 miliony dolarů (Tabulka 3.3), což přibližně představuje částku poskytnutou Spojenými státy americkými v roce 2009 (281 mil. dolarů). Největším poskytovatelem multilaterální ODA byly Evropské instituce, které z uvedeného obnosu poskytly 205,32 milionů dolarů, tedy téměř 73 %.

Tabulka 3.3 Botswana – Celková ODA multilaterálních institucí (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
6,05	7,32	23,85	26,21	37,54	39,71	37,04	51,84	53,69

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (27. 1. 2013).

Ostatní dárcovské základny jsou v rámci mnohostranné pomoci velmi diverzifikované a individuálně posuzované poměrně zanedbatelné. V některých případech jsou i dvěstěkrát menší než obnos poskytovaný institucemi Evropské unie. Nicméně součet i malých pomocí významně podpoří rozvoj v zaostalých zemích.

3.2.1 Korupce

Korupce je nejenom na africkém kontinentě všudypřítomným problémem, což je patrné i ve dvou dalších případových studiích o Zambii a Mosambiku, v nichž korupční prostředí je průvodním jevem socioekonomické nestability státu se znaky kleptokracie. Naopak vysoká míra integrity oslovuje případné investory a je i pozitivním znakem politické stability a transparentní kontroly finančních toků.

Botswana je v tomto bodě světlou africkou výjimkou, neboť je klasifikována jako nejméně zkorumpovaná země afrického kontinentu. V letech 2002 až 2010 se index vnímání korupce pohyboval kolem čísla 6 (Tabulka 3.4). S nástupem nového desetiletí se, dle údajů Transparency International, Botswana v roce 2012 umístila na 30. místě ze 176 zemí světa se ziskem hodnocení 6,5. Díky pozitivnímu posouzení vnímání indexu korupce se Botswana dostala do těsné blízkosti států jako je například Francie (22. místo) či Rakouska (25. místo). Velmi zajímavým faktem je umístění Čes-

ké republiky, která se v indexu CPI, umístila až 24 pozic za Botswanou tedy na 54. místě.¹⁴³

Tabulka 3. 4 Botswana – Index vnímání korupce

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
6,4	5,7	6	5,9	5,6	5,4	5,8	5,6	5,8

Zdroj: *Corruption Perception Index*, Transparency International: <http://www.transparency.org/research/cpi/> (17. 2. 2013).

3.2.2 Dílčí závěr

Na základě zkoumaných kritérií v sekci „Poskytovaná pomoc“ je patrné, že suma poskytnuté oficiální rozvojové pomoci měla v Botswaně spíše rostoucí tendenci, kdy z několika desítek milionů v roce 2002 se částky ODA vyšplhaly na několik stovek milionů v roce 2008. Komparací ODA se Zambii a Mosambikem bylo Botswaně ve sledovaném období poskytnuto nejméně finančních prostředků v rámci oficiální rozvojové pomoci, a to 1,58 mld. dolarů. Díky efektivní těžbě a produkci diamantů se Botswana stala víceméně soběstačným státem, avšak vlivem ekonomické krize a jednostranné orientaci botswanského průmyslu výrazně doplatila na celosvětový pokles poptávky po diamantech, a bylo nutné, zejména v letech 2007/2008, opět navýšit oficiální rozvojovou pomoc. Nicméně v současné době se Botswana úspěšně vyrovnává s následky ekonomické krize a dle údajů z roku 2011 dochází ke snižování příjmu ODA botswanskému státu.

Překvapivým zjištěním pro mě byla vysoká integrita společnosti s nízkou mírou korupce, což tento africký stát řadí de facto ke skupině vyspělých evropských států. Země je tak díky své politické stabilitě, demokratickému zřízení bez vnitrostátních ozbrojených konfliktů atraktivním partnerem a zodpovědným příjemcem zahraničních peněz, které díky nízké korupci využívá v souladu s potřebami svého rozvoje. V průběhu zkoumání rozsáhlých materiálů o Botswaně jsem nenalezla žádné údaje o zpronevěře či krádeži ODA, jako tomu bohužel bylo v případech Zambie či Mosambiku. Konstantní mírové politické prostředí a efektivní hospodářství jsou dle mého názoru nejcennějším přirozeným botswanským bohatstvím, které je pravou hybnou silou rozvoje botswanské společnosti. Diamantová naleziště a jejich řízená exploatace cestu Botswany k prosperitě významně ulehčují.

¹⁴³ *Corruptions Perceptions Index*, Transparency International: <http://www.transparency.org/cpi2012/results> (17. 2. 2013).

3.3 Sociální vývoj společnosti

3.3.1 Demografie

Botswana je zemí nacházející se v regionu jižní Afriky, rozlohou srovnatelná s Francií. Sousedí se čtyřmi státy – Zambií, Zimbabwe, Jižní Afrikou a Namibií. Oficiálním jazykem Botswany je angličtina, nicméně jejím národním jazykem je Setswana (*Botswana, The Commonwealth Yearbook 2012: nestránkováno*). Téměř tři čtvrtiny (70 %) obyvatelstva se hlásí ke křesťanské víře, pouhých 6 % inklinuje k tradiční původní víře, zbytek jsou ateisti.¹⁴⁴ V současné době má Botswana pouhé 2,06 miliony obyvatel (Tabulka 3.5).

Tabulka 3.5 Botswana – Populace v milionech osob

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1,8	1,83	1,85	1,87	1,9	1,92	1,95	1,98	2,06

Zdroj: *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp> (27. 1. 2013).

Hlavním městem je Gaborone, které v roce 2010 mělo více než 237 tisíc obyvatel (*Botswana, The Commonwealth Yearbook 2012: nestránkováno*). Jednu třetinu z celkového počtu obyvatel Botswany tvoří mládež pod 15 let, přičemž populace roste v průměru o 1,9 % ročně (*Country Profile: Botswana Republic, ACTSA: 3*). Průměrná délka dožití obyvatel Botswany se v období zisku nezávislosti pohybovala na hranici 52–54 let.¹⁴⁵ I přestože se od té doby rapidně zlepšilo zajištění elementárních lidských potřeb a zvýšila se životní úroveň obyvatel, délka dožití (Tabulka 3.6) se příliš nezměnila. Jak je vidět z údajů tabulky 3.6, kolísala ještě v letech 2000 až 2005. Od roku 2006 se průměrná délka dožití v Botswaně zvyšuje.

Tabulka 3.6 Botswana – Průměrná délka dožití při narození (rok)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
49,3	49,3	49,7	50,4	51,3	52	52,6	53	53,1

Zdroj: *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (26. 1. 2013).

¹⁴⁴ *U.S. Relations With Botswana*, U. S. Department of State: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/1830.htm> (23. 1. 2013).

¹⁴⁵ *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (17. 2. 2013).

Důvody snižování průměrné délky dožití v Botswaně v době od přijetí nezávislosti do roku 2005 můžeme pouze odhadovat. Nicméně soudě dle pramenů, které jsem o Botswaně studovala se lze domnívat, že s objevením nalezišť diamantů a přílivem peněz z jejich produkce se ve společnosti projevil odklon od tradičních hodnot a zvyklostí. Došlo k otevření se světu a boomu chování části společnosti ve smyslu hesla „*make love not war*“ rozšířeném v šedesátých letech v západním světě. Životu volnomyšlenkářskému, životu bez dlouhodobějších osobních vizí. Kombinace chudoby, migrace obyvatelstva do měst za prací, špatné životní podmínky a návyky, nový styl života vyústily v rapidní nárůst civilizačních chorob, které spolu se snížením natality a naopak zvýšením mortality mohly tento proces zapříčinit. Civilizační choroby či špatné životní podmínky a chudoba, které i přes navyšující se objemy finančních prostředků na jejich vyřešení, jsou v Botswaně i dnes velmi palčivým problémem.

Zajímavým ukazatelem je snižování přirozeného přírůstku, které podporuje obecné tvrzení, že čím vzdělanější je společnost, tím více se snižuje porodnost. V roce 1981 připadalo na jednu ženu v Botswaně 6,6 dítěte, v roce 1996 4,3 a 3,22 dítěte v roce 2002, zatímco o osm let později je to již pouze 2,75 dítěte (*Botswana Demographic Survey Report 2006*, Central Statistic Office, 2006: 9; *Botswana Family Health Survey IV Report 2007*, Central Statistic Office, 2009: 16).¹⁴⁶ To značí pokles za posledních 30 let o téměř čtyři děti na rodičku a jeden z největších poklesů porodnosti v subsaharské Africe vůbec (*Botswana Family Health Survey IV Report 2007*, Central Statistic Office, 2009: 29). Na intenzitě zalidnění státu se mimo populačního indexu projevuje i imigrace především ze sousední Zimbabwe. Přistěhovalectví vzrůstá zejména v posledních deseti letech díky příznivému botswanskému ekonomickému růstu. Z celkového počtu více než dvou milionů obyvatel je téměř jedna čtvrtina (24,8 % – rok 2009) infikována virem HIV. Téměř 75 % populace žije na východě země v okruhu největších botswanských měst Gaborone, Selebipikhve či Francistown (*A brief look*, Bajahnala – Tourist guide to Botswana, 2010: 6).

Velkou zátěž pro ekonomický systém země představuje celkové složení populace, neboť téměř 34 % obyvatel není starší 15ti let (*Botswana Family Health Survey IV Report 2007*, Central Statistic Office, 2009: 16). Navíc mnoho lidí v produktivním věku je nezaměstnaných i vlivem celosvětové krize, která vypukla v roce 2008 a zavinila velký pokles poptávky po diamantech. Pro velmi jednostranně orientovanou ekonomiku Botswany to byla citelná ztráta. Snahy botswanské vlády o diverzifikaci ekonomiky pomocí investic do veřejného sektoru a životního prostředí,

¹⁴⁶ *Health Nutrition and Population Statistics*, World Bank: <http://databank.worldbank.org> (29. 1. 2013).

zlepšováním podmínek malých a středních podnikatelů s cílem podporovat domácí trh a zajistit rozvoj cestovního ruchu vykazují pouze dílčí úspěchy.

Z topografického hlediska představuje pro Botswanu problém rozpínající se poušť Kalahari, která představuje přibližně 84 % celého povrchu rozlohy země. Dalším omezením, mimo desertifikace, jsou specifické klimatické podmínky, například častá sucha či nedostatečné přirozené zdroje pitné vody (*A brief look*, Bajahnala – Tourist guide to Botswana, 2010: 6).

3.3.2 Vzdělání

Jak již bylo předesláno v samotném úvodu mé diplomové práce i v předchozí kapitole, míra vzdělanosti obyvatelstva je nezbytnou podmínkou zvýšení společensko–ekonomického potenciálu samotných občanů. Erudovaná pracovní síla získává lepší pracovní podmínky, čímž si zvyšuje kvalitu vlastního života a tuto filosofii předává dalším pokolením. Na druhou stranu úroveň vzdělanosti obyvatelstva je nepřímo úměrná natalitě, neboť vyšší vzdělanost = nižší porodnost. Tento zdánlivý antagonismus je vyrovnáván možností koncentrovat úsilí společnosti v základní jednotce státu, rodině, k dalšímu zvyšování úrovně vzdělanosti nastupující generace. Z tohoto důvodu se v následující části budu věnovat oficiální rozvojové pomoci plynoucí do vzdělávání, funkčnosti a rozvoji botswanského školství, zejména v letech 2002 – 2010.

Rozvoj vzdělávacího sektoru – Botswana

Po zisku nezávislosti netrpěla Botswana masivním odlivem erudovaného obyvatelstva, jako tomu bylo v případě Mosambiku, nicméně zemi sužoval nedostatek školských zařízení. Ve druhé polovině 60. let bylo v Botswaně 251 základních a pouze 9 středních škol. V zemi se dále nacházely dvě školící centra pro budoucí učitele a jedna obchodní akademie. Vysokoškolské vzdělání bylo obyvatelům zcela odepřeno, jelikož v zemi nebyla ani jedna univerzita. V tomto období navštěvovalo základní školu pouhých 20 % dětí a pouhých 8 % z nich postoupilo na střední školu. Díky nedostatku školních budov bylo nutné, aby vláda v těchto letech intenzivně subvencovala jejich výstavbu a celkově podpořila vzdělávací systém země.¹⁴⁷ Progresu bylo dosaženo především v letech 1994 a 1995, kdy bylo do vzdělávacího sektoru Botswany investováno 10 % finančních prostředků ze státního rozpočtu země. Peníze byly využity nejen na výstavbu vzdě-

¹⁴⁷ *Education in Botswana*, Southern and Eastern Consortium for Monitoring Educational Quality: <http://www.sacmeq.org/education-botswana.htm> (30. 1. 2013).

lávacích ústavu, ale i na základní vybavení tříd a na vytvoření učebnic.¹⁴⁸ Do konce 90. let byla země dostatečně pokryta školskými zařízeními a mezi léty 1991 a 1997 se participace potenciálních studentů základních škol zvýšila z 65 % na 98 % žáků školu reálně navštěvujících.¹⁴⁹ Vláda se sanací školství finančními prostředky snažila zajistit univerzální přístup ke vzdělání pro veškeré děti školního věku, což se jí de facto ve velmi krátké době podařilo. V současné době je v Botswaně 810 (údaj roku 2011) ústavů zajišťujících základní vzdělání dětí, přičemž drtivá většina zařízení spadá pod státní správu a jen asi 7 % spravuje soukromý sektor. Od doby zisku nezávislosti se zvýšila i možnost univerzitního vzdělání. V současnosti jsou v Botswaně 4 vysoké školy nabízející možnosti všestranného vzdělání. Všechny univerzity se nacházejí v hlavním městě Gaborone (*Education Statistics 2011*, Ministry of Educations and Skills Development, 2011: 2).¹⁵⁰

Obecně můžeme tvrdit, že vzdělanost v Botswaně je na základě výše uvedených údajů na velmi dobré úrovni. Tato skutečnost je jednoznačně výsledkem vhodně zvolené strategie vlády, kdy dokázala vštěpit filosofii nutnosti vzdělání širokým vrstvám obyvatel a zajistila její předávání dalším generacím. Naprostá většina rodičů posílá své děti do škol. Samozřejmě stále existuje určitá skupina dětí vyrůstajících v rodinách s ortodoxním myšlením, převážně žijícími na okraji civilizace, kde bohužel obecně stále platí jiná pravidla přežití a vzdělání není jejich prioritou. Druhým případem jsou pak postižené děti, které botswanský vzdělávací systém opomíjí (stejně jako ve většině rozvojových zemí), a jejich vzdělávání je zajišťováno především prostřednictvím nevládních organizací.¹⁵¹

ODA a rozvoj vzdělávání

V letech 2002 až 2010 bylo Botswaně v rámci oficiální rozvojové pomoci na rozvoj vzdělání poskytnuto celkem 138, 65 milionů dolarů (Tabulka 3.7).

¹⁴⁸ *Botswana – Educational System*, State University:
<http://education.stateuniversity.com/pages/186/Botswana-EDUCATIONAL-SYSTEM-OVERVIEW.html> (30. 1. 2013).

¹⁴⁹ *Botswana – Educational System*, State University:
<http://education.stateuniversity.com/pages/186/Botswana-EDUCATIONAL-SYSTEM-OVERVIEW.html> (30. 1. 2013).

¹⁵⁰ *Botswana Universities List*, Eduroute:
http://www.eduroute.info/SHOW_University_ByREGION.aspx?Country_ID=24&name=Botswana (20. 2. 2012).

¹⁵¹ *Botswana – Educational System*, State University:
<http://education.stateuniversity.com/pages/186/Botswana-EDUCATIONAL-SYSTEM-OVERVIEW.html> (30. 1. 2013).

Tabulka 3.7 Botswana – Celková ODA do vzdělávání (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1,65	2,56	7,53	5,68	24,7	19,39	16,98	25,03	35,08

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (27. 1. 2013).

Z tabulky je patrné, že investice do systému vzdělávání s malými meziročními výkyvy rostly po celé sledované období. Z celkové sumy poskytly 11,2 % financí země DAC (Tabulka 3.8), přičemž největším dárce bylo Německo (7,4 mil. dolarů) spolu s Japonskem (1,44 mil. dolarů) a Velkou Británií (1,35 mil. dolarů).

Tabulka 3.8 Botswana – Celková ODA zemí DAC do vzdělávání (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
0,64	1,73	1,58	1,7	1,5	1,98	2,32	2,18	1,84

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (27. 1. 2013).

Spolková republika Německo svoji pomocí subvencovala především institucionální podporu školství, technickou asistenci, školení či stipendijní pobyty. Země vycházejícího slunce se zaměřila ve financování botswanské erudice, především na podporu obou stupňů vzdělávacího systému. Poslední největší donor, Velká Británie, podpořila zejména druhý stupeň vzdělávání a administrativní asistenci.¹⁵²

Pilíř donorské základny oficiální rozvojové pomoci tvoří multilaterální organizace (Tabulka 3.9). Tyto instituce poskytly Botswaně za osm let 123,12 milionů dolarů, nicméně 122 miliony dolarů pocházely od institucí Evropské unie a zbytek věnoval Dětský fond OSN–UNICEF. Instituce Evropské unie ve zkoumaných osmi letech finančně zašitovaly především technickou podporu vzdělávání, profesní školení či podporu a rozvoj druhého vzdělávacího stupně. UNICEF jako jediný z největších donorů subvencuje primárně předškolní vzdělávání dětí.¹⁵³

¹⁵² *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (2. 2. 2012).

¹⁵³ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (2. 2. 2012).

Tabulka 3.9 Botswana – Celková ODA multilaterálních institucí do vzdělávání (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1,0	0,83	5,94	3,97	23,19	17,41	14,65	22,84	33,24

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (25. 1. 2013).

Efektivnost ODA na pozadí vzdělávání

Povinná školní docházka začíná v Botswaně sedmým rokem dětského věku. Vzdělávací cyklus je stejně jako v Mosambiku rozložen do 12 let, kdy 7 let žák navštěvuje první stupeň a 5 let druhý stupeň vzdělávacího ústavu. Střední škola je rozdělena do systému 3+2, kdy první tři roky jsou tzv. junior stupněm a další dva roky senior stupněm.¹⁵⁴ Základní vzdělání je po celou dobu první sedmileté docházky zdarma, avšak druhý stupeň je již zpoplatněn 36 dolary za rok pro první tři roky a sumou 168 dolarů za další dva roky.¹⁵⁵ Vyučování probíhá v oficiálním jazyku země v setswanštině, nicméně děti mají povinnost učit se a být vyučovány v anglickém jazyce od 4. třídy prvního stupně.¹⁵⁶ Školní docházka úměrně stoupá s velikostí měst. Ve větších městech se nachází více školních zařízení, lidé jsou bohatší než na venkově, proto dětem ubývá povinností a roste jejich možnost navštěvování nejen prvního, ale i druhého stupně školy (*Botswana Demographic Survey Report*, Central Statistic Office, 2006: 106). Botswanská vzdělanost roste již jen zvolna, neboť v rámci zkoumaných afrických států ji v současnosti řadíme k nejvyšším. Díky absenci dat nelze přesně monitorovat roční vývoj vzdělanosti občanů starších 15-ti let. Dostupné údaje jsou pouze z let 2003 a 2010, kdy na počátku bylo gramotných 81,2 % a o sedm let později dosáhla tato oblast zvýšení o 3,2 %, tedy 84,4 % vzdělaných občanů starších 15-ti let.¹⁵⁷

Díky dobrému managementu politických elit v 90. letech minulého století byly v Botswaně vybudovány dobré základy pro nynější kladné statistické údaje v sektoru vzdělávání. V současné době je v zemi 84,4 % vzdělané populace, což je nárůst o 3,2 % oproti roku 2002. Nárůst není tak vysoký jako v případě ostatních zkoumaných zemí, i přesto má Botswana v porovnání s dalšími ze zkoumaných států největší procentuální podíl

¹⁵⁴ *Education in Botswana*, Southern and Eastern Consortium for Monitoring Educational Duality: <http://www.sacmeq.org/education-botswana.htm> (30. 1. 2013).

¹⁵⁵ *Botswana Brings Back School Fees*, BBC: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/4601360.stm> (23. 1. 2013).

¹⁵⁶ *Botswana – Educational System*, State University: <http://education.stateuniversity.com/pages/186/Botswana-EDUCATIONAL-SYSTEM-OVERVIEW.html> (30. 1. 2013).

¹⁵⁷ *Educational Statistics*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (16.3.2013).

vzdělaného obyvatelstva na celkovém počtu obyvatel státu. Důvodem poměrně nízkého procentuálně měřitelného pokroku jsou investice směřované do vzdělávání v 90. letech, jež se staly základem současné úrovně vzdělanosti obyvatel Botswany. Tuto premisu dokládá i údaj o vzdělanosti obyvatel ve věku od 15 do 24 let, která je více než 95 %.¹⁵⁸

Dalším segmentem, kterému se věnuji v kapitole vzdělávání je procentuální podíl monitorující nevzdělanost botswanské ženské populace, jež po celou zkoumanou dobu stagnoval na 48 %. Při vyhodnocování ženské nigramotnosti v Botswaně opět narážíme na nedostatek každoročních informací, jelikož údaje jsou dostupné jen z let 2003 a 2010. V roce 2003 byla 48,4 % botswanských žen bez vzdělání a 48,1 % v roce 2010.¹⁵⁹

Pozoruhodným faktorem poté je, že druhý stupeň botswanského vzdělávacího systému navštěvují více ženy než muži. Například v roce 2006 bylo ke studiu druhého vzdělávacího stupně zapsáno o 1,2 % (tj. 45 697 studentek) dívek více než chlapců z celkového počtu žáků docházejících do školských zařízení obou stupňů. O téměř 6 % více dívek v porovnání s chlapci pokračuje ve studiu na druhém stupni. Tato zjištění jsou oceněním politiky botswanské vlády, která, oproti vládám jiných rozvojových zemí v Africe, dává ženám minimálně stejný prostor ke vzdělávání jako jej poskytuje mužům. Oproti tomu chlapci drží prvenství v opuštění školy již na prvním stupni a v opětovném návratu do školy. 11,6 % žáků prvního stupně nedokončí své základní vzdělání, ať už díky kritické situaci v rodině, docházkové vzdálenosti do školy či z důvodu psychické nepřipravenosti nebo jim navštěvování školy odpírají sami rodiče. Více než 60 % z těchto dětí tvoří chlapci, přičemž tři čtvrtiny z nich se do školy opět vrátí a úspěšně ji dokončí (*Education Statistics 2011*, Ministry of Education and Skills Development, 2011: 7–9).

Z celkového počtu dětí ve věku povinné školní docházky vzdělávací zařízení navštěvovalo v roce 2009 87,3 % žáků (Tabulka 3.10). Tento údaj v průběhu zkoumaného období rostl. V roce 2002 navštěvovalo školní ústavy 83,5 % všech dětí školního věku.

Tabulka 3.10 Botswana – Celkový počet žáků navštěvující základní školy (v %)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
83,5	83,9	85,1	84,7	86,1	85,8	86,0	87,3	X

Zdroj: *Millenium Development Goals Indicator*, UN: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (20. 2. 2013).

¹⁵⁸ *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (20. 2. 2013).

¹⁵⁹ *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (15. 3. 2013).

Za osm let (poslední dostupné údaje) se podíl žáků v základních školách zvýšil o necelá 4 %. Tento úspěch není ze statistického pohledu nikterak výrazný ve srovnání s ostatními studovanými státy, nicméně musíme brát v potaz oficiální pomoc, která je nesrovnatelně nižší a hlavně míra výchozí vzdělanosti obyvatel je zase výrazně vyšší než v případě Zambie či Mosambiku. Pozitivním údajem je, že dle posledních dostupných údajů z roku 2005 první stupeň základního vzdělání dokončí 85 % žáků, což odpovídá poměrně vysokému číslu celkové vzdělanosti, která činila 84,4 % v roce 2010 (viz tabulka 3.10) (*Botswana, The Commonwealth Yearbook, 2012: nestránkováno*).

3.3.3 Zdravotnictví

Zdravotnictví je jedním ze základních sociálních pilířů každé země a nejinak je tomu i v případě Botswany. Díky poměrně dobré redistribuci výnosu z těžby diamantů je Botswana v oblasti lékařské péče mnohem dál než další dva zkoumané státy, Zambie a Mosambik. Sanitární systém země je tvořen 30 nemocnicemi a více než 500 zdravotními centry či menšími klinikami, z nich 90 % jsou státními podniky a zbylých 10 % v rukou soukromých vlastníků (*Country Profile: Botswana Republic, ACTSA: 4*).

I přesto, že oficiální rozvojová pomoc botswanskému sektoru zdravotnictví je nejnižší nejen srovnáním zkoumaných sektorů, ale i s ostatními studovanými státy, má Botswana jednoznačně nejlepší zdravotnické statistiky. Celých 62 % obyvatel má přístup ke zdravotnickým zařízením a 96 % k pitné vodě, což je 2 krát více než v Mosambiku. Palčivým problémem Botswany jsou infekční onemocnění (malárie, tuberkulóza), ale především HIV/AIDS, které postihlo téměř 1/4 obyvatel.

ODA a rozvoj zdravotnictví

Oficiální rozvojová pomoc sektoru zdravotnictví Botswany představuje nejméně subvencované odvětví ze zkoumaných oborů. Od roku 2002 do 2010 bylo botswanskému zdravotnictví poskytnuto 30,54 milionu dolarů (Tabulka 3.11). Obnos by vynaložen především na boj s HIV/AIDS, malárií, tuberkulózou a v neposlední řadě na zlepšení zdravotnických služeb a péče.

Tabulka 3.11 Botswana – Celková ODA do zdravotnictví (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
2,34	1,3	1,49	1,6	4,55	5,16	6,86	2,35	4,86

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (27. 1. 2013).

Z celkové částky pomoci poskytly země DAC ve sledovaných letech částku 19,3 milionů dolarů (Tabulka 3.12).

Tabulka 3.12 Botswana – Celková ODA zemí DAC do zdravotnictví (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1,85	1,17	1,4	1,49	1,74	3,22	4,3	2	2

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (27. 1. 2013).

Nejvíce se na pomoci rozvoje botswanského zdravotnictví podílely zejména Norsko a Spojené státy americké. USA celkovou částkou 7,59 milionů USD primárně subvencovaly boj s infekčními onemocněními a sanitaci vodních systémů. Norsko sumou 7,54 milionů dolarů financovalo v průběhu sledovaných osmi let především projekty zdravotnické osvěty a prevenci před nemocí syndromu získaného selhání imunity. Dále poskytlo statistické částky budoucím botswanským medikům a umožnilo jim studentské pobyty na norských univerzitách či na zakoupení antiretrovirových virotik.¹⁶⁰

Multilaterální organizace poskytly botswanskému zdravotnickému systému prostředky v kumulované výši 7,4 milionů dolarů (Tabulka 3.13). Drtivou většinu této sumy poskytl Global Fund, a to 6 mil. dolarů, zbytek suportoval UNICEF. Finanční zdroje poskytnuté Global Fund byly použity především k boji s tuberkulózou a na podporu rozvoje základní zdravotní péče. Dětský fond OSN se ve své pomoci zaměřil rovněž na základní zdravotní péči a dále na výživovou podporu, monitoring malnutrice či boj s malárií a dalšími infekčními onemocněními.¹⁶¹

Tabulka 3.13 Botswana – Celková ODA multilaterálních institucí do zdravotnictví (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
0,48	0,12	0,08	0,1	2,8	0,7	0,66	0,31	2,08

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (27. 1. 2013).

Efektivnost ODA na pozadí zdravotnictví

Efektivitu využití prostředků výše uvedené pomoci zdravotnictví od externích dárců v kombinaci s alokováním výnosů botswanského diamantového průmyslu

¹⁶⁰ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (2. 2. 2012).

¹⁶¹ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (2. 2. 2012).

tového průmyslu lze částečně ukázat na údajích následující tabulky o vývoji přístupu populace ke zdravotnickým zařízením (Tabulka 3.14). Z ní vyplývá, že finanční pomoc od zahraničních donorů spolu s výnosy botswanského diamantového průmyslu byly investovány víceméně účelně.

Tabulka 3.14 Botswana – Přístup k sanitárním zařízením (% populace)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
54	55	56	57	58	60	61	62	62

Zdroj: World Development Indicators, *World Bank*:
<http://databank.worldbank.org/ddp/> (14. 11. 2012).

Přístup ke zdravotnickým zařízením má již 62 % občanů Botswany a do roku 2009 měl tento ukazatel vzestupnou tendenci. Stagnace ukazatele podílu obyvatel s definovaným přístupem k lékařské péči je částečně zapříčiněna přesunem získaných prostředků na řešení jiných palčivých problémů ve zdravotnictví a zvýšenou investiční náročností výstavby nových zdravotnických zařízení v méně osídlených částech země. Navzdory poměrně příznivým hodnotám vývoje ukazatele přístupu ke zdravotní péči je nutné podotknout, že pro téměř 90 % procent z počtu obyvatel s přístupem ke zdravotnickému zařízení je docházková vzdálenost k lékaři až 15 kilometrů (*The Case Comprehensive: Botswana*, Center for Health and Gender Equity, 2009: 1.) Na jednu stranu je tento údaj pozitivním faktorem botswanského zdravotnictví, jelikož mnohé státy nemají takovou síť zdravotnických zařízení. Na druhou stranu je docházková vzdálenost podmíněna i dopravní obslužností, neboť v případě akutního onemocnění či úrazu ohrožujícího život je rozhodující celková infrastruktura regionu, nikoli vzdálenost postiženého k nejbližšímu zdravotnímu zařízení.

Mnoho obyvatel bez rozdílu generací nevyužívají všechny možnosti lékařské péče ve zdravotnických zařízeních, a to převážně díky nízké informovanosti o možnostech léčení či tristnímu chování zdravotnického personálu, jestliže zjistí, že žadatel o zdravotnickou pomoc je infikován virem HIV či jiným infekčním onemocněním.

Pitná voda je pro kteréhokoli obyvatele naší zeměkoule nezbytnou součástí lidského bytí. V rozvojových zemích lidé v mnoha případech nemají možnost zajištění zřídla nekontaminované vody a velmi často je sama zdrojem onemocnění jako jsou průjem, cholera či podobná infekční onemocnění.

Přístupem k pitné vodě (Tabulka 3.15) je na tom Botswana ve srovnání se Zambií či Mosambikem neporovnatelně lépe, jelikož k nekontaminované vodě má přístup téměř celá populace (2010 – 96 %). I přesto, že

nebyl zaznamenán de facto žádný progres, bylo na sanitaci vodních cest a rozšíření přístupu alokováno přes mil. 6,4 mil. USD.¹⁶²

Tabulka 3.15 Botswana – Přístup k pitné vodě (% populace)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
95	95	96	96	96	96	96	96	96

Zdroj: *World Development Indicators*, World Bank:
<http://databank.worldbank.org/ddp> (27. 1. 2013).

Dle výzkumů z roku 2006 (od této doby je podíl obyvatel s přístupem k pitné vodě konstantní) má 21,8 % obyvatel zdroj pitné vody přístupný přímo ze svého domova, zatímco 40 % má vodu z veřejného venkovního potrubí. Dalších téměř 26 % má vodu z komunálních zdrojů. Zbýlých 8 % botswanských obyvatel uvedlo, že čerpá vodu z vrtných sond, přehrad či cisteren. Zbytek populace se zásobuje například z deště, řek či potoků (*Botswana Demographic Survey Report*, Central Statistic Office, 2006: 101). Dochůdnost k pitné vodě, pro obyvatele bez přístupu k pitné vodě ze svého domova, je v rurálních oblastech do 30 minut, ve městech pak 10 minut, přičemž zajištění pitné vody je především práce žen (*Botswana Family Health Survey IV Report 2007*, Central Statistic Office, 2009: 22).

Zásadním problémem Botswany je prevalence onemocnění virem HIV/AIDS (Tabulka 3.16). Syndromem získaného selhání imunity dle posledních dostupných údajů trpí téměř jedna čtvrtina obyvatel. Z Tabulky 3.16 je evidentní, že číslo nemocných relativně klesá, nicméně vezmeme-li v úvahu přirozený růst obyvatelstva, má prevalence výskytu HIV spíše konstantní charakter.

Tabulka 3.16 Botswana – Prevalence HIV (v % věku 15–49)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
26,3	26,1	25,8	25,5	25,3	25,1	24,9	24,8	X

Zdroj: *World Bank Development Indicators*, World Bank:
<http://databank.worldbank.org/ddp/> (13. 2. 2013).

Jedním z mnoha důvodů zvyšujícího se výskytu nákazy viru HIV je i jistá roztržitost vládních i nevládních programů zaštiťujících boj proti tomuto onemocnění. Jejich činnosti jsou velmi zřídka vzájemně koordinovány a v důsledku toho jsou jednotlivé projekty realizovány nezávisle na sobě, což znamená snížení efektivity vložených prostředků a sil. Většina

¹⁶² *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (27. 1. 2013).

agentur se z velké části zaměřuje pouze na jednu z mnoha příčin vzrůstající prevalence syndromu získaného selhání imunity – tedy pouze rodinnému plánování, prevenci či antiretrovirální léčbě.

Jako nejznámější a botswanskou vládou velmi podporovaný program je, dle mého názoru, americký vládní program PEPFAR¹⁶³. Program funguje od roku 2004 a do roku 2012 bylo v jeho rámci Botswaně bilaterálně poskytnuto přes 482 milionů dolarů.¹⁶⁴ Většina projektů PEPFAR se však věnuje spíše sociální stránce onemocnění a pro abstinenčním programům, tedy podněcování společnosti k monogamii či sexuální abstinenci, než pomoci samotným nemocným (*The Case Comprehensive: Botswana*, Center for Health and Gender Equity, 2009: 1). Informovanost o onemocnění či možnosti zabránění nákazy HIV/AIDS (např. monogamie) jsou velmi důležitým aspektem pro zastavení exponenciální prevalence choroby. Na druhou stranu podporovat pouze pro abstinenční programy, ze kterých je čtvrtina obyvatel vyloučena díky jejich nákaze virem HIV, považují za neuvážené, zejména v případě, kdy se prevalence onemocnění stále zvyšuje.

K nejkompexnějším programům patří BOFWA – *The Botswana Family Welfare Association*¹⁶⁵. Botswanská asociace zajišťuje jak porodní, tak poporodní péči nemocných matek a dětí, ale nabízí i testování na virus HIV a s tím i související distribuci prezervativů. Velikým problémem botswanského právního systému je věkové omezení v rámci testování na přítomnost viru HIV/AIDS, které nelze do 21. roku provést bez svolení rodičů (*The Case Comprehensive: Botswana*, Center for Health and Gender Equity, 2009: 2). Mladí lidé ve věku 18–24 přitom představují nejohroženější skupinu a díky nutnosti povolení rodičů mnozí z nich na testy nejdou a stávají se tak potenciálními přenašeči choroby. Domnívám se, že tento nesouhlas rodičů může být z velké části podmíněn strachem z výsledku testu, tedy reálné informaci, že jejich potomek je nevléčitelně nemocen. Zpráva pak vyvolává další psychické a sociální otřesy v rodině a vede k sociálnímu úpadku jedince.

Vláda podporuje boj proti viru HIV národním programem NACA (National AIDS Coordinating Agency), jenž se již přes 20 let zabývá harmonizací a implementací národních strategií a cílů proti prevalenci syndromu získaného selhání imunity.¹⁶⁶ Zvýšená prevalence smrtelného viru HIV je jistým způsobem opomenuta i v rámci legislativy státu. V Botswaně

¹⁶³ PEPFAR - The U.S. President's Emergency Plan for AIDS Relief je vládním programem americké vlády, jehož cílem je pomoc lidem v boji s onemocněním HIV. *About PEPFAR*, The U.S. President's Emergency Plan for AIDS Relief: <http://www.pepfar.gov/about/index.htm> (24. 12. 2012).

¹⁶⁴ *Partnership to Fight HIV/AIDS in Botswana*, The U.S. President's Emergency Plan for AIDS Relief: <http://www.pepfar.gov/countries/botswana/index.htm> (24. 12. 2012).

¹⁶⁵ BOFWA - The Botswana Family Welfare Association byla založena v roce 1988, jako nástroj pro vyplnění mezer v botswanském státním zdravotnickém systému. *Who We Are*, BOFWA http://www.bofwa.org.bw/?page_id=43 (24. 12. 2012).

¹⁶⁶ *The Roles of NACA*, NACA: <http://www.naca.gov.bw/node/2> (12. 2. 2013).

není trestným činem znásilnění manželem a 40 % dotazovaných mužů se domnívá, že žena (manželka, přítelkyně) nemá žádné právo odpírat muži (i nakaženému virem HIV) pohlavní styk. Z toho vyplývá, že pokud je žena znásilněna infikovaným manželem nemá téměř žádnou šanci dostat se k nabízené antiretrovirální léčbě právě díky úřadům, které tento akt nepovažují za zločin (*The Case Comprehensive: Botswana*, Center for Health and Gender Equity, 2009: 1).

Masivní rozšíření onemocnění HIV má devastující vliv převážně na sexuálně nejméně zdrženlivou věkovou skupinu obyvatelstva, na muže a ženy v produktivním věku, tedy potenciální pracovní sílu. V Botswaně je tak přeneseně nakažené virem HIV i velice důležité odvětví hospodářství – diamantový průmysl. Z tohoto důvodu firma Debswana výrazně zvýšila investice do zdravotní péče svých zaměstnanců ohrožených možností nákazy především virovým onemocněním HIV a od roku 2001 poskytuje podnik svým pracovníkům bezplatně antiretrovirální virostatika.¹⁶⁷ Na základě tohoto impulsu a plánu NACA začala i botswanská vláda zdarma poskytovat léčiva proti onemocnění HIV státním zaměstnancům.¹⁶⁸ Podíl přístupu nemocných k antiretrovirální léčbě od roku 2004 výrazně narůstá. Tehdy byly medikamenty přístupné pro 29 % nemocných, aby v roce 2009 se tento podíl zvýšil na 83 % (Tabulka 3.17).

Tabulka 3.17 Botswana – Přístup k antiretrovirální léčbě HIV (v % nemocné populace)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
x	x	29	45	56	61	72	83	X

Zdroj: *Health Nutrition and Population Statistics*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (12. 2. 2013).

Tato čísla jasně dokládají, že si země uvědomuje sociální i ekonomickou hrozbu, kterou onemocnění syndromem získaného selhání imunity představuje a vyvíjí maximální snahu na zmírňování následků u nemocných. Díky uvedeným údajům je evidentní, že antiretrovirální léčba je v zemi poměrně dostupným artiklem, leč prevalence nemoci nemůže být snížena bez zásadní změny morálky a z ní vyplývajících sexuálních zvyklostí místních obyvatel. To je dle mého názoru dlouhodobý proces, penězi velmi obtížně řešitelný. Moderní doba, moderní chování versus národní zvyklosti, tradiční styl života a chudoba jsou nekonzistentní prvky, se kte-

¹⁶⁷ *Debswana celebrates 10 years of employee HIV and AIDS therapy*, Debswana: <http://www.debswana.com/News/Pages/Debswana%20celebrates%2010%20years%20of%20employee%20HIV%20and%20AIDS%20therapy.aspx>. (24. 12. 2012).

¹⁶⁸ *The Roles of NACA*, NACA: <http://www.naca.gov.bw/node/2> (12. 2. 2013).

rými je nezbytné, ale velice obtížné, se vyrovnat. To je jednoznačně úkol pro vlády Botswany, se kterým jim donorské organizace mohou pomoci, ale nemohou jej za ni vyřešit.

Ačkoli se rok od roku zlepšuje přístup k antiretrovirální léčbě a zvyšují se i výdaje na boj s nemocí, výsledky nejsou uspokojující. (*Country Profile: Botswana Republic*, ACTSA: 4). Choroba ničí tradiční rodinné struktury, které jsou zejména pro Afriku tak typické. Rovněž společenská diskriminace obyvatel infikovaných syndromem získaného selhání imunity není v Botswaně výjimkou. Nakažená populace je segregována z běžného sociálního života. Infikované ženy jsou nuceny k potratům a obecně vládne v zemi jistá feminizace choroby HIV, což je podporováno i prohlášeními vládních elit. Například bývalý botswanský ministr zdravotnictví označil ženy zodpovědné za šíření smrtelného onemocnění (*The Case Comprehensive: Botswana*, Center for Health and Gender Equity, 2009: 2).

Dalším závažným onemocněním, které sužuje Botswanu, jsou malárie a tuberkulóza. Malárie se vyskytuje zejména v severní části Botswany a prevalence je 547 případů na 100 000 obyvatel. Úmrtnost na tuto infekční nemoc není příliš vysoká – v roce 2010 to byla tři úmrtí na 100 000 jedinců (*Essentials Facts*, Bajahnala – Tourist guide to Botswana 2010: 11).¹⁶⁹ Výskyt tuberkulózy multirezistentního typu je přibližně obdobný jako v případě malárie, nicméně počet úmrtí je zde několikanásobně vyšší a navíc drtivá většina onemocněných souchotinám podlehnou.¹⁷⁰

Úmrtnost dětí do 5ti let věku statisticky mapuje tabulka 3.18.

Tabulka 3.18 Botswana – Dětská úmrtnost pod 5 let (z 1 000 dětí)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
78,4	72,1	59,1	46,1	37,9	39,2	32,16	30,1	27,5

Zdroj: *World Development Indicators*, World Bank:
<http://databank.worldbank.org/ddp/> (18. 1. 2013).

Z tabulky jednoznačně vyplývá, že zlepšení přístupu k lékařské péči, pitné vodě či výstavba nemocnic se plně projevila právě na těchto údajích. Od roku 2002 do roku 2010 klesla dětská úmrtnost o celých 50 případů ze 78,4 (2002) na 27,5 (2010). Rovněž mateřská mortalita zaznamenala rapidní pokles, kdy ve studovaném období klesla úmrtnost matek ze 330 případů v roce 2005 na 100 tisíc porodů na 160 v roce 2010. Důvodem je nejenom zpřístupnění nemocničních zařízení, ale i fakt, že téměř 95 % ze všech porodů se odehrává za přítomnosti zdravotnické asistence.¹⁷¹

¹⁶⁹ *Millenium Development Goals Indicator*, UN: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (18. 1. 2013).

¹⁷⁰ *Millenium Development Goals Indicator*, UN: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (18. 1. 2013).

¹⁷¹ *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (20. 2. 2013).

Posledním zkoumaným segmentem v sektoru zdravotnictví je podvýživa dětí pod 5 let a celkové populace. Díky neúplným údajům je složité monitorovat jakýkoli vývoj dětské podvýživy. V případě podvýživy dětí do 5 let jsou v rámci zkoumaného období přístupné údaje pouze z roku 2008, kdy podvýživa dětí do 5. roku věku činila 11,2 %. V závislosti na čase nebylo dosaženo významného pokroku. V roce 1996 činila malnutrice 15,1 % a v roce 2000 10,7 %.¹⁷² Počet hladovějících dětí tedy v Botswaně za posledních osm let mírně vzrostl.¹⁷³

Na základě přístupných údajů v Tabulce 3.19 se věnuji malnutrici obyvatel Botswany. Dílčího úspěchu bylo dosaženo i v případě podvýživy botswanské populace, která má na základě statistických údajů mírně klesající tendenci. V roce 2002 bylo malnutricí zasaženo na 33,4 % obyvatelstva, ke konci monitorovaného období, v roce 2010, to bylo o 4 % méně, tedy 29 %.

Tabulka 3.19 Botswana – Podvýživa (v % populace)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
33,4	32,7	32,6	32,9	33,2	32,8	31,9	30,3	29

Zdroj: *Millenium Development Goals Indicator*, UN: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (17. 2. 2013).

Vezmeme-li v potaz další ukazatele, které sužují botswanskou společnost, můžeme se domnívat, že možnou příčinou velmi nízkého úspěchu v případě malnutrice a nedostatečných výsledků v případě podvýživy dětí pod 5 let je zvyšující se nezaměstnanost, chronická onemocnění a narůstající počet zklamaných obyvatel migrujících do měst, ve kterých se z velké části nesplní jejich sen o lepším životě, ale naopak propadnou zmaru beznaděje.

3.3.4 Dílčí závěr

Na základě údajů obsažených v části s názvem Sociální vývoj společnosti je patrné, že při komparaci Botswany se dvěma dalšími studovanými státy Mosambikem a Zambii, jsou výsledky v některých odvětvích diametrálně odlišné a na straně druhé podobné. Na mezinárodním stupni řadíme Botswanu do naprosto jiné kategorie než Mosambik a Zambii. Zkoumaný vnitrozemský africký stát patří mezi demokratické státy bez konfliktního potenciálu s relativně dobrým hodnocením v oblasti školství, zdravotní péče či životní úrovně. Avšak při bližším pohledu jsou patrné

¹⁷² *Millenium Development Indicators*, UN: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (17. 2. 2013).

¹⁷³ *Millenium Development Goals Indicator*, UN: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (17. 2. 2013).

jisté nedostatky, které zcela nekorespondují s poskytovanou oficiální rozvojovou pomocí a reálnými výsledky.

Do oblasti vzdělání poskytly za monitorované období země OECD celkem 138,65 milionů dolarů. Tato částka pomohla zvýšit botswanskou vzdělanost o 3,2 % na konečných 84,4 % v roce 2010. Rovněž výsledky v dalších zkoumaných souborech jsou lepší výsledků Mosambiku či Zambie. Důvody shledávám v tom, že Botswana má mnohem lépe postavené základy školského systému, na kterém usilovně pracovala již od zisku nezávislosti a ještě více investovala po objevení ložisek diamantů, hlavního zdroje peněz botswanské ekonomiky i v současné době. Podobné je tomu i v případě další části diplomové práce, ve které se zabývám zdravotnictvím. Tento sektor je všeobecně nejméně subvencovaný ve všech, v této práci monitorovaných oddílech. Podhodnocením financování zdravotnictví v zemi, kde díky malému počtu obyvatel, cca 2 miliony, je téměř 25 % občanů infikováno virem HIV, mne velice překvapilo. Navzdory tomu se země sama bez výrazné externí pomoci snaží proti syndromu získaného selhání imunity bojovat. V různých pracovních odvětvích zdarma redistribuuje antiretrovirální léčbu nejen nemocným, ale i jejich rodinám, a poskytuje tak léčbu téměř 83 % nemocných. Za zkoumané období se tak počet léčených na nemoc HIV/AIDS rapidně zvýšil. Od roku 2004 o celých 54 %. Přístup ke zdravotnickým zařízením se zvýšil o 8 % na 62 % v roce 2010 a dostupnost pitné vody zůstala za stejné období takřka nezměněna (96 % ve 2010). Mateřská úmrtnost zaznamenala významné snížení dle dostupných dat z roku 2005 (330 úmrtí) a 2010 (160 úmrtí). Stejně tak dětská mortalita zaznamenává procentuální snížení v každém roce sledovaného osmiletého úseku. Narůstajícím problémem se zdá být podvýživa, a to jak celkové populace, tak i dětí do 5 let, která zaznamenává mírný nárůst. To má zřejmou souvislost se stále vysokou úmrtností na epidemické choroby a se vzdělaností obyvatelstva. Rozpad rodiny vlivem HIV, pěstounská péče, koncentrace onemocnění HIV v nižších vrstvách obyvatelstva a z toho vyplývající zvýšení počtu sirotků považuji za pravou příčinu nárůstu ukazatele podvýživy u botswanských dětí. Nízké vzdělání je v mnoha případech příčinou nezaměstnanosti, chudoby a příčinou adekvátního stylu života, který ve svém sociálním důsledku negativně ovlivňuje statistiky rozvoje společnosti a efektivitu využití finančních prostředků poskytnuté zahraniční pomoci.

Země je tedy na jednu stranu velmi atraktivní pro investory a nabízí efektivní zhodnocení prostředků z finanční pomoci, neboť má ze všech afrických zemí jeden z nejnižších indexů korupce. Na druhou stranu je z popisu v sektoru zabývajícím se sociálním vývojem společnosti patrné, že má v určitých oblastech mezery. Velikým, do jisté míry několik let konstantním problémem země, je epidemie viru HIV/AIDS, která i přes exis-

tenci mnoha programů boje proti této nemoci sužuje téměř čtvrtinu z celého počtu obyvatelstva.

3.4 Životní úroveň

V poslední části práce se budu zabývat životní úrovní v Botswaně, jejím vývojem ve zkoumaných osmi letech v oblastech indexu lidského rozvoje, národní či absolutní chudoby, infrastruktury a elektrifikace.

3.4.1 ODA na pozadí „Životní úrovně“

„Životní úroveň“ je zkoumaným sektorem s druhou největší finanční rozvojovou podporou, která v Botswaně za osm let dosáhla 65,83 milionů dolarů (Tabulka 3.20).

Tabulka 3.20 Botswana – Celková ODA do sektoru „Životní úroveň“ (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1,43	2,97	5,6	3,95	3,49	3,92	5,05	16,68	22,67

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (22. 2. 2012).

Země DAC se na této částce podílely více než 61 % a subvencovaly rozvoj ekonomické a sociální infrastruktury Botswany částkou 40,64 mil. USD (Tabulka 3.21).

Tabulka 3.21 Botswana – Celková ODA zemí DAC do sektoru „Životní úroveň“ (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
0,78	2,34	1,93	3,17	3,4	3,63	5,0	3,69	16,64

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (22. 2. 2012).

Do rozvoje botswanské ekonomiky nejvíce investovalo Japonsko (15,33 mil. USD) s Německem (2,3 mil. USD). Donorská iniciativa na podporu ekonomické infrastruktury se v případě Japonska soustředovala primárně na podporu vládních projektů orientovaných na solární energii, telekomunikace, radiového a televizního vysílání či technickou asistenci k uvedeným programům. Německo ve sledovaných letech primárně subvencovalo silniční dopravu a výstavbu obnovitelných zdrojů energie. V sociálním odvětví byly největšími donory Švédsko (6,24 mil. USD) a Norsko (2,8 mil. USD). Zatímco švédská podpora se po celých osm let sou-

středovala pouze na projekty týkající se podpory kultury a zmírnění diskriminace onemocněných virem HIV/AIDS, Norsko dle mého názoru subvencovalo zásadnější projekty. Norské království dotovalo především nevládní projekty na zlepšení sociálního blahobytu obyvatel či programy na podporu zaměstnanosti.¹⁷⁴

Z celkové sumy poskytly multilaterální instituce poskytl 25,19 mil. USD, což představuje více než 38 % podíl na celkovém objemu pomoci (Tabulka 3.22).

Tabulka 3. 22 Botswana – Celková ODA multilaterálních institucí do sektoru „Životní úroveň“ (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
0,64	0,62	3,71	0,77	0,08	0,28	0,04	12,98	6,02

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (22. 2. 2012).

V sociální sféře se UNICEF částkou 2,17 milionů dolarů soustředil primárně na podporu zlepšení sociálního blahobytu a služeb technického zázemí, které jej zajišťují. Druhým největším donorem bylo UNDP, které částkou 0,82 mil. USD podporovalo programy na zmírnění chudoby a zvýšení životní úrovně onemocněných HIV/AIDS. Donorským pilířem subvence ekonomické infrastruktury Botswany se stal Fond pro mezinárodní rozvoj organizace OPEC (OFID¹⁷⁵), který téměř 18 miliony USD subvencoval rozvoj pozemní infrastruktury a energetiky.¹⁷⁶

3.4.2 Efektivnost ODA na pozadí „Životní úrovně“

Botswanský vývoj HDI (Tabulka 3.23), jenž je obecným ukazatelem životní úrovně státu, se v průběhu zkoumání zlepšil pouze o několik málo desetin, a to zejména vlivem epidemie onemocnění HIV/AIDS či nezaměstnanosti. V současné době je země na 118. místě ze 187. států, přičemž indikátory rozvoje mají evidentně vzrůstající tendenci.¹⁷⁷

¹⁷⁴ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (22. 2. 2013).

¹⁷⁵ OFID- OPEC Fund for International Development neboli OPEC fond pro mezinárodní rozvoj je instituce založena členskými státy OPEC v roce 1976 s cílem financování rozvoje zejména v oblasti infrastruktury, obchodu či energetiky. Fond se ovšem zabývá i sociální infrastrukturou jako je základní zajištění potravin, zdravotní péče či vzděláním. OFID At Glance, *OPEC Fund for International Development*: <http://www.ofid.org/ABOUTUS.aspx> (20. 2. 2013).

¹⁷⁶ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (21. 2. 2012).

¹⁷⁷ *Human Development Index*, UNDP: <http://hdr.undp.org/en/statistics/> (12. 2. 2012).

Tabulka 3.23 Botswana – Vývoj HDI

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
x	x	x	0,601	0,611	0,618	0,624	0,626	0,631

Zdroj: *Human Development Index*, UNDP,
<http://hdr.undp.org/en/data/map/> (12. 2. 2012).

Největší pokrok byl v rámci kapitoly věnující se životní úrovni obyvatelů Botswany zaznamenán v potírání chudoby. Stejně jako v mnoha dalších segmentech mé diplomové práce i zde narážíme na nedostupnost požadovaných dat. Monitoringu chudoby v Botswaně se nevěnuje mnoho multilaterálních organizací a informace od nich pocházející jsou často nepřesné a různorodé. Veškerá data o chudobě pochází z botswanského centrálního statistického úřadu a byla dostupná od roku 2002 jen do roku 2009.

Díky poskytnuté finanční pomoci byl počet obyvatel žijících v absolutní chudobě skokově snížen z 23,4 % v roce 2002 na 6,5 % v roce 2009, což představuje 116 388 obyvatel (*Preliminary Results of the Botswana Core Welfare Indicators (Poverty) Survey 2009/10*, Central Statistic Office, 2011: 4). Stejně jako v případě národní chudoby i tento ukazatel za osm zkoumaných let prokázal efektivní využití rozvojové finanční pomoci, což dokumentuje rapidní poklesl proti výsledkům roku 2002, kdy v Botswaně žilo v absolutní chudobě 382 733 obyvatel, tedy 23,4 % celkové populace (*Preliminary Results of the Botswana Core Welfare Indicators (Poverty) Survey 2009/10*, Central Statistic Office, 2011: 5).

Dle posledních dostupných údajů z roku 2009 žije pod hranicí národní chudoby téměř 21 % obyvatel. Nicméně i zde je patrné, že se jejich životní úroveň zvyšuje, jelikož v roce 2002 žilo v národní chudobě 30,6 %, tedy skoro půl milionu obyvatel. O 7 let později klesl tento počet o 126 tisíc obyvatel, na 20,7 % podílu z celkového počtu (*Preliminary Results of the Botswana Core Welfare Indicators (Poverty) Survey 2009/10*, Central Statistic Office, 2011: 1). Velké množství osob žijících v národní chudobě pochází z vesnických oblastí. V roce 2002 to bylo 44,8 % z celkového počtu rurálních obyvatel. V průběhu let jejich počet klesal a v roce 2009 byl jen 25,5 %. Pokles však není výsledkem výrazného zlepšení životních podmínek venkova, nýbrž migrací obyvatel do měst (*Preliminary Results of the Botswana Core Welfare Indicators (Poverty) Survey 2009/10*, Central Statistic Office, 2011: 1).

Nejméně osob v národní chudobě žije v regionu Orapa, který je znám především diamantovými doly. V roce 2009 to byla pouhá 2 %. Naopak nejvíce obyvatel v nejnuznějších podmínkách žije v oblasti Ngamiland West, téměř 53 % populace (*Preliminary Results of the Botswana Core Welfare Indicators (Poverty) Survey 2009/10*, Central Statistic Office,

2011: 4). Zajímavým faktem je, že počet obyvatel žijících v národní chudobě se v největších botswanských městech zvýšil z 10 % (v roce 2002) na 14,4 % (rok 2009) (*Preliminary Results of the Botswana Core Welfare Indicators (Poverty) Survey 2009/10*, Central Statistic Office, 2011: 1). Součtem procentuálních hodnot mapujících osoby žijící v městských aglomeracích¹⁷⁸ a velkých městech zjistíme, že v národní chudobě v municipálních oblastech žije 32,8 % obyvatel.

S otázkou chudoby souvisí i zaměstnanost, popř. úroveň vzdělání, které dopomáhají lidem k lepším pracovním příležitostem na pracovním trhu a vyššímu platu. Botswana rozmezím platového ohodnocení sama nejlépe vystihuje, že je zemí plnou protikladů. Měsíční gáže se pohybuje od 1000 pulů (cca 127 dolarů¹⁷⁹) do několika desítek tisíc botswanských pul. Nejlépe hodnocenými osobami v Botswaně jsou samozřejmě politické elity, které měsíčně vydělávají okolo 50 tisíc botswanských pul (v přepočtu přibližně 6300 dolarů¹⁸⁰) a vysokoškolsky vzdělané osoby (inženýři či osoby pohybující se v ekonomické sféře).¹⁸¹ Vezmeme-li v úvahu měsíční mzdu 127 USD (cca 1000 botswanským pul), pak denní výdělek je asi 4 USD, které musí pracovníkovi stačit k pokrytí všech nezbytných životních potřeb vlastních i rodinných příslušníků na něm závislých. Výše průměrných měsíčních výdajů za potraviny a elektřinu (cca 79 dolarů¹⁸²), nájem jednopokojového bytu v centru města (cca 342 dolarů¹⁸³) či mimo centrum (cca 228 dolarů¹⁸⁴) pak obvyklou botswanskou rodinu (2 dospělí, 2 děti) automaticky zařadí mezi chudé a de facto v hmotné nouzi. V rámci zaměstnanosti Botswany dle údajů, které nabízí Tabulka 3.24, je v Botswaně zaměstnanost občanů věku 15 – 24 let horší než v Mosambiku, který v roce 2010 zaměstnával o 16 % více občanů téhož věku.

¹⁷⁸ Poskytnutá data jsou procentuálním součtem lidí žijících v městských oblastech a velkých městech. Pozn. Aut.

¹⁷⁹ *Měnová kalkulačka*, DHL Slovensko: http://www.dhl.sk/sk/nastroje/menova_kalkulacka.html (20. 2. 2013).

¹⁸⁰ *Měnová kalkulačka*, DHL Slovensko: http://www.dhl.sk/sk/nastroje/menova_kalkulacka.html (20. 2. 2013).

¹⁸¹ *Botswana President Gets Salary Increase*, Daily Nation:

<http://www.nation.co.ke/News/africa/Botswana-president-gets-salary-increase-/-/1066/1389772/-/7ln1bq/-/index.html>; *Inequality defines Botswana*, Mmegionline:

<http://www.mmegi.bw/index.php?sid=1&aid=231&dir=2012/October/Friday19> (20. 2. 2013)

¹⁸² *Cost of Living in Botswana*, Numbeo:

http://www.numbeo.com/cost-of-living/country_result.jsp?country=Botswana; *Měnová kalkulačka*, DHL Slovensko: http://www.dhl.sk/sk/nastroje/menova_kalkulacka.html (20. 2. 2013).

¹⁸³ *Cost of Living in Botswana*, Numbeo:

http://www.numbeo.com/cost-of-living/country_result.jsp?country=Botswana; *Měnová kalkulačka*, DHL Slovensko: http://www.dhl.sk/sk/nastroje/menova_kalkulacka.html (20. 2. 2013).

¹⁸⁴ *Cost of Living in Botswana*, Numbeo:

http://www.numbeo.com/cost-of-living/country_result.jsp?country=Botswana; *Měnová kalkulačka*, DHL Slovensko: http://www.dhl.sk/sk/nastroje/menova_kalkulacka.html (20. 2. 2013).

Tabulka 3.24 Botswana – Zaměstnanost obyvatel země ve věku 15–24 let (%)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
40,5	35,7	37,4	39,1	41,4	41,4	41,2	41,09	41,4

Zdroj: *Millenium Development Goals*, World Bank:
<http://databank.worldbank.org/ddp/> (13. 2. 2013).

Pro snížení míry nezaměstnanosti je důležitá diversifikace botswanské ekonomiky a vytvoření nových pracovních míst, například v turistickém průmyslu či výraznější podpora drobného podnikání.

Transport, elektrifikace a komunikace

Dopravní infrastruktura a elektrické sítě jsou v zásadě velmi nutnou premisou pro zlepšení celkové životní úrovně obyvatel, ale i pro plánovaný rozvoj ekonomiky, distribuci či vývoz komodit. Nárůst a rozšíření dopravních a elektrických rozvodných systémů vede k vytvoření pracovních míst, umožní spojení odlehlých oblastí Botswany s průmyslově aktivnějšími aglomeracemi,lepší přístup ke vzdělání či lepší přístup většímu počtu obyvatel ke zdravotnímu systému země. Zvýšení dopravní obslužnosti a elektrifikace jsou tedy v současné době jednou z vládních priorit, jejichž prosazením budou odstraněny překážky bránící trvalému rozvoji země.

Transport

Portfolio botswanského transportu se skládá ze silniční, železniční, letecké a vodní dopravy. Nezanedbatelnou výhodou Botswany je její poměrně výhodné geografické rozložení a sousedství se státy s poměrně silnými ekonomikami. Je páteří tranzitní dopravy pro okolní státy i pro členskou zemi SADC.

Silniční doprava hraje klíčovou roli v botswanském transportu obyvatel, neboť ji preferuje 93 % účastníků provozu, zbylých 7 % dává přednost využití vlakové či letecké dopravy.¹⁸⁵ V době zisku nezávislosti, v 60. letech 20. století, Botswana disponovala celkem 12 kilometry silnic II. třídy (*Country Partnership Strategy for The Republic of Botswana for the Period FY09 - FY13*: 2009: 15). V současné době je botswanská dopravní síť nepoměrně hustší a tvoří ji téměř 18 000 kilometrů silnic,

¹⁸⁵ *Ministry of Transport and Communications*, Government of Botswana:
<http://www.gov.bw/en/Ministries--Authorities/Ministries/Ministry-of-Transport-and-Communications/Departments/Department-of-Roads/Divisions/#7d940e02c6954646a6aca0a6268f14bc>
(22.2.2013).

přičemž 6 116 km jsou silnice asfaltové, 2 800 km jsou prašné cesty. Zbylých 9 000 kilometrů cest spadá pod správu místních distriktů a nevztahují se na ně získaná data statistických úřadů či ministerstev. Tyto cesty se neřadí k bezpečným dopravním sítím a jsou v drtivé většině prašné či písečné.¹⁸⁶ Vývoj pozemních komunikací od roku 2000 do roku 2010 můžeme hodnotit jako poměrně konstantní. V roce 2000 Botswana uváděla, že v zemi je 9 132 kilometrů silnic, o rok později byl vykázan mírný pokles na 9 075 km. Úbytek celkové délky pozemních komunikací pokračoval i v roce 2002, kdy Botswana disponovala 8 916 km cest a silnic. V mezidobí let 2002 až 2008 nebyl zaznamenán žádný rozvoj a zlepšení dopravní obslužnosti prostřednictvím nově vybudovaných komunikací. Ke změně došlo až v roce 2009, kdy údaj o celkové délce komunikací v Botswaně vzrostl o 30 km, na celkových 8 946 km. Pokles v silniční dopravě od počátku milénia přisuzujeme především degradaci využívaných pozemních komunikací vlivem silničního provozu, které botswanské ministerstvo dopravy nebylo schopné včas zabránit (*Botswana Transport and Communications Statistics 2010*, Central Statistic Office, 2012: 2). I přes stagnaci rozvoje dopravních sítí došlo v letech 2002 až 2010 v Botswaně k několikanásobnému nárůstu provozovaných motorových dopravních prostředků. Na počátku zkoumaného období, v roce 2002, bylo v Botswaně pro soukromé a veřejné účely registrováno 151 731 motorových vozidel a jejich počet meziročně vzrůstal průměrně o 10 tisíc zaregistrovaných vozidel až do roku 2005. V roce 2006 byl přírůstek dvojnásobný a tento trend pokračuje až do konce monitorovaného období. V roce 2010 bylo dle údajů botswanských úřadů v provozu téměř 328 000 registrovaných motorových vozidel. Zajímavým údajem je výrazný nárůst koňské dopravy a z toho vyplývající několikanásobný přírůstek koní (*Botswana Transport and Communications Statistics 2010*, Central Statistic Office, 2012: 2). Vlastnictví vozu je doménou obyvatel žijících ve městech, kde je dle údajů z roku 2009 provozováno 92,1% registrovaných vozidel, zatímco na rurální oblasti připadalo v témže roce pouhých 7,9 % dopravních prostředků (*Botswana Transport Statistic 2009*, Central Statistic Office, 2011: 4). Nejdůležitější dopravní tepnou v zemi je silnice, která je součástí rychlostního propojení Gaborone s Cairo a spoluzajišťuje tak přímé propojení hlavního města Egypta s Gaborone. Umožňuje přístup do důležitých namibijských a jihoafrických přístavů, čímž podporuje rozvoj lokálních trhů, zájem finančních subjektů a možnosti zvýšení nových ekonomických aktivit (*Review of the Implementation Status of the Trans-*

¹⁸⁶ *Ministry of Transport and Communications*, Government of Botswana: <http://www.gov.bw/en/Ministries--Authorities/Ministries/Ministry-of-Transport-and-Communications/Departments/Department-of-Roads/Divisions/#7d940e02c6954646a6aca0a6268f14bc> (22.2.2013).

African Highways and the Missing Links, The African Development Bank, 2009: 28).

Železniční doprava propojuje zemi od severu k jihu, avšak tento způsob dopravy není obyvateli Botswany příliš oblíbený a tak slouží převážně ekonomickému účelu, exportu či importu zboží (*Botswana Transport and Infrastructure Statistics 2010*, Central Statistic Office, 2012: 7).¹⁸⁷ Botswanská letecká doprava zahrnuje 12 letišť a celkem osm desítek vzletových či příletových drah. Letiště jsou zřídka vybaveny letištními budovami a ve velké míře jsou využívány lokálními dopravními společnostmi (Kaboyakgosi, 2003: 3). Pouze 6 letišť je využíváno pro mezinárodní dopravu, přičemž drtivou většinu z letů odbavuje letecká základna v hlavním městě (*Botswana Transport and Infrastructure Statistics 2010*, Central Statistic Office, 2012: 4).

Vodní doprava není na botswanském území vzhledem k geografickým podmínkám příliš rozšířená. Najdeme ji de facto pouze na severu země, kde je využívána k distribuci potravin získaných převážně rybolovem. V komparaci s ostatními druhy transportu je pak lodní doprava velmi málo využívaná k mezinárodnímu obchodu (*Botswana Transport and Infrastructure Statistics 2009*, Central Statistic Office, 2010: 4).

Veškeré dopravní sítě jsou pro Botswanu velmi důležité, zejména ve světle plánů vlády na diverzifikaci hospodářství, geografického rozložení ekonomiky a zlepšení propojení jednotlivých částí země. Díky zkvalitnění dopravy je možné zvýšit konkurenceschopnost na domácím i zahraničním trhu, podpořit odvětví cestovního ruchu a v neposlední řadě zpřístupnit odlehlé botswanské oblasti, kde ještě nemají dostatečný přístup k základním životním potřebám jako je pitná voda, dostupná zdravotní péče či možnost komplexního vzdělání. Cílem podpory botswanského dopravního systému je především zastavení postupného zhoršování stavu stávajících pozemních komunikací a následné zajištění efektivního rozvoje kvalitních silnic v souladu s dalšími sociálně–ekonomickými plány botswanské vlády.

Elektrifikace

Stejně jako doprava i elektrifikace země zkvalitní život samotných obyvatel či podpoří příliv nových investorů. Sektor elektrických rozvodných sítí je de facto závislý na Jižní Africe odkud primárně Botswana elektřinu odebírá. Přístup k elektrické energii je v zemi poměrně omezený a možnost využít jejích služeb má pouhých 31 % obyvatel (*Partnership Stra-*

¹⁸⁷ *Ministry of Transport and Communications*, Government of Botswana: <http://www.gov.bw/en/Ministries--Authorities/Ministries/Ministry-of-Transport-and-Communications/Departments/Department-of-Roads/Divisions/#7d940e02c6954646a6aca0a6268f14bc> (22. 2. 2013).

tegy for The Republic of Botswana for the Period FY09 – FY13, 2009, World Bank: 8-9).

Díky své vnitrozemské pozici v centru jihoafrického regionu je pro Botswanu jistou možností zajištění tranzitní elektrické sítě přes své území z Namibie, Jihoafrické republiky do sousedních států jako například Zambie či další státy východní Afriky (*Partnership Strategy for The Republic of Botswana for the Period FY09 – FY13, 2009*, World Bank: 15).

Komunikace

V průběhu zkoumaného období vzrostla poptávka obyvatel po zkvalitnění komunikačních sítí, zejména po radiovém i televizním vysílání, internetu, denním tisku a roste i zájem pokrytí země signálem telefonní sítě. Úřad pro rozvoj a podporu komunikací byl v Botswaně ustanoven teprve v roce 2004, a proto je nějaký progres velmi těžko monitorovatelný.¹⁸⁸

První provozovatelé mobilních sítí nastoupily na botswanský trh na konci 90. let. Od té doby se užívání mobilních telefonů stalo v Botswaně módním trendem. V současné době je v Botswaně o 300 tisíc uživatelů mobilních telefonů více než samotných obyvatel státu (*Annual Report of Botswana Telecommunications Authority, Communications Regulator's Association of Southern Africa, 2010: 4-5*). Pevné telefonní připojení využívá okolo 8 % obyvatelstva. Internet je prozatím v Botswaně nepříliš využívaným médiem díky špatnému a pomalému připojení. Dalším z důvodů proč je připojení ke světové komunikační síti v zemi ještě v plenkách jsou vysoké poplatky, ceny počítačových zařízení a nízká počítačová gramotnost obyvatel.¹⁸⁹ Od roku 2002 do roku 2009, kdy jsou poslední dostupné údaje, se číslo obyvatel využívající internet zvýšilo z 3,6 % na 6 %.¹⁹⁰

V posledních letech se vláda ve spolupráci se soukromými subjekty snaží přivést technologie do rurálních oblastí Botswany za pomoci mobilních přístřešků, kde si obyvatelé vesnic mohou zakoupit simkarty, vyzkoušet možnosti využití připojení na internet či zatelefonovat. Tyto drobné služby umožní rurální populaci drobně podnikat v místě bydliště, bez nutnosti migrace do větších měst, kam mnozí lidé odchází za vidinou lepší budoucnosti, nicméně z velké části jejich sen končí přežíváním na pokraji chudoby.¹⁹¹

¹⁸⁸ *Ministry of Transport and Communications, Government of Botswana:* <http://www.gov.bw/en/Ministries--Authorities/Ministries/Ministry-of-Transport-and-Communications/Departments/Telecommunications/> (22.2.2012).

¹⁸⁹ *Telecommunications, Botswana Telecommunications Authority:* <http://www.bta.org.bw/telecommunications> (22. 2. 2013).

¹⁹⁰ *Botswana, Internet World Stats:* <http://www.internetworldstats.com/af/bw.htm> (22.2.2013).

¹⁹¹ *Can Technology Save Botswana's Empty Villages?*, BBC: <http://www.bbc.co.uk/news/business-14333508> (22.2.2012).

3.4.3 Dílčí závěr

Rozvoj oborů lidské činnosti, které jsem zařadila do sekce nazvané „Životní úroveň“ je v Botswaně velmi těžko monitorovatelný, díky nedostupným či obtížně dohledatelným údajům. Dostupná a veřejnosti přístupná data na statistických serverech World Bank o vývoji energetiky či dopravní infrastruktury v letech 2002 až 2010 nejsou k dispozici. Údaje příslušných botswanských ministerstev jsou často neaktualizované a nenabízejí souhrnné ani výroční zprávy, tím méně jakýkoli monitoring progresu v daném odvětví. Statistické úřady Botswany se primárně zabývají sociálními aspekty místního života, které zmiňují již v předešlé části „Sociální vývoj společnosti“, nicméně i zde najdeme některé údaje využitelné v této kapitole.

Na základě předešlé části mé diplomové práce lze směle tvrdit, že se životní úroveň obyvatel Botswany za posledních osm let zlepšila. Index HDI, který je součástí měřitelného úspěchu se každým rokem o několik desetin zvyšuje. Monitorovatelný a evidentní pozitivní vývoj byl dosažen ve snížení počtu obyvatel žijících v chudobě. Dochází však k plošnému rozšiřování „chudoby“ v Botswaně, neboť z rurálních oblastí se bída postupně přelévá do měst a městských oblastí, kam ji přinášejí lidé odcházející z vesnic do měst za vidinou lepší budoucnosti, rozmanitější nabídky pracovních příležitostí a spokojenějšího života v moderním státě.

Doprava, energetika a telekomunikace, jejich skutečná kvalita, kvantita a rozvoj v letech 2002 až 2010 se hodnotí velmi obtížně, neboť o těchto sektorech veřejného života Botswany existuje velmi málo údajů a dat. Oficiální rozvojová pomoc se do technických oblastí (energetika, výstavba komunikací, telekomunikační sítě) navyšuje. Díky vysoké míře transparentnosti botswanské politiky není důvod se domnívat, že finanční toky nejsou využívány řádně. Rozvojová pomoc následuje cíle vymezené vládou – diverzifikaci ekonomiky a tvorbu nových pracovních příležitostí, kterým nové komunikační a energetické sítě pomohou. Díky lepší dopravní obslužnosti se relativně zkrátí vzdálenosti, energetika umožní rozvoj drobného podnikání a posílení cestovního ruchu. Tato pomoc cílená do méně rozvinutých oblastí Botswany přinese, mimo jiné, nové pracovní příležitosti a zvýšení platového ohodnocení vedoucí ke snížení počtu obyvatel žijících v hmotné nouzi.

3.5 Shrnutí

Botswana je jedním z mála států, který navzdory své poloze na rozvojovém africkém kontinentu úspěšně čelil konfliktnímu potenciálu regionu a jistému prokletí nálezů nerostného bohatství, který občanské střety v mnohém podněcoval. Navzdory zmíněnému má tento vnitrozemský af-

rický stát již 4 dekády stabilní politický systém, nízkou míru korupce, překvapivě efektivní a rostoucí ekonomiku.

Diamantový potenciál byl díky správným politickým strategiím především v 90. letech vesměs řádně využit. Díky tomu se země může pyšnit 84,4 % (údaj roku 2010) vzdělaností, dobrým přístupem ke zdravotnickým zařízením (62 % v r. 2010) či k pitné vodě (96 % v r. 2010). Kontradikcí výše uvedených relativních úspěchů je poměrně vysoká nezaměstnanost obyvatel v produktivním věku (41,4 %) a z toho vyplývající život v chudobě, který nicméně za studované osmileté období zaznamenal výrazný pokles (z 23,4 % v roce 2002 na 6,5 % ve 2009). Z těchto důvodů se Botswana snaží o diverzifikaci ekonomiky a zvýšení jejího potenciálu orientací na cestovní ruch a zvýraznění podpory drobného podnikání. Trh práce a národní hospodářství je ovlivněno onemocněním HIV/AIDS, kterým je postižena skoro jedna čtvrtina populace. Díky tomu se v zemi vyvinul poměrně dobrý systém poskytování antiretrovirální léčby (83% v roce 2009), která je státním zaměstnancům či dělníkům v diamantových dolech poskytována bezplatně.

Zásadním rozdílem při komparaci s Mosambikem či Zambií je výše souhrnné poskytované rozvojové pomoci za studované osmileté období, která je několika násobně nižší, než v případě druhých monitorovaných států. Celková poskytnutá oficiální rozvojová pomoc byla takřka 11 krát menší (1,58 mld. dolarů) oproti například 16,5 miliardám dolarů investiční pomoci v případě Mosambiku. Komplexně bylo do monitorovaných sektorů této práce poskytnuto celkem 228,33 milionů dolarů. Nejvíce bylo subvencováno odvětví vzdělávání – celkem 138,6 miliony dolarů. Sektor nazvaný Životní úroveň byl oficiální rozvojovou pomocí podpořen ve výši 65,83 milionů dolarů. Nejméně subvencovaným odvětvím byl sektor zdravotnictví, a to částkou 24 milionů dolarů, což je i přes již několikrát zmíněný problém se syndromem získaného selhání imunity překvapivě zjištění a znamená to, že úspěchy v boji s epidemií AIDS jsou z velké části výsledkem přijatých vládních strategií a financovány z vlastních zdrojů.

V obecném měřítku je Botswana ojedinělým komplexním úspěchem investic mezinárodní rozvojové pomoci na africkém kontinentu, který ale nemá podložené vědecké vysvětlení. Souhra náhod – tradiční, téměř homogenní složení společnosti, efektivní redistribuce zisků z diamantového průmyslu plus relativně stabilní politické strany a jejich nenásilný antagonismus – jsou po celou dobu zárukou perspektivy kontinuálního rozvoje botswanské společnosti.

Zemi dnes, v kontextu historického vývoje minulých několika desítek let, řadíme od samého počátku zisku svrchovanosti k demokratickým státům. Úspěšně odolala vysokému konfliktnímu potenciálu celého regionu i nejbližších sousedních států – Jihoafrické republice, Mosambiku či Zam-

bie. Botswana tím dokázala, že stojí na pevných základech mírového zřízení. Díky stabilní vládě a objevu diamantových ložisek se země namísto válek soustředila na efektivní tvorbu a redistribuci zisků ke zlepšení sociální a životní úrovně svých obyvatel. Proto je oficiální rozvojová pomoc brána ne jako nezbytná nutnost, bez které se stát naprosto zhroutí, ale i jako investice do trvalého a neustále se zlepšujícího ekonomického, sociálního i společenského rozvoje životních podmínek obyvatel.

Cílem Botswanské politické elity a v zájmu obyvatel by měla být primárně již několikrát zmíněná diverzifikace ekonomiky, která vytvoří nové pracovní příležitosti. Nové zaměstnanecké pozice pak stírají rozdíly mezi venkovem a městem, zredukují výskyt života v absolutní či národní chudobě a povedou ke všeobecnému zlepšení životních podmínek obyvatel. Samostatnou kapitolou zůstává permanentní a cílevědomý boj s nemocí AIDS, která devastuje celou společnost. Je obdivuhodné, jakých výsledků svého rozvoje dosahuje Botswana pod knutou všech následků, které s sebou tato nemoc přináší. Podařilo-li by se snížit počet nakažených osob minimálně na polovinu, znamenalo by to, samozřejmě ve spolupráci s mezinárodními donory, obrovský pokrok ve zdravotnictví, ve společenském vědomí, změnu v morálněvolných vlastnostech nastupujících generací a v neposlední řadě i možnost přesunout prostředky ušetřené snížením výdajů na boj s AIDS ke zlepšení a vylepšení životních podmínek všech obyvatel Botswany.

4 Zambie

V poslední případové studii této diplomové práce se budu věnovat dalšímu africkému státu – Zambii. Zambijská republika vznikla v roce 1964 vyhlášením nezávislosti na Britském impériu. Moci se chopil prezident Kenneth Kaunda a zavedl v zemi autoritativní režim s centrálně plánovanou ekonomikou. Toto období vlády, podporované jeho stranou UNIP, jedinou od roku 1972, přivedlo zemi k hospodářským nezdarům a sociálním nepokojům. Politicko–ekonomický transformační proces byl započat až v roce 1991, kdy v demokratických volbách zvítězila opozice a převzala vládu nad silně zadluženou zemí. V současnosti Zambii řadíme k nejméně rozvinutým státům s nízkým indexem HDI a velkou mírou chudoby, která v Zambii dosahuje téměř 68 % a brání rychlejšímu rozvoji zambijské společnosti.¹⁹²

4.1 Historicko–politický kontext

Dnešní Zambijská republika se pod britskou svrchovanost dostala v roce 1890, kdy byla ovládnuta Britskou jihoafrickou společností vedenou Cecilem Rhodesem (odtud název Rhodesie). Hranice tehdy geograficky vymezeného prostoru odpovídají dnešní rozloze a poloze Zambie (*Country Profile Zambia*, ACTSA, 2011: 2).

Na počátku 20. století byla země rozdělena do dvou samostatně stojících protektorátů Severovýchodní a Severozápadní Rhodesie, které byly opět sjednoceny v roce 1911 pod názvem Severní Rhodesie. V této době byla v zemi objevena obrovská naleziště nerostného bohatství, nejprve zinku a olova, později mědi. Tato naleziště jsou základem i současné ekonomiky země. V roce 1924 byla předána správa nad teritoriem Severní Rhodesie přímo pod britskou vládu (*Country Profile Zambia*, ACTSA, 2011: 2-3).

Snahy o zisk svrchovanosti se v Severní Rhodesii projevovaly od roku 1950. Britská vláda chtěla pomoci v přechodu ke svrchovanosti, a proto ustanovila Federaci Rhodesie a Ňaska (neboli Středoafriickou federaci), skládající se z dnešního Zimbabwe (tehdejší Jižní Rhodesie), Zambie (bývalá Severní Rhodesie) a Malawi (někdejší Ňasko). Federace sdružovala v té době jednu z nejbohatších částí Afriky, kde existoval poměrně rozvinutý průmysl a fungovalo zemědělství. Přestože federace byla poměrně úspěšnou ekonomickou platformou a státy využívaly jistou míru svobody v rozhodování, touha jednotlivých zemí po svrchovanosti narůstala, zejména po ghanském zisku nezávislosti v roce 1957 (*Country*

¹⁹² *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (3. 3. 2013).

Profile Zambia, ACTSA, 2011: 3). V roce 1958 byl založen Zambijský Africký Národní Kongres (ZANC), jenž bojoval proti kolonialistickým imperátorům, za což byli jeho představitelé perzekuováni a hlavní představitel hnutí Kenneth Kaunda uvězněn. Jeho stoupenci hnutí transformovali na Spojenou národní stranu nezávislosti (UNIP), jejíž název zároveň symbolizoval i hlavní cíl nové platformy. Kaunda se ihned po svém propuštění stal lídrem politické platformy, která si díky vytčenému cíli – zisku svrchovanosti – snadno našla své příznivce po celé zemi. Po volbách, pro UNIP vítězných, které proběhly v roce 1962, bylo dohodnuto vystoupení ze Středoafričské federace, která se po sérii vyjednávání v roce 1963 definitivně rozpadla (*Country Profile Zambia*, ACTSA, 2011: 3). V roce 1964 byl ministerský předseda Kaunda pozván jako zástupce Rhodesie na konferenci v Londýně, kde byla dohodnuta předběžná opatření vedoucí k zisku samostatnosti Severní Rhodesie. V téže roce Severní Rhodesie získala nezávislost pod nově ustanoveným názvem Zambie. Současně se stala členem Commonwealthu (*Zambia, The Commonwealth Yearbook*, 2012: nestránkováno).

Novodobé politické dění ve vzniklé republice můžeme rozdělit na dvě období. První část moderních dějin Zambie trvala od zisku nezávislosti do roku 1973. Období tzv. druhé republiky datujeme od roku 1973 do roku 1991, kdy Kaunda opustil prezidentskou funkci (Hulec – Olša, 2008: 344, 367).

Ústřední politický představitel Kaunda se stal prvním zambijským prezidentem v roce 1964 a zemi vedl po více než tři dekády. Zambie se ve svých počátcích nacházela na ekonomickém výsluní, jelikož nabízela žádané nerostné bohatství – zejména měď, kobalt, rudu aj.. Stejně jako Mosambik i Zambie se musela vypořádat s odlivem obyvatelstva. Zejména po vyhlášení oficiální ideologie nazývané Zambijským humanismem, jejímž předchůdcem byla tzv. zambianizace, kdy se primárně bělošští obyvatelé museli rozhodnout, zda si ponechají jiné než zambijské občanství (Hulec – Olša, 2008: 350). Zambijský humanismus měl za cíl formálně sjednotit etnicky roztržštěné obyvatelstvo prosazováním tradičních afrických hodnot, rodinné soudružnosti, podporou méně úspěšných, starších či nemocných členů rodiny. Oficiálně proklamovaný zambijský náhled na společnost se do jisté míry držel hesla „*Svoboda*“ (svrchovanost státu), „*rovnost*“ (společné vlastnictví, spravedlivost), „*bratrství*“ (komunikace na všech úrovních společnosti, vzájemná podpora, africká pospolitost aj.) (Hulec – Olša, 2008: 351).

Oficiální zambijská ideologie však nekorespondovala s vnitřním děním v zemi, kterou pár let po zisku nezávislosti provázely politické, společenské a ekonomické problémy. Ve druhé polovině 60. let začala být Zambie hospodářsky nepříznivě ovlivňována děním v Rhodesii, kde byla

jednostranně vyhlášena bělošská apartheidní republika. Zambie tento krok oficiálně odsoudila, což velmi narušilo vzájemné ekonomické vazby a zapříčinilo četné extremistické útoky bělošských Rhodesánů¹⁹³ (Hulec – Olša, 2008: 354–355). Tyto ataky významně narušily i zásobování obyvatelstva, neboť přes Zimbabwe vedly důležité dopravní a zásobovací cesty (Hulec – Olša, 2008: 354). Roztržka mezi státy gradovala v roce 1973. Byly zcela uzavřeny společné hranice a Zambie se tak ocitla v izolaci, neboť nemohla používat rhodéské transportní sítě k importu či exportu komodit. Vlivem eskalace občanských konfliktů v Angole a Mosambiku byly následně zablokovány i ekonomicky důležité železniční spoje. Průmyslová a zemědělská odvětví země byla znehodnocována nízkou schopností obyvatel řádně využívat dovezenou techniku, což mělo za následek další hospodářský propad provázený nedostatkem potravin. Úpadek zambijské společnosti se pak projevil v rapidních ekonomických rozdílech mezi politickou elitou, obyvateli měst s rurální populací, zvyšovala se nezaměstnanost, narůstaly ceny potravin. Vnitrostátní problémy eskalovaly vyostřením vztahů mezi největšími etniky, vnitropolitickými boji, narůstající chudobou a nezaměstnaností (Hulec – Olša, 2008: 355–358). Negativní vývoj gradoval v roce 1973, ve kterém celosvětově vzrostly ceny pohonných hmot, což ještě více zhoršilo politické, ekonomické i životní podmínky převážné části obyvatel Zambie.

Odpovědí politického establishmentu na vývoj ve společnosti bylo vytvoření politického systému jedné strany s cílem utužení národní jednoty země. Tento kurz vládní garnitury vydržel až do roku 1991 (*Zambia, The Commonwealth Yearbook*, 2012: nestránkováno). Výsledkem tří dekád této politicko-ekonomické snahy budování prosperujícího státu, je Zambie na pokraji bankrotu s drtivou většinou obyvatel žijících v chudobě. Hospodářství je centrálně v rukou státu, trh určuje stát, narůstá strach z opozice, což vyvolává politické represe, množí se a sílí demonstrace občanů proti zvyšujícím se cenám zboží a služeb a snižování životní úrovně (Hulec – Olša, 2008: 371–372). Světlem na konci tunelu se měly stát SAP's (*Structural Adjustment Programme*¹⁹⁴) neboli programy struktu-

¹⁹³ V roce 1965, když byla jednostranně vyhlášena bělošská Rhodesie, Zambie tento krok oficiálně odsoudila a prosazovala černošskou vládu. Bělošští extremisté pro vyjádření protestu se zambijským postojem přerušili dodávky elektriny do zambijských měděných dolů, jež byly hlavní komoditou zambijského exportu. Zároveň kolabovala rhodéský import uhlí, jež zajišťoval chod v měděných dolech a obecně doprava Rhodesie–Zambie. Z těchto důvodů byla iniciována realizace železničního propojení mezi Zambií a Tanzánií aj. (Hulec – Olša, 2008: 354–355).

¹⁹⁴ SAP's (*Structural Adjustment Programme*) neboli programy strukturálních úprav jsou strategie realizované Mezinárodním měnovým fondem a Světovou bankou v rámci tzv. Washingtonského konsenzu. Tyto programy měly být odpovědí mezinárodního společenství na dlužní krizi a jeho cílem bylo insolventní státy otevřít mezinárodnímu trhu a tím stabilizovat jejich hospodářství. Státy dostaly slíbené finanční zdroje a realizovaly požadované změny, nicméně výrazně omezily příliv financí do sociálního sektoru, což ovlivnilo život v daných zemích a narušilo tradiční rodinné struktury, jelikož muži odcházeli za prací do měst, rapidně se snížila životní úroveň obyvatel, mnohdy v zemích propukl

rálních úprav, vytvořené Mezinárodním měnovým fondem a Světovou bankou na pomoc státům v insolenci. Programy strukturálních úprav poskytovaly finanční půjčky, za cenu externě a plošně nařízených reforem – privatizace, omezení veřejných výdajů, minimalizace byrokratického aparátu nebo snížení dovozních tarifů.

Všechna opatření měla za účel otevřít státy mezinárodnímu trhu a hospodářsky rozvíjet jejich ekonomiku (*Zambia Country Report*, Bertelsmann Stiftung, 2012: 4).¹⁹⁵ SAP's byly v Zambii implementovány od roku 1983, avšak jejich dopad na budoucnost země byl katastrofální (Saasa, 1996: 13). Realizace programů strukturálních úprav zasáhla de facto všechny zambijské obyvatele, neboť díky snížení rozpočtu, zejména do sociálních oblastí života, se rapidně zhoršila jejich zdravotní kondice, úroveň a možnosti vzdělání a životní úroveň (*Zambia Country Report*, Bertelsmann Stiftung, 2012: 4–5).¹⁹⁶ Většina obyvatel, toužících primárně po zlepšení životních standardů, počala projevovat svůj nesouhlas s další implementací rozvojových programů. Okolo vlády jedné strany se začala stahovat pomyslná smyčka (Saasa, 1996: 14). Zvyšující nespokojenost občanů se projevila neúspěšným pokusem o vojenský puč v roce 1990. Vládnoucí strana byla nucena obnovit debatu o právním povolení činnosti opozičních hnutí a o změně unipartijního politického systému. Vzápětí po zrušení omezení činnosti jiných politických stran a uskupení bylo založeno Hnutí pro multipartijní demokracii (MMD), které se stalo hlavním představitelem opozice. Pomyslná hrana prezidentu Kaundovi a jím nastolenému režimu zazvonila v roce 1991, kdy demokratické a rovné prezidentské i parlamentní volby vyhrálo opoziční Hnutí za pluralitní demokracii v čele s Frederickem Chilumbou, jež se ujal prezidentské funkce (*Zambia Country Report*, Bertelsmann Stiftung, 2012: 3).

Nově ustavená vláda se ihned snažila zajistit stabilizaci a transformaci země na všech úrovních. Bohužel realizaci nezbytných reforem sociálního sektoru provázela jejich nízká připravenost, neefektivnost ovlivněná osobními politickými ambicemi jednotlivců a všudypřítomné zkorumpované byrokracie (*Zambia Country Report*, Bertelsmann Stiftung, 2012: 4). Kredibilitu vlády od samého začátku narušovaly četné skandály z nejbližšího okolí samotného prezidenta, kdy například ministr zahraničních věcí, ministryně pro rozvoj regionů nebo místopředseda parlamentu byli obviněni z pašování drog, nicméně i přes tato obvinění zůstávali i nadále činní ve vládní administrativě. Nově zvolený prezident navíc výrazně deklaroval

hladomor. *Structural Adjustment – a Major Cause of Poverty*, Global Issues: <http://www.globalissues.org/article/3/structural-adjustment-a-major-cause-of-poverty> (5. 3. 2013).

¹⁹⁵ *Structural Adjustment Programme's*, WHO: <http://www.who.int/trade/glossary/story084/en/index.html> (5. 3. 2013).

¹⁹⁶ *Structural Adjustment Programme's*, WHO: <http://www.who.int/trade/glossary/story084/en/index.html> (5. 3. 2013).

svou příslušnost ke kmeni Bemba a ten preferoval před ostatními zambijskými etniky, což vedlo k národnostním a kmenovým demonstracím (Hulec – Olša, 2008: 380). Z těchto důvodů v prvních deseti letech zambijské demokracie nebyla vláda ani zdaleka schopna naplnit očekávání svých voličů, toužících primárně po zlepšení životních standardů, snížení rozdílů mezi jednotlivými sociálními skupinami obyvatel a důvěryhodném politické establishmentu.

Zhoršující se životní podmínky v zemi, národnostně i sociálně laděné demonstrace vedly k politickému rozkolu, rozštěpení uvnitř strany MMD a vzniku nové politické platformy nazvané Národní strana (*National Party*). Následující prezidentské i parlamentní volby konané v roce 1996 byly primárně ovlivněny etnickým původem kandidátů a vyhrálo je opět Hnutí za pluralitní demokracii (*Zambia Country Report*, Bertelsmann Stiftung, 2012: 3). O rok později země zažila další neúspěšný pokus o převrat, kterým na sebe Zambie obrátila pozornost světového společenství v otázce dodržování lidských práv. Chilumbova vláda puč odvrátila, protagonisty zatkla a stejně postupovala i v případech opozičních politiků a vládních kritiků (Hulec – Olša, 2008: 386). Ekonomika byla v rozkladu, země sociálně a hospodářsky fungovala jen díky poskytované oficiální rozvojové pomoci. Před dalšími volbami se prezident Chilumba snažil pozměnit ústavu, aby mohl i ve třetím po sobě jdoucím volebním období obhajovat prezidentské křeslo. Tato snaha měla za následek vlnu masivních demonstrací a Chilumba si uvědomil, že jeho šance na zvolení v přímé volbě prezidenta jsou nulové. Ve volbách v roce 2002 byl novou hlavou státu zvolen Levy Mwanawasa, jehož nesnadným úkolem a cílem bylo zkvalitnit a zefektivnit všechny sociální oblasti života zambijského lidu a napravit nevalný obraz zdiskreditované vládní moci (*Zambia Country Report*, Bertelsmann Stiftung, 2012: 4). V témže roce byl bývalý zambijský prezident Chilumba obviněn ze zpronevěry 46 milionů dolarů, což udělalo definitivní tečku za jeho politickým působením v Zambii.¹⁹⁷ Za Mwanawasova vedení se země začala hospodářsky a sociálně vzpamatovávat. Za masivní asistence oficiální rozvojové pomoci zintenzivnil boj s chudobou, negramotností a virem HIV/AIDS s cílem zlepšit celkovou vitální kondici obyvatelstva (Hulec – Olša, 2008: 395). Po jeho smrti v roce 2008 na jeho post nastoupil zambijský viceprezident Rupiah Banda, jenž byl o tři roky později v prezidentském křesle nahrazen Michaelem Satou. O tom, že se politický establishment v Zambii příliš nezměnil, svědčí obvinění bývalého preziden-

¹⁹⁷ Prezident Zambijské republiky Frederick Chilumba byl obviněn ze zpronevěry 46 milionu dolarů, nicméně v roce 2008 byl zproštěn veškeré viny. *Zambia's Formal President Chilumba Dies*, Al Jazeera: <http://www.aljazeera.com/news/africa/2011/06/201161844151518878.html> (4. 3. 2013).

ta Bandy, jeho trestní stíhání za zpronevěru peněz a zneužití svých pravomocí.¹⁹⁸

4.1.1 Zambie dnes

V současné době patří Zambijská republika k nejrychleji rostoucím ekonomikám světa, převážně díky produkci mědi, avšak ve velké míře stále závislou na rozvojové pomoci.¹⁹⁹ Životní úroveň obyvatel není nijak vysoká. Přes 60 % obyvatel žije v absolutní chudobě.²⁰⁰ Na mezinárodním poli je Zambijská republika členem již zmíněného Commonwealth, dále také Africké Unie, Skupiny států Afriky, Karibiku či Tichomoří (ACP), SADC či Společného trhu pro východní a jižní Afriku (*Zambia*, *The Commonwealth Yearbook*, 2012: nestránkováno).

4.2 Poskytovaná pomoc

Pracovní výsledky bývalého vládnoucího politického režimu a stupeň realizace programů strukturálních sociálně–ekonomických změn, zařadily Zambii na samotný chvost žebříčku úspěšnosti rozvojových zemí. Stejně jako první zkoumaná země – Mosambik, řadí se i Zambie mezi nejzadluženější a nejméně rozvinuté státy světa,²⁰¹ a to i přesto, že oficiální rozvojová pomoc ODA činila po celé zkoumané období více než 1 mld. USD ročně. Pouze v letech 2005 a 2006 bylo poskytnuto více prostředků než obvykle (Tabulka 4.1). Na základě zkoumání se domnívám, že příčinou zvýšení finanční pomoci byly epidemie cholery a ohromná sucha, které v Zambii ohrozily na životě více než 2 miliony lidí.²⁰² Oficiální rozvojová pomoc Zambii v osmi zkoumaných letech dosáhla kumulativně téměř 14,3 mld. dolarů, což ji činí druhým největším příjemcem ODA ze tří případových studií mé diplomové práce (Tabulka 4.1). Z této celkové částky bylo nejméně přiděleno sektoru „Školství“, který získal „pouhých“ 774 miliony

¹⁹⁸ *Stripped!!*, Zambia Daily Mail: <http://www.daily-mail.co.zm/?p=748> (16. 3. 2013).

¹⁹⁹ *The Hottest Economies in the World*, Business Insider: <http://www.businessinsider.com/29-of-the-worlds-fastest-growing-countries-2012-6#25-zambia-129-5> (5. 3. 2013).

²⁰⁰ *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (5. 3. 2013).

²⁰¹ *Heavily Indebted Poor Countries*, World Bank:

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTDEBTDEPT/0,,contentMDK:20260049~menuPK:64166739~pagePK:64166689~piPK:64166646~theSitePK:469043,00.html> (30. 1. 2013); *List of Least Developed Countries*, UN Office of the High Representative for the Least Developed Countries, Landlocked Developing Countries and Small Island Developing States: <http://www.unohrrls.org/en/ldc/25/> (19. 3. 2013).

²⁰² *Zambia*, Doctors Without Borders:

<http://www.doctorswithoutborders.org/publications/ar/report.cfm?id=2028>;

Zambia Food Insecurity, USAID:

http://transition.usaid.gov/our_work/humanitarian_assistance/disaster_assistance/countries/zambia/fi_index.html (19. 3. 2013).

USD.²⁰³ Zdravotnictví bylo z této sumy podpořeno částkou 1,16 mld. USD. Sektory zahrnuté do ukazatele s názvem „Životní úroveň“ měly v letech 2002 až 2010 k dispozici částku 880 milionů USD.²⁰⁴

Tabulka 4.1 Zambie – Celková ODA (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
0,93	0,96	1,29	2,02	4,83	0,98	1,11	1,25	0,92

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (27. 3. 2013).

Země DAC poskytly z této částky v letech 2002 až 2010 finanční pomoc ve výši 6,89 mld. USD (Tabulka 4.2). Největšími donory byly Spojené státy americké, které za sledované období investovaly 1,592 mld. USD, Velká Británie, která poskytla 0,933 mld. USD a Německo s 0,891 mld. USD finanční pomoci Zambii.

Tabulka 4.2 Zambie – Celková ODA zemí DAC (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
0,30	0,57	0,71	1,39	1,24	0,69	0,71	0,69	0,60

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org> (27. 3. 2013).

Pomoc USA se soustředila na podporu zdravotnictví, rozvoje vzdělávání, na programy odminování, pro boj s HIV/AIDS či sanaci dluhů. Britská pomoc směřovala do protikorupčních projektů, na podporu nemocných HIV/AIDS či tuberkulózou, zvýšení dostupnosti vzdělávání či zlepšení přístupu k medicínským zařízením a zdrojům pitné vody. Spolková republika Německo se mimo podpory vzdělávacích programů a zdravotnictví soustředila i na rurální oblasti země, podporovala rozvoj zemědělství či výstavbu pozemních komunikací a pomáhala Zambii s řešením stávajících dluhů.²⁰⁵

Multilaterální instituce se na celkové částce 14,3 mld. USD oficiální rozvojové pomoci podílely částkou 7,403 mld. USD (Tabulka č. 4.3).

²⁰³ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (23. 3. 2013).

²⁰⁴ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (23. 2. 2013).

²⁰⁵ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (23. 2. 2013).

Tabulka 4.3 Zambie – Celková ODA multilaterálních institucí
(v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
0,63	0,39	0,58	0,63	3,59	0,29	0,40	0,56	0,33

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (27. 3. 2013).

Největším poskytovatelem oficiální rozvojové pomoci za zkoumaný časový úsek byla Mezinárodní rozvojová agentura (IDA) s částkou 3,19 mld. USD. Druhým největším donátorem byl Mezinárodní měnový fond (1,95 mld. USD). Třetím nejvýznamnějším jsou Evropské instituce, které na zambijský rozvoj přispěly částkou téměř 1 mld. USD. Oficiální rozvojová pomoc IDA a Evropských institucí podporovaly stejné trendy zmíněné výše v případě alokace pomoci zemí DAC. Tyto multilaterální instituce se v letech 2002–2010 nezaměřily na jeden či dva vybrané sektory, ale stejně jako země DAC diverzifikovaly svou pomoc do mnoha různých oblastí společenského života Zambie. Mezinárodní rozvojová agentura se věnovala, mimo podpory zdravotnictví a vzdělávání, spíše podpoře ekonomické infrastruktury. IDA subvencovala rozvoj energetiky, technické vzdělávání žáků středních škol, ekonomickou expanzi a diverzifikaci, výstavbu a údržbu pozemních komunikací. Evropské instituce se věnovaly projektům na redukci chudoby, rozvoje sociální infrastruktury, technické asistenci v letecké a pozemní dopravě. Druhý největší donor v rámci multilaterálních institucí, Mezinárodní měnový fond, se jako jediný ze všech zaměřil na řešení finanční stability Zambie s důrazem na sanaci vládních dluhů a dodržování přijatého státního rozpočtu.²⁰⁶

4.2.1 Korupce

Korupce a klientelismus je v mnoha afrických zemích velmi skloňovaným problémem v rámci redistribuce a efektivní alokace finančních zdrojů. Nejinak je tomu i v Zambii, která se hloubkou a rozsahem korupce vyrovná Mosambiku.

Z tabulky 4.4 vyplývá, že v první dekádě 21. století mezi zambijskými občany zintenzivnilo vnímání míry korupce úředníků veřejné správy a politiky. I přes určitý pozitivní vývoj lze konstatovat, že země učinila velmi malý pokrok v potírání korupce a v současné době je v žebříčku hodnocení vnímání korupce na 88. místě ze 176 sledovaných zemí.²⁰⁷

²⁰⁶ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (23. 2. 2013).

²⁰⁷ *Corruptions Perceptions Index*, Transparency International: <http://www.transparency.org/cpi2012/results> (17. 2. 2013).

Tabulka 4.4 Zambie – Index vnímání korupce

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
2,6	2,5	2,6	2,6	2,6	2,6	2,8	3	3

Zdroj: *Corruption Perception Index*, Transparency International: <http://www.transparency.org/research/cpi/> (27. 3. 2013).

Korupce má v Zambii velmi hluboko zasazené kořeny, neboť stále platí, že v tradiční rodině „silnější“ pomáhají „slabším“. Členové rodiny, jenž mají vyšší platy či jsou společensky lépe postavení, měli (a stále mají) určitou tradiční „povinnost“ pomoci jedincům, kteří nedosáhli stejného uplatnění nebo nejsou tak úspěšní či vzdělaní (Hulec – Olša, 2008: 351). Hovoříme zde i o členech rodiny, kteří se o sebe nemohou postarat díky vysokému věku, chorobě, ztrátě majetku nebo z jiných příčin, kdy jsou odkázáni na pomoc okolí. Úspěšný člen rodiny pak vytváří pracovní místa pro méně úspěšné příbuzné a míra této korupce společnosti zajištěním finančních prostředků pro svou vlastní rodinu ze státních peněz, je dána společenskou rolí, zařazením a postavením člena rodiny ve státní administrativě. Tyto vazby a styl korupce fungují na všech úrovních řízení a správy státu Zambie. Jsou do ní zapojeny i představitelé politických elit včetně prezidenta (*Interview s Calebem Fundangou*, Invest Zambia, 2010: 23).²⁰⁸

Pro boj s úplatkářstvím Zambie zvolila poměrně neefektivní mechanismus rozvětveného byrokratického aparátu vytvořením různých úřadů, jimiž jsou například Antikorupční komise či Jednotka pro vyšetřování praní peněz (*Interview s Calebem Fundangou*, Invest Zambia, 2010: 23). Vláda se těmito kroky snaží vytvořit iluzi kontroly nad šedou ekonomikou a exemplárními tresty pro korupčníky odradit potenciální úplatkáře. V Zambii tak před soudem stojí bývalí i současní politici podezřelí z klientelismu, což navenek demonstruje nulovou toleranci ke korupci, avšak korupci jako takovou to ve své podstatě neodstraňuje ani výrazně nesnižuje.

4.2.2 Dílčí závěr

Oficiální rozvojová pomoc plynoucí k zajištění společensko–ekonomického rozvoje Zambie dosáhla v letech 2002 až 2010 téměř 14,3 mld. USD a měla víceméně konstantní výši s výjimkou let 2005 a 2006. Na základě výše uvedených skutečností se mohu s velkou pravděpodobností domnívat, že redistribuce sociální pomoci bude vlivem silně korupčního prostředí v Zambii velmi problematická a jen doufám, že následující zkoumání

²⁰⁸*Not Guilty*, Economist: <http://www.economist.com/node/14270119> (3. 3. 2013).

sociálního prostředí na základě jiných a dalších ukazatelů mne přesvědčí o nepravdivosti tohoto dílčího závěru.

4.3 Sociální vývoj společnosti

V následující kapitole nazvané „Sociální vývoj společnosti“ se budu věnovat demografii Zambie a blíže se soustředím na efektivitu ODA ve spojení se zambijským školstvím a zdravotnictvím.

4.3.1 Demografie

Zambie je vnitrozemským státem nacházejícím se v jižní části afrického kontinentu. Sousedí s osmi státy – Tanzanií, Malawi, Mosambikem, Zimbabwe, Botswanou, Namíbií, Angolou a Demokratickou republikou Kongo.²⁰⁹ Hlavním městem Zambie je Lusaka, ve které v roce 2010 žilo na 1,5 milionu obyvatel, v současné době je to již o milion více (*Zambia's Cities, Zambia Let's Explore, 2011: nestránkováno*).²¹⁰ Celkový počet obyvatel Zambie dosáhl v roce 2010 téměř 13 miliónů osob a podle údajů z roku 2012 již počet obyvatel v Zambii vzrostl na 14 milionů. Z nich přibližně 40 % žije v městských oblastech (větší města a příměstské oblasti) a zbytek v rurálních částech země věnujících se farmářství (*Country Profile Zambia, ACTSA, 2011: 5*). Tabulka 4.5 zaznamenávající zambijský populační růst ukazuje, že každoroční přírůstek obyvatelstva v Zambii přesahuje 2 %.²¹¹

Tabulka 4.5 Zambie – Populace v mil. osob

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
10,7	10,93	11,19	11,46	11,75	12,05	12,37	12,72	12,92

Zdroj: *World Development Indicators*, World Bank:

<http://databank.worldbank.org/ddp> (13. 3. 2013).

Složení populace není tak homogenní jako v případě Botswany. V Zambii je na 70 etnických skupin, přičemž k největším na severovýchodě patří Bemba, na jihu etnikum Tonga (*Zambia, The Commonwealth*

²⁰⁹ *Zambia At Glance*, Embassy of The Republic of Zambia:
<http://www.zambiaembassy.org/index.php?page=about-zambia> (23. 2. 2013).

²¹⁰ *Zambia At Glance*, Embassy of The Republic of Zambia:
<http://www.zambiaembassy.org/index.php?page=about-zambia> (23. 2. 2013).

²¹¹ *FAO Statistics*, Food and Agriculture Organization of The United Nations:
<http://faostat.fao.org/site/666/default.aspx> (10. 3. 2013).

Yearbook, 2012: nestránkováno). Věková pyramida koreluje s dalšími rozvojovými zeměmi, kdy téměř 45 % obyvatelstva tvoří děti do 14 let (*About Zambia*, Invest Zambia, 2012: 39). Zambie má 7 oficiálních jazyků, nejrozšířenějšími jsou angličtina, Bemba či Nyanja. Mimo jiné se zde hovoří více než 70 dialektů, které de facto kopírují etnické složení země.²¹² K nejpoužívanějším patří Tonga, Lozi, Chewa, Nsenga, Tumbuka, Lunda, Kaonde a Luvale (*Zambia, The Commonwealth Yearbook*, 2012: nestránkováno). Převažující vírou mezi Zambijci je křesťanství, jenž se v drtivé většině prolíná s původními tradičními náboženskými zvyky a k němuž se hlásí na 65 % populace. Dalšími minoritními náboženstvími na zambijském území jsou hinduisti či muslimové, jejichž počet se pohybuje okolo 24 %. Téměř 7 % obyvatel upřednostňuje tradiční ortodoxní víru a zbytek obyvatel jsou ateisti (*About Zambia*, Invest Zambia, 2012: 39).

Finanční prostředky investované vládou a mezinárodními společnostmi do ekonomických a sociálních oblastí života obyvatel Zambie se mimo jiné projeví i v prodloužení průměrné délky dožití (Tabulka 4.6)

Tabulka 4.6 Zambie – Průměrná délka dožití při narození (rok)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
42,3	42,8	43,5	44,3	45,2	46,2	47	47,8	48,4

Zdroj: *World Development Indicators*, World Bank:
<http://databank.worldbank.org/ddp/> (15. 3. 2013).

V 80. letech se průměrný zambijský občan dožil 52 let (*Zambia, The Commonwealth Yearbook*, 2012: nestránkováno). Z tohoto pohledu je hodnota dožití v roce 2010 výrazně nižší a zdánlivě degraduje celkovou pomoc poskytnutou do sociálních oblastí na zlepšení kvality života obyvatel Zambie, neguje rozvoj zdravotní péče i nárůst kvality života. Zdánlivý propad je však výrazně ovlivněn zvýšeným výskytem moderních civilizačních chorob, které jsou velmi rozšířeny převážně na africkém kontinentu a poměrně radikálně ovlivňují ukazatel průměrné délky dožití v Zambii. Z tohoto pohledu je více než šestiletý nárůst tohoto ukazatele v období první dekády 21. století poměrně výrazným úspěchem a předzvěstí toho, že v oborové dislokaci pomoci je třeba nepolevit, naopak soustředit hmotnou i nehmotnou pomoc do zdravotnictví a zdravotnické osvěty, aby tento pozitivní vývoj dožití byl v dalších letech ještě intenzivnější.

²¹² *Zambia At Glance*, Embassy of The Republic of Zambia:
<http://www.zambiaembassy.org/index.php?page=about-zambia> (23. 2. 2013).

Z topografického hlediska je země sužována environmentálními problémy jakými jsou deforestace, dezertifikace a častá sucha či povodně. I přestože se většina obyvatel z rurálních oblastí věnuje agrární činnosti, obdělávatelné a úrodné půdy je v Zambii pouhých 5 % (*Zambia, The Commonwealth Yearbook*, 2012: nestránkováno).

4.3.2 Vzdělávání

V následující podkapitole představím zambijský vzdělávací systém a jeho (r)evoluční vývoj od vyhlášení nezávislosti. Blíže se budu věnovat poskytnuté oficiální rozvojové pomoci a efektivitě jejího využití na pozadí dostupných ukazatelů rozvoje vzdělávacího sektoru zambijské společnosti.

Rozvoj vzdělávacího sektoru – Zambie

Zambijský vzdělávací systém byl v době zisku svrchovanosti, v roce 1964, považován za jeden z nejhorších britských postkoloniálních vzdělávacích struktur. V zemi se nacházelo 109 vysokoškolských absolventů a pouhé 0,5 % z celého obyvatelstva mělo dokončenou základní školní docházku.²¹³ Školství tak bylo ve velmi špatné kondici, potýkalo se s nedostatkem financí, personálu, budov i pozůstatky kolonialismu, a proto byla nutná celková rehabilitace vzdělávací infrastruktury.

Zambie musela zrušit segregované školy pro bělošské a černošské děti, zajistit kvalitní profesorské sbory. To vše za podpory hrstky vysokoškolsky vzdělaných osob, 1500 absolventů středoškolského studia s maturitou a 6000 lidí se zahájeným středoškolským vzděláním. Díky finančním injekcím, především od externích dárců, se mnohonásobně zvýšil počet studentů v zambijském školním systému a koncem 60. let 20. století bylo do základního vzdělání zapsáno na 750 tisíc dětí, na středních školách okolo 52 tisíc studentů (Hulec – Olša, 2008: 348). V 70. letech zaznamenalo zambijské školství jistý pokles, zapříčiněný snížením objemu finančních prostředků z externí podpory donorů i vlivem již zmíněných ekonomických a politických potíží.²¹⁴

Úroveň vzdělávacího systému země je do určité míry determinována demografickými vlivy. Zatímco v městských aglomeracích Zambie můžeme hovořit o existujícím a relativně fungujícím systému školství, v rurálních oblastech, kde žije většina obyvatel státu, je zajištění komplexní výu-

213 *Zambia – History & Background*, State University:

<http://education.stateuniversity.com/pages/1696/Zambia-HISTORY-BACKGROUND.html> (3. 3. 2013).

214 *Zambia – Administration, Finance & Educational Research*, State University:

<http://education.stateuniversity.com/pages/1702/Zambia-ADMINISTRATION-FINANCE-EDUCATIONAL-RESEARCH.html> (3. 3. 2013).

ky obyvatel velkým problémem. Vesnice jsou často díky neexistující infrastruktuře morálně vzdáleny mnohem více od centra dění, než je jejich skutečná geografická vzdálenost a odstranění těchto disproporcí je v mnoha případech nad síly zambijské administrativy. Rovněž velmi nízká hustota osídlení těchto oblastí je překážkou pro zajištění kvalitního způsobu výuky. Výstavba školy je v těchto místech neefektivní a zajištění jejího provozu finančně i personálně velice složité i s ohledem na malý počet žáků a životní priority jejich rodičů ve vztahu ke stylu života v těchto oblastech obvyklému.²¹⁵ Z těchto důvodů jsou v řídké osídlených rurálních částech země zřizovány komunitní školy, jež jsou financovány danou komunitou či církví. Tento typ fungování a financování místního školství se v posledních letech začíná objevovat i v městských přilehlých oblastech.²¹⁶

Zambijské vzdělávací instituce na všech úrovních se rovněž potýkají s velkým nedostatkem učebních materiálů a kvalifikovaného učitelského sboru. Povolání učitele v Zambii s sebou, spíše než zajištění důstojného způsobu života, přináší pouze morální hodnotu a ocenění (*Zambia Country Report*, Bertelsmann Stiftung, 2012: 17).²¹⁷ Nízký počet kvalifikovaného školního personálu se projevuje zejména na univerzitách, na které nejsou studenti přijímáni mimo jiné i z kapacitních důvodů učitelského sboru (*Zambia Country Report*, Bertelsmann Stiftung, 2012: 17). To je velmi omezující faktor při prosazování vládních programů rozvoje společnosti v sociálních a ekonomických oblastech, neboť nedostatek vlastních kvalifikovaných pracovních sil výrazně omezuje možnosti efektivního využívání poskytnuté rozvojové pomoci a spotřebovává ji pouze k udržování stagnace dosažené životní úrovně bez možnosti realizace ambice jejího dalšího rozvoje. Dle statistických údajů o vzdělanosti obyvatelstva nad 15 let věku bylo v Zambii v roce 2003 69,1 % populace klasifikováno jako vzdělaných.²¹⁸ Údaj z roku 2010 (jiné se nepodařilo získat) uvádí nárůst vzdělanosti obyvatelstva o 1,1 %, tedy 71,2 %.²¹⁹ Vzhledem k investovaným prostředkům do školství Zambie tento nárůst není nijak závratný. Bohužel z dostupných údajů nelze určit zda peníze, které sektor vzdělávání v tomto období obdržel, byly primárně vynaloženy ke zkvalitnění výuky na úkor zvýšení kvantity studentů, či zda se jejich alokace projevila pouze v uvedeném minimálním nárůstu počtu studentů v rozmezí let 2003 až 2010.

²¹⁵ *Zambia – History & Background*, State University:

<http://education.stateuniversity.com/pages/1696/Zambia-HISTORY-BACKGROUND.html> (3. 3. 2013).

²¹⁶ *Zambia – Preprimary & Primary Education*, State University:

<http://education.stateuniversity.com/pages/1699/Zambia-PREPRIMARY-PRIMARY-EDUCATION.html> (3. 3. 2013).

²¹⁷ *Zambia – Teaching Profession*, State University:

<http://education.stateuniversity.com/pages/1704/Zambia-TEACHING-PROFESSION.html> (3. 3. 2013).

²¹⁸ *Educational Statistics*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (16. 3. 2013).

²¹⁹ *Educational Statistics*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (16. 3. 2013).

ODA a rozvoj vzdělávání

Do sektoru školství bylo za zkoumané období alokováno 774,54 milionů dolarů (Tabulka 4.7).

Tabulka 4.7 Zambie – Celková ODA do vzdělávání (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
46,72	74,73	102,56	92,54	95,27	101,92	100,89	103,15	56,72

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (23. 2. 2013).

Země DAC se na celkové oficiální rozvojové pomoci plynoucí do školství podílely z více než 85 %, jelikož rozvoj zambijského školství sponzorovaly částkou 659,2 milionů dolarů (Tabulka 4.8).

Tabulka 4.8 Zambie – Celková ODA zemí DAC do vzdělávání (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
37,87	55,6	78,35	71,32	80,26	94,4	94,4	96,47	50,84

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (23. 2. 2013).

Vzdělávací sektor se ve sledovaném období stal prioritou pro Nizozemí (188,1 milionů USD), Irsko (115,04 milionů USD) a Norsko (114,5 milionů USD). První ze dvou jmenovaných království se finančně angažovalo zejména v přípravě a pomoci při implementaci projektů na rozvoj vzdělání ve spolupráci se zambijským ministerstvem školství a na podporu základního vzdělání či posílení vzdělanosti dívek. S Irskem Zambie, na nevládní i státní úrovni, kooperuje na zlepšení kvality výuky, navýšení zápisu potenciálních žáků do škol, podpoře vzdělávání dívek a profesních školení pedagogů. Norsko subvencovalo programy zkvalitnění základního a středního vzdělávání a školení učitelů aj.²²⁰

Multilaterální instituce investovaly do vzdělávacího systému Zambie v letech 2002 až 2010 částku 115,32 milionů USD (Tabulka 4.9).

²²⁰ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (23. 2. 2013).

Tabulka 4.9 Zambie – Celková ODA zemí multilaterálních institucí do vzdělávání (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
8,84	19,13	24,21	21,21	15,01	7,51	6,81	5,03	2,36

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (23. 2. 2013).

Po celé studované období byly největšími donory Mezinárodní rozvojová agentura, Instituce Evropské unie a Africký rozvojový fond. Mezinárodní rozvojová agentura, neboli IDA, poskytla na rozvoj zambijského školství sumu téměř 72 miliony USD, přičemž primárně zajišťovala základní vzdělání, zlepšení školní infrastruktury a pomoc dětem znevýhodněných životem v hmotné nouzi. Instituce EU věnovaly 20,17 milionů USD na implementaci strategických plánů na rozvoj erudice, podporu základního vzdělání a učitelská školení. Africký rozvojový fond poskytl částku 11,79 milionů USD a subvencoval jimi strategie a vzdělávací programy.²²¹

Efektivnost ODA na pozadí vzdělávání

Následující tabulka č. 4.10 ukazuje, že v Zambii je v současnosti zajištěn poměrně dobrý přístup k základnímu vzdělání, a to i navzdory řídkému osídlení v rurálních oblastech. Na počátku zkoumaného období bylo ze základního vzdělání vyloučeno téměř 26 % (rok 2002) dětí školou povinných.

Tabulka 4.10 Zambie – Celkový počet žáků navštěvující základní školy (v %)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
74,1	x	87,6	96,4	95,8	96,8	99,1	94,8	92,7

Zdroj: *Millenium Development Goals Indicator*, UN: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (10. 11. 2012).

Výrazný nárůst počtu studentů byl zaznamenán v letech 2004 a 2005, kdy školu navštěvovalo o 13,5 % žáků více než v roce 2002. V roce 2005 přibýlo dalších 8,8 % žáků pravidelně navštěvujících vzdělávací zařízení v Zambii. Od roku 2006 mají údaje reprezentující celkový počet žáků navštěvujících základní školy značně kolísavý charakter a v posledních dvou sledovaných letech počet žáků navštěvujících školu soustavně klesá, až na 92,7 % v roce 2010.

²²¹ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (23. 2. 2013).

Monitoring každoročního vývoje zambijského školství je komplikovaný díky nedostupným datům a není tedy možné přesně zaznamenat každoroční progres či pokles vzdělanosti obyvatelstva. Údaje, které má k dispozici Světová banka pochází pouze z let 2003 a 2010. Celková vzdělanost zambijské populace starší 15-ti let byla v roce 2003 69,1 %. O 7 let později vzrostl počet občanů, jež klasifikujeme jako gramotné, o pouhé 1 procento na 71,2 %²²², a to i přes téměř 700 milionů USD investovaných do školství právě ke zlepšení úrovně vzdělanosti.

Z celkového počtu dětí navštěvující základní školu ji v průměru dokončí téměř 98 % u obou pohlaví, přičemž udávaná čísla zahrnují i děti, které se do školy po přerušení opětovně navrátily.²²³ Významný pokrok byl dosažen ve snížení počtu dětí, které základní školu opustí a již se do ní nevrátí. V roce 2002 nedokončilo první vzdělávací stupeň téměř 25 % zapsaných dětí, v roce 2010 to bylo již pouhých 7 % žáků, které nechtěly nebo nemohly základní školu dokončit.

V dřívějších dobách bylo vyšší vzdělání v Zambii doménou chlapců, kteří byli (podle místních kulturních představ) historicky předurčení k zajištění ekonomické prosperity budoucího života celé rodiny či klanu. Tato nerovnost v možnosti přístupu ke vzdělání podle pohlaví v poslední době mizí, zejména ve velkých městech a aglomeracích, ruku v ruce se změnou stylu života, emancipací a zvýrazněním role ženy i ve společnosti Zambie. Stále však v Zambii nalezneme mnoho nevzdělaných žen. Podle údajů z roku 2010 je jich v Zambii téměř 66,5 %. Ve srovnání s údajem z roku 2003 klesl počet negramotných žen ve společnosti o pouhé 0,4 % za uplynulých 7 let. Z toho vyplývá, že i přes změnu přístupu Zambijců ke vzdělávání dívek se chápání žen jako ekonomicky aktivních jedinců s možností zajištění rodiny mění jen velmi pomalu. Nevzdělané ženy s menšími možnostmi dosažení vyššího vzdělání žijí primárně v odlehlých venkovských oblastech Zambie a jejich životní náplní namísto studia stále zůstává pouze péče o rodinný krb.²²⁴ I proto je velmi pozitivním faktem, že v současnosti je zápis dívek i chlapců školního věku do základních vzdělávacích ústavů srovnatelný.²²⁵

Politické elity a externí aktéři si uvědomují důležitost vzdělání a jeho význam pro zajištění trvalého rozvoje země, cílenou alokací peněz se snaží přispět ke zkvalitnění stávajícího vzdělávacího systému, zejména prostřednictvím školení učitelů, výstavby nových vzdělávacích ústavů či projektů na zlepšení kvality výuky (*Interview s Andrew Chipwende*, Invest Zambia, 2010: 8). Následujícím cílem zambijského školství je zajištění univerzální-

²²² *Educational Statistics*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (16. 3. 2013).

²²³ *Millennium Development Goals Indicator*, UN: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (3. 3. 2013).

²²⁴ *Millennium Development Goals Indicator*, UN: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (3. 3. 2013).

²²⁵ *Millennium Development Goals Indicator*, UN: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (3. 3. 2013).

ho přístupu do škol a vytvoření podmínek pro řádné zakončení školní docházky všech zapsaných žáků (*Education for All a Must*, Invest Zambia, 2010: 55).

4.3.3 Zdravotnictví

Kvalita, dostupnost a úroveň současného zambijského zdravotnictví je v komparaci zkoumaných států horší než v Botswaně, ale lepší než v Mosambiku. Země se po zisku svrchovanosti musela stejně jako Mosambik vypořádat s odlivem inteligence, omezením výdajů do sociálního sektoru a nestandardním politickým režimem.

ODA a rozvoj zdravotnictví

Tabulka 4.11 zaznamenává vývoj oficiální rozvojové pomoci do zambijského zdravotnického sektoru, do něhož bylo v letech 2002 až 2010 alokováno 1,16 mld. USD. Z tabulky je patrný zájem donorů na zlepšení úrovně zdravotnictví v Zambii, neboť až do roku 2008 měla pomoc tomuto sektoru vzestupnou tendenci. V posledních letech se pomoc, i vlivem celosvětové krize, snižuje. Je tak na vládách jednotlivých rozvojových zemí, jak si efektivně poradí s poskytnutou pomocí v kombinaci vlastních hmotných a nehmotných sil, aby progres nastavený v předchozích letech byl minimálně zachován.

Tabulka 4.11 Zambie – Celková ODA do zdravotnictví (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
65,37	112,87	133,58	148,82	136,52	185,15	149,77	141,2	90,56

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (16. 3. 2013).

Země DAC se na souhrnné částce poskytované oficiální rozvojové pomoci podílely ze 67 %, což absolutně znamenalo částku 780,13 milionů dolarů (Tabulka 4.12).

Tabulka 4.12 Zambie – Celková ODA zemí DAC do zdravotnictví (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
43,5	81,37	88,56	98,07	105,51	113,64	99,13	89	61,32

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (16. 3. 2013).

Mezi tři největší donory ve sledovaném období patřily Spolková republika Německo se 127,11 miliony dolarů, Nizozemí se 124,9 miliony dolarů a Švédsko s částkou 101,7 milionem dolarů. Spolková republika Německo se angažovala zejména v oblasti zpřístupnění pitné vody zambijskému obyvatelstvu, a to jak ve zlepšení jejich dodávek, tak sanitaci vodních systémů. Nizozemské království se soustředilo na restauraci, výstavbu či vybavení zdravotnických budov. Dále financovalo programy zdravotnické osvěty, pomáhalo v boji proti Syndromu získaného selhání imunity a podporou oborového vzdělání řešilo kritický nedostatek zaměstnanců ve zdravotnictví. Švédsko investovalo do podpory vládního zdravotnického plánu na rozvoj vzdělávání, rehabilitace základní zdravotní péče a zdravotnických služeb.²²⁶

Multilaterální instituce se na oficiální rozvojové pomoci směřující do zambijského zdravotnického sektoru podílely částkou 383,75 miliony dolarů (Tabulka 4.13).

Tabulka 4.13 Zambie – Celková ODA zemí multilaterálních institucí do zdravotnictví (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
21,87	31,49	45,01	50,7	31,01	71,51	50,64	52,19	29,24

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (16. 3. 2013).

Mezi největší přispěvatele v letech 2002 až 2010 patřily Mezinárodní rozvojová agentura, Globální fond a Africký rozvojový fond. Mezinárodní rozvojová organizace se sumou 109,72 milionů dolarů soustředila na základní podporu zdravotnických služeb, boji s infekčními onemocněními, s malnutricí a HIV/AIDS. Z celkové částky pak 58 % IDA subvencovala rozvoj a zpřístupnění vodní infrastruktury. Globální fond se věnoval, tak jak je jeho posláním, boji s malárií a tuberkulózou. Finanční částkou ve výši 106,14 milionů dolarů alokoval na snížení úmrtnosti, prevalence a dostupnost léčiv při výskytu výše zmíněných onemocněních. Africký rozvojový fond se soustředil především na sanitaci a zpřístupnění pitné vody širšímu okruhu obyvatel, kam alokoval 61,8 milionů dolarů z celkové jím poskytnuté částky 73,17 milionů dolarů. Zbylých 11 milionů dolarů bylo poskytnuto na dle OECD blíže nespecifikované projekty vytvořené na podporu zdravotnického systému v Zambii.²²⁷

²²⁶ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (16. 3. 2013).

²²⁷ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (16. 3. 2013).

Efektivnost ODA na pozadí zdravotnictví

V oblasti zdravotnictví se v 60. letech 20. století Zambie vyrovnávala s obdobnými problémy, které provázely sektor vzdělávání, tedy nedostatek kvalifikovaného personálu či zdravotnických zařízení. Další překážkou byla také jistá nedůvěra obyvatel v dovednosti lékařů a tradiční orientace obyvatelstva na šamanské léčitelské způsoby (Hulec – Olša, 2008: 348). Z těchto důvodů vláda preferovala především výstavbu menších zdravotnických zařízení v odlehlých rurálních oblastech země, které zajistily základní sanitární péči. Mimo to bylo v této době vystavěno dalších 80 větších nemocničních budov s dostačujícím vybavením. Sektor vzdělávání a zdravotnictví se propojil díky zambijské univerzitě, v rámci které byla otevřena lékařská fakulta a další lékařská instituce Evelyn Hone College, čímž se navýšil možnosti zvýšení počtu potenciálního medicínského personálu (Hulec – Olša, 2008: 348). Přesto Zambie v současné době stále trpí kritickým nedostatkem erudovaného zdravotnického personálu (*An Introduction, Annual Review Zambia UK Health Workforce Alliance*, 2010: 3).

Tabulky 4.14 a 4.15 nám ukazují vývoj přístupu k sanitárním zařízením a zdrojům pitné vody. Rok 2002 znamenal zpřístupnění hygienických zařízení pro 47 % a o 8 let později pro 48 % populace. Bohužel každoroční údaje reprezentující přístup k zdravotnickým zařízením nejsou k dispozici, nicméně v roce 2012 mělo 69 % obyvatel možnost navštívit budovu s kvalifikovaným zdravotnickým personálem do vzdálenosti menší než 8 km dochůdnosti (*Zambia 2011-2015, The United States Global Health Initiative*, 2012: 8). Na posílení zdravotní infrastruktury bylo vynaloženo pouhých 8,5 milionů dolarů. Tyto peníze byly zužitkovány nejenom na zpřístupnění zdravotní péče, ale i na zkvalitnění vybavení již provozovaných nemocnic.²²⁸

Tabulka 4.14 Zambie – Přístup k sanitárním zařízením (% populace)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
47	47	47	48	47	47	48	48	48

Zdroj: *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (16. 3. 2013).

Přístup ke zdrojům pitné vody na tom byl ve srovnání s předešlými hodnotami monitorující přístup obyvatelstva ke zdravotnickým zařízením o něco lépe (Tabulka 4.15). Na sanitaci vodních cest bylo za zkoumané ob-

²²⁸ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (16. 3. 2013).

dobí vynaloženo 397,1 milionů dolarů²²⁹, tedy 46 krát víc než na podporu zdravotnické infrastruktury. Bohužel ani v této oblasti nezaznamenala Zambie výrazný úspěch, neboť tato investice znamenala zvýšení přístupu obyvatelstva k pitné vodě o pouhých o 6 %.

Tabulka 4.15 Zambie – Přístup k pitné vodě (% populace)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
55	56	57	58	58	59	60	61	61

Zdroj: *World Development Indicators*, World Bank:
<http://databank.worldbank.org/ddp/> (16. 3. 2013).

Stejně jako ve dvou dalších zkoumaných zemích představuje i pro Zambii problém prevalence onemocnění virem HIV/AIDS. Od počátku státnosti do první poloviny 90. let se prevalence syndromu získaného selhání imunity zvyšovala z 12 % na 15 % (*Country Profile Zambia*, ACT-SA, 2011: 5).²³⁰ Trend se obrátil ve druhé polovině 90. let, kdy se díky kooperaci vlády, mezinárodních společností, občanů, zvýšené osvětě a samozřejmě subvencování programů na boj proti onemocnění viru HIV/AIDS začal ukazatel počtu infikovaných snižovat.²³¹ Na základě údajů zanesených v Tabulce 4.16 je patrné, že trend pokračuje, jelikož výskyt onemocnění Syndromem získaného selhání imunity má stále klesající tendenci.

Tabulka 4.16 Zambie – Prevalence HIV (v % věku 15–49 let)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
14,2	14,1	14	13,9	13,8	13,7	13,6	13,5	x

Zdroj: *World Development Indicators*, World Bank:
<http://databank.worldbank.org/ddp/> (16. 3. 2013).

Dle posledních dat je patrné, že infikovaných virem HIV/AIDS je více než 1,5 milionu osob, což přibližně představuje 13% podíl populace Zambie. Avšak pokud vezmeme v potaz každoroční nárůst obyvatelstva, je relativní konstantní údaj o snižování prevalence tohoto onemocnění spíše negativní, neboť absolutně pak počet nemocných stagnuje nebo mírně stoupá. Pro snižování prevalence onemocnění je nutná neustálá snaha o zvyšování povědomí o nebezpečí přenosu a důsledcích této nemoci, která v nejohroženější věkové skupině mezi 15–24 lety věku postihuje okolo 40 %

²²⁹ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (16. 3. 2013).

²³⁰ *Milenium Development Indicators*, UN: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx>; (17. 2. 2013).

²³¹ *Milenium Development Indicators*, UN: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (17. 2. 2013).

osob bez rozdílu pohlaví.²³² Výskyt onemocnění je znatelně vyšší ve městech než v rurálních oblastech, což je pravděpodobně dáno migrací mužů za prací do měst a volnějším stylem života v městských aglomeracích v odloučení od rodin a tradičních rodinných vazeb (*Zambia - Summary Country Profile For HIV/AIDS Treatment Scale-Up*, World Health Organization, 2005: 1). Pokrok v poskytování antiretrovirální léčby není možné monitorovat, jelikož je přístupný pouze jeden údaj a to z roku 2009, kdy léčba byla dostupná pro 81 % obyvatel infikovaných virem HIV.²³³

I přesto, že za poslední dekádu země zaznamenala přece jen pokles infikovaných a ze zkoumaných zemí je snížení prevalence onemocnění největší, je nutné v boji neustávat a projekty na obranu proti viru HIV/AIDS nadále podporovat a spolu s mezinárodní pomocí synchronizovat využití všech hmotných a nehmotných sil k potlačení této smrtelné choroby.

Stejně jako v Botswaně či Mosambiku, představuje i pro Zambii onemocnění HIV/AIDS sociální problém. Současně je i výrazným problémem ekonomickým. Mimo již zmíněných zátěží narůstá počet sirotků. Jedna pětina domácností vychovává jedno či více dětí bez rodičů a z celkového počtu dětí je téměř 15 % osiřelých. Tyto děti vyrůstají v chudobě, nechodí řádně do školy a pro stát i pro rodiny o ně pečující představují výraznou sociálně–ekonomickou zátěž, jejímž výsledkem bývá velmi často vyloučení z dané rodiny, posléze i ze společnosti (*Country Profile Zambia*, Economic Policy Research Institute, 2011: 3).

Mimo HIV/AIDS zemi sužují další endemická onemocnění, jako jsou cholera, tuberkulóza či malárie (*Zambia, The Commonwealth Yearbook*, 2012: nestránkováno). Poslední jmenované onemocnění představuje problém zejména u dětských pacientů, zatímco úbytě a cholera postihují především adolescenty. Prevalenci všech těchto onemocnění umocňují nulové hygienické návyky a nedostatečný přístup ke zdrojům pitné vody, neexistující hygienické návyky či ke kvalitní zdravotní péči.²³⁴

Tabulka 4.17 ukazuje pokrok ve snížení dětské úmrtnosti. V roce 2002 zemřelo 150 dětí z tisíce narozených. O osm let později se podařilo snížit dětskou mortalitu na 111 úmrtí z 1000 dětí. Nejčastější příčinou jejich skonu je infekční onemocnění – malárie. Příslušné vládní síly se spolu s neziskovými organizacemi snaží prevalenci onemocnění vymýtit distribucí léčiv, moskytiér či postřikem proti komárům. Medikamenty na boj s touto infekční chorobou jsou k dispozici v 88 % nemocničních zařízení,

²³² *Milenium Development Indicators*, UN: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (17. 2. 2013).

²³³ *Health Nutrition and Population Statistics*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/data/views/variableselection/selectvariables.aspx?source=health-nutrition-and-population-statistics> (16. 3. 2013).

²³⁴ *Zambie: Lékaři bez hranic reagují na nejhorší epidemii cholery za posledních deset let*, Lékaři bez hranic: <http://www.lekari-bez-hranic.cz/cz/aktuality/2010/zambia/cholera.php> (16. 3. 2013).

avšak pro rurální obyvatelstvo jsou léky stále nedostupné, ať už díky ceně či vzdálenosti nemocnice. I přes veškerou snahu vládních i nevládních organizací a finanční pomoc zahraničních donorů je malárie v Zambii stále endemickým onemocněním (*Stronger Drug Supply Chains Can Save Thousands of Children in Zambia and Beyond*, Invest Zambia, 2012: 54).

Tabulka 4.17 Zambie – Dětská úmrtnost pod 5 let (z 1 000 dětí)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
149,6	145,9	142,4	138,2	133,2	128,3	121,8	116,1	111

Zdroj: *World Development Indicators*, World Bank:
<http://databank.worldbank.org/ddp/> (17. 3. 2013).

Mateřská úmrtnost v Zambii není příliš statisticky sledována. Získala jsem data pouze za rok 2005 a 2010, ve kterých při porodu zemřelo 500 matek na sto tisíc porodů a o pět let později o 60 méně, tedy 440 zemřelých. Pokrok není v tomto případě nikterak výrazný, nicméně plně kopíruje mírné navýšení porodů s asistencí kvalifikovaného personálu, jejichž počet se za zkoumané období navýšil z 43,4 % v roce 2002 na 46,5 % 2007.²³⁵

Statistické údaje monitorující podvýživu (Tabulka 4.18) nám dokazují, že malnutrice představuje v Zambii jeden z palčivých problémů. V 90. letech trpěla nedostatečným příjmem potravy třetina obyvatel (cca 3 miliony lidí). Dle posledních údajů dnes v Zambii nalezneme více než 6 milionů podvyživených obyvatel, což představuje 47 % (tedy skoro polovinu) ze současné zambijské populace.

Tabulka 4.18 Zambie – Podvýživa (% populace)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
48	48	48	48	48	48	48	48	47

Zdroj: *Hunger Statistics*, Food and Agriculture Organization of The United Nations: <http://www.fao.org/hunger/en/> (14. 3. 2013).

Země není sama schopná pokrýt potravinové požadavky obyvatel a téměř 80 % objemu potravin se importuje. Zambijská vláda se snaží potravinovou závislost na zahraničí minimalizovat podporou drobných zemědělců, kteří v současné době produkují více než 60 % z celkové zambijské produkce potravin (Interview s Andrew Chipwende, *Invest Zambia*, 2010:

²³⁵ *Health Nutrition and Population Statistics*, World Bank:
<http://databank.worldbank.org/data/views/variableselection/selectvariables.aspx?source=health-nutrition-and-population-statistics> (16. 3. 2013).

10). V zemi běží rovněž projekty na podporu produkce potravin, rybolovu, setby rýže či pěstování ananasů a citrusových plodů (*Investment Projects*, Invest Zambia, 2012: 24).

4.3.4 Dílčí závěr

Ve druhé části mé diplomové práce jsem se zabývala sociální vývojem zambijské společnosti na pozadí demografie, školství a zdravotnictví. Do zkoumaných sektorů bylo dohromady alokováno přes 1,9 miliardy USD, což i přes určité dílčí pozitivní výsledky je částka, která měla zaručit vyšší úroveň rozvoje jmenovaných odvětví.

Do oblasti školství bylo investováno 776 milionů USD, bohužel se tato částka na statistických výsledcích o zambijské vzdělanosti nijak výrazně neprojevila. Údaje, jež nabízí multilaterální organizace hovoří spíše o stagnaci než výrazném pokroku. Jistého úspěchu bylo dosaženo v populační gramotnosti, jež se za zkoumané období zvýšila o 1,1 % a dosáhla podílu 71,2 % vzdělanosti u populace starší 15ti let. Stejného velmi vlažného pokroku bylo dosaženo ve snížení ženské negramotnosti, která se za sedm let (dle dostupných dat) snížila o 0,4 %, na 66,45 % nevzdělaných žen z jejich celkového počtu. Naprostým fiaskem v letech 2002–2003 byl ukazatel celkového počtu žáků navštěvující základní školy, ve kterém dokonce došlo k poklesu dětí zapsaných ke školní docházce.

Zdravotnický sektor v komparaci se školstvím je na tom o něco málo lépe, jelikož v jednotlivých zkoumaných odvětvích nebyl zaznamenán hlubší statistický propad. I přes alokované finance (1,164 mld. USD) se zdravotnictví nerozvíjí tak rychle, jak by si zambijská společnost přála. Domnívám se, že i přestože má Zambie zdravotnictví na vyšší úrovni než Mosambik, využití poskytovaných financí nekoresponduje se stupněm dosaženého rozvoje. Za sledované období se o 1 % zlepšil přístup k sanitacím zařízením a v roce 2010 dosáhl 48 % podílu na celkové populaci. V témže roce byl zajištěn přístup k pitné vodě téměř pro 61 % obyvatel, což je o 6 % více než na začátku sledovaného období. Boj s infekčními chorobami jako jsou malárie, cholera, tuberkulóza nebo virem HIV/AIDS nebyl významně úspěšný. Všechna tato onemocnění stále řadíme v Zambii mezi endemická. Dalšími zaznamenanými úspěchy je snížení mateřské a dětské úmrtnosti. Nezanedbatelným problémem je také nedostatečný přísun kalorií a následkem toho 6 milionů podvyživených osob, které sociálně i ekonomicky zatěžují státní rozpočet Zambie a odčerpávají část mezinárodní pomoci, která by mohla být využita jiným způsobem.

I přes veškeré úsilí vlády i zahraničních donorů se domnívám, že se zambijský zdravotnický ani školský sektor nevyvíjí s takovou rychlostí s jakou by si přály nejenom investoři dárci, ale hlavně samotní pacienti či

žáci. Pro zlepšení je nutné řádně vyškolit pracovníky různých kvalifikací či zpřístupnit již vybudovaná zařízení širšímu počtu obyvatel. V případě školství je pak nutné ve společnosti podnítit zájem o studium a motivovat občany například lepším pracovním umístěním a vyšším platem k dalšímu studiu – jen tak bude možné sociální vývoj Zambie stabilizovat.

4.4 Životní úroveň

Třetí a poslední část případové studie věnující se Zambii se bude zabývat životními standardy obyvatelstva. Velmi špatná životní úroveň obyvatelstva jde ruku v ruce s chudobou koncentrovanou primárně ve venkovských oblastech země. Obyvatelé odlehlých oblastí doplácí na nefunkční infrastrukturu, která je jednou z příčin zpomalení rozvoje životní úrovně těchto oblastí. Zhoršuje přístup ke zdravotnickým zařízením, školám a brání migraci pracovní síly a snižuje tak její využitelný potenciál. Kapitola „Životní úroveň“ se stejně jako v předešlých případových studiích zabývá infrastrukturou státu, vývojem HDI, chudobou, zaměstnaností či přístupem k informačním a energetickým sítím.

4.4.1 ODA na pozadí „Životní úrovně“

Celkově bylo do oblastí ovlivňujících kvalitu životní úrovně zambijských obyvatel vynaloženo 880,1 milionů dolarů (Tabulka 4.19).

Tabulka 4.19 Zambie – Celková ODA do sektoru „Životní úroveň“ (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
128,76	95,16	111,22	99,9	111,5	62,15	117,15	72,67	81,44

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (22. 3. 2013).

Státy DAC, viz tabulka 4.20, se na souhrnné oficiální rozvojové pomoci do sektoru „Životní úroveň“ podílely sumou 390,4 milionů dolarů.

Tabulka 4.20 Zambie – Celková ODA zemí DAC do sektoru „Životní úroveň“ (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
44,2	47	28,49	29,11	49,72	37,18	44,84	48,05	61,71

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (22. 3. 2013).

V rámci podpory ekonomické infrastruktury, tedy především dopravních, komunikačních a energetických sítí, se nejvíce angažovalo Dánsko (76,41 mil. USD), Japonsko (71,6 mil. USD) a Německo (40,7 mil. USD). Všichni tito přispěvatelé financovaly rozvoj zejména pozemní infrastruktury. Dánské království se výrazně podpořilo silničním propojení rurálních a centrálních oblastí Zambie či výstavbu mostů. Země vycházejícího slunce subvencovala primárně telekomunikace, rozvoj energetiky a leteckou dopravu. Spolková republika Německo se soustředila, stejně jako Dánsko, zejména na zpřístupnění odlehlých venkovských oblastí a rehabilitaci silnic.²³⁶

Podpoře sociálních programů se v Zambii nejvíce věnovaly Irsko, Velká Británie a Spojené státy americké. Stejně jako v předešlé kapitole má i pomoc těchto donorů shodné znaky s individuálním důrazem na vybranou oblast života zambijského lidu. Irsko ve zkoumaném období podpořilo částkou 34,74 milionů dolarů programy vytvářející nové pracovní příležitosti a zkvalitňující sociální služby. Velká Británie přispěla částkou 28,4 miliony dolarů na boj s chudobou a pomáhala s implementací národních plánů proti chudobě. Zároveň podporovala i rozvoj dětí pomocí kinematografie a výměnných pobytů. Stejně jako třetí největší donor, Spojené státy americké, se věnovala i programům zajištění pomoci pro sociálně znevýhodněné osoby (ženy, sirotci, infikovaní virem HIV či lidem žijícím v chudobě). Spojené státy věnovaly částku 16,19 milionů dolarů na zmíněné programy sociální asistence (finanční či hmotná pomoc) a také na redukci chudoby.²³⁷

Multilaterální instituce podpořily ekonomickou a sociální strukturu Zambie celkovou částkou 489,68 miliony dolarů (Tabulka 4.21).

Tabulka 4.21 Zambie – Celková ODA zemí multilaterálních institucí do sektoru „Životní úroveň“ (v mil. USD)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
84,49	48,15	82,72	70,83	61,84	24,97	72,3	24,61	19,72

Zdroj: *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (22. 3. 2013).

Do sociální infrastruktury nejvíce investovaly Mezinárodní rozvojová agentura (69,78 mil. USD), instituce Evropské Unie (15,15 mil. USD) a UNICEF (7,07 mil. USD). Finanční pomoc Mezinárodní rozvojové agentury byla využita na zmírnění sociálních následků chudoby a k boji proti nezaměstnanosti. IDA se dále soustředila na enviromentální katastrofy, zajiš-

²³⁶ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (22. 3. 2013).

²³⁷ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (22. 3. 2013).

tění systému včasného varování a případnou rychlou pomoc v postižených oblastech.

Instituce EU financovaly boj s narkotiky a hlavně podporovaly kulturní programy a projekty na redukci chudoby. Dětský fond UNICEF se soustředil na podporu napříč celým sociálním sektorem. UNICEF ve sledovaném období pomáhal při zajištění potravinové pomoci lidem v nouzi, monitoringu MDG či v podpoře rovnosti pohlaví. Nabízenou psychosociální pomoc pak využívaly děti sexuálně obtěžované či stojící na samotném okraji společnosti.²³⁸ Oficiální rozvojová pomoc posledního donora se skládá z malých částek vložených do mnoha zájmových oblastí (v komparaci s ostatními) napříč celým spektrem zkoumaného odvětví. Na rozdíl od ostatních multilaterálních i bilaterálních donorů, jsou projekty velmi konkretizované.

Ekonomika Zambie byla subvencována Mezinárodní rozvojovou agenturou (203,11 mil. USD), institucemi EU (182,82 mil. USD) a Africkým rozvojovým fondem (9,13 milionů dolarů). Velmi široký záběr v poskytovaných financích měly první dva přispěvatelé – IDA a instituce EU, zatímco částka věnovaná Africkým rozvojovým fondem byla použita téměř výhradně na rozšíření distribučních elektrických sítí. IDA jako největší donor podporovala zambijské ekonomické reformy, energetiku (např. solární energii, hydroelektrárny), telekomunikační sítě a výstavbu či rehabilitaci železniční a silniční infrastruktury. Instituce Evropské unie se věnovaly zejména privatizaci a podpoře rozvoje dopravy, a to letecké, pozemní i vodní.²³⁹

4.4.2 Efektivnost ODA na pozadí „Životní úrovně“

Navzdory vynaloženým prostředkům je v Zambii stále velmi nízká životní úroveň. Zambie se v měřitelném indexu lidského rozvoje řadí na 163. místo ze 186 sledovaných států.²⁴⁰ Z tabulky 4.22 je zřejmé, že se index HDI za zkoumané období zvýšil, a to předznamenává i zvýšení životní úrovně obyvatel.

²³⁸ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (22. 3. 2013).

²³⁹ *Aid Activities*, OECD: <http://stats.oecd.org/> (22. 3. 2013).

²⁴⁰ *Human Development Index HDI – 2012 (Rankings)*, UNDP: <http://hdr.undp.org/en/statistics/> (16. 3. 2013).

Tabulka 4.22 Zambie – Vývoj HDI

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
x	x	x	0,394	0,398	0,405	0,413	0,419	0,425

Zdroj: *International Human Development Indicators*, UNDP: <http://hdr.undp.org/en/data/map/> (8. 4. 2013).

Jak již bylo zmíněno, Zambie má již téměř 14 milionů obyvatel, přičemž 60 % z nich žije na venkově. Vzhledem k životním podmínkám zambijských rurálních oblastí je velmi pravděpodobné, že tito obyvatelé z velké části žijí v „národní chudobě“ (Tabulka 4.23).

Tabulka 4.23 Zambie – Populace žijící v „národní chudobě“ (% populace)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
x	66,5	58,4	x	59,3	X	x	x	x

Zdroj: *World Development Indicators*, World Bank: <http://databank.worldbank.org/ddp/> (17. 1. 2013).

Na základě statistických údajů je evidentní, že chudoba představuje pro Zambii opravdu dlouhodobě palčivý problém. 68,5 % občanů si musí vystačit s 1,25 USD na den a v roce 2008 žilo v Zambii téměř 87 % obyvatel s denním příjmem menším než dva dolary (*Zambia Survey on Monitoring Paris Declaration: Making Aid More Effective by 2010*, OECD, 2008: 1). Běžná zambijská rodina se skládá z manželského páru a v průměru šesti dětí.²⁴¹ Žena je tedy v produktivním věku poměrně dlouhou dobu ekonomicky neaktivní a rodina je finančně zajišťována pouze příjmem muže, hlavy rodiny.

Političtí reprezentanti v Zambii měsíčně vydělávají obdobnou sumu jako botswanští státní představitelé, tedy více než 6000 dolarů měsíčně, přičemž navíc využívají výhody spojené s vysokou politickou funkcí.²⁴² Plat běžného občana se pohybuje o několik tříd níže a dosahuje v průměru cca 150 dolarů měsíčně. Zambijský horník si vydělává okolo 50–90 dolarů měsíčně, pokojská 30–50 dolarů a mzda zametače či montážního dělníka je asi 50 dolarů za měsíc.²⁴³ Nájem jednopokojového bytu v centru města činí 750 dolarů měsíčně a mimo centrum 400 dolarů. Měsíční výdaje za elektřinu

²⁴¹ *Fertility Rate, Total (Births per Woman)*, World Bank:

<http://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN/countries?page=4> (16. 3. 2013).

²⁴² *Zambian President's Salary Secretly Hiked Twice in Three Months*, Global Voice: <http://globalvoicesonline.org/2012/08/24/zambia-presidents-salary-secretly-hiked-twice-in-three-months/> (15. 3. 2013).

²⁴³ *Zambia: Dreaming of a Minimum Wage*, IRIN: <http://www.irinnews.org/report/96073/ZAMBIA-Dreaming-of-a-minimum-wage> (17. 3. 2013).

nu dosahují 70 dolarů a litr mléka stojí v průměru 1,21 dolaru, což je přibližně denní výdělek většiny zambijské populace.²⁴⁴ Z uvedených údajů jednoznačně vyplývá bezvýchodnost života běžné rodiny, kterou svým příjmem zajišťuje pouze zdravý a zaměstnaný muž. Pokrýt všechny pouze nezbytné potřeby rodiny a zajistit svým potomkům vzdělání je rozhodně nad síly průměrného zambijského muže, živitele. Rozvojová pomoc ve světle těchto skutečností je buď nedostatečná, neefektivní nebo je cílená do spotřeby a nemá tak investiční charakter k narušení tohoto nekonečného životního cyklu obyčejných pracujících v Zambii. Při porovnání cen jednotlivých životních potřeb a služeb je život v Zambii překvapivě dražší než například v mnohem rozvinutější Botswaně.

Dlouhodobou neudržitelnost situace podporují statistické údaje zaměřující se na procentuální podíl populace žijící v národní chudobě (Tabulka 4.23) a obyvatelstva žijící v absolutní chudobě (Tabulka 4.24).

Tabulka 4.24 Zambie – žijící v absolutní chudobě (% populace)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
x	64,6	64,3	x	68,5	X	x	x	x

Zdroj: *World Development Indicators*, World Bank:
<http://databank.worldbank.org/ddp/> (17. 1. 2013).

Dostupná data o chudobě v Zambii jednoznačně vyjadřují účinnost pomoci, vládních opatření a úspěšnost plnění přijatých programů bojujících s chudobou. Hmotné i nehmotné investice vynaložené v boji za lepší životní podmínky zambijského obyvatelstva znamenají, že počet lidí žijících pod hranicí životního minima narůstá. Podíl obyvatel zahrnutý pod hranici národní chudoby vykázal mezi léty 2003 a 2004 pozitivní pokles o 8 %, avšak následující dostupný údaj svědčí o zvratu a negativním vývoji. Více méně podobný vývoj má i ukazatel o počtu zambijců žijících v absolutní chudobě (Tabulka 4.24). Optimistický mírný pokles podílu chudých v rozmezí let 2003 až 2004 byl v roce 2006 doprovázen výrazným nárůstem, a to o více jak 4 %. Z dlouhodobějšího pohledu na tyto údaje se domnívám, že pozitivní vývoj v letech 2003 a 2004 jde spíše na vrub statistické chyby a bohužel není výsledkem vhodného uplatnění globální vládní politiky v boji s chudobou. Tuto mou tezi podporuje i negativní vývoj ukazatelů zachycený v roce 2006. Nejvíce občanů žijících v národní chudobě nalezneme, stejně jako v Mozambiku či Botswaně, na venkově a bohužel jejich počet se neustále zvyšuje (Tabulka 4.25).

²⁴⁴ *Cost of Living in Zambia*, Numbeo:
http://www.numbeo.com/cost-of-living/country_result.jsp?country=Zambia (17. 3. 2013).

Tabulka 4.25 Zambie – žijící v národní chudobě na venkově (% populace)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
x	74,3	77,3	x	76,8	X	x	x	x

Zdroj: *Milenium Development Indicators*, UN:
<http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (17. 2. 2013).

V roce 2003 žily téměř tři čtvrtiny obyvatelstva zambijského venkova v chudobě (Tabulka 4.25). Následující rok se jejich počet zvýšil o další 3 % a mírný pokles, na 76,8 % byl zaznamenán v roce 2006. Naopak reciproční vývoj podílu osob žijících v hmotné nouzi byl zaznamenán ve městech (Tabulka 4.26). V roce 2003 žila více než polovina obyvatel městských aglomerací v národní chudobě, avšak údaj z roku 2006 hovoří o téměř 25 % poklesu.

Tabulka 4.26 Zambie – žijící v národní chudobě ve městech (% populace)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
x	52,2	29,1	x	26,7	X	x	x	x

Zdroj: *Milenium Development Indicators*, UN:
<http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx> (17. 2. 2013).

Vládní boj proti chudobě za podpory zahraničních multilaterálních organizací spočívá ve vytvoření strategií k zajištění sociálních potřeb obyvatelstva souhrnně označovaných jako Národní rozvojové plány (*National Development Plan*). Tyto krátkodobé plány jsou uzavírány většinou na 4–5 let, přičemž kopírují jednotnou vizi přijatou s výhledem do roku 2030, kdy by měly být zajištěny adekvátní životní podmínky pro všechny Zambijce a chudoba jako taková by měla být vymýcena (*Zambia Survey on Monitoring Paris Declaration: Making Aid More Effective by 2010*, OECD, 2008: 2). Nejstarším projektem na navýšení životních standardů v Zambii je „*Public Welfare Assistance Scheme*“ (PWAS), jež je primárně financován zahraničními donory.²⁴⁵ Projekt ovšem není hodnocen jako úspěšný, jelikož byl realizován pouze ve dvou zambijských provinciích (Jižní a Východní) (*Zambia Country Report*, Bertelsmann Stiftung, 2012: 15). Sociální situaci na venkově se tak snaží smysluplně stabilizovat pouze lokální nevládní organizace (*Zambia Country Report*, Bertelsmann Stiftung, 2012: 18).

Z předchozího textu je patrné, že chudoba a sociální nerovnost je průvodním jevem života od prvopočátků zambijské samostatnosti, přičemž

²⁴⁵ *Zambia*, ILO: <http://www.ilo.org/gimi/gess/ShowCountryProfile.do?cid=238&aid=2> (6. 3. 2013).

skutečným synonymem zambijské chudoby jsou rurální části země téměř bez výjimky. Omezujícím faktorem ekonomického rozvoje venkova je z velké části nekvalitní či neexistující dopravní infrastruktura. Zanedbaná dopravní obslužnost omezuje ekonomickou migraci osob, dostupnost služeb a kulturně sociálních potřeb venkovského obyvatelstva.

Palčivý problém narůstající chudoby vlastního národa chce vláda řešit zvýšenou podporou odvětví zemědělství a oblasti terciárních služeb s důrazem na rozvoj turistiky a přilákání zahraniční klientely. Efektivita cílené podpory zemědělství je jednoznačně svázána s odstraněním výše uvedených omezení styku venkova s trhem městských aglomerací. Kauzalita tohoto spojení vytvoří nová pracovní místa, zajistí zvýšení samostatnosti ve výrobě a distribuci potravin a podpoří snahy zambijské vlády o diverzifikaci ekonomiky, doposud výrazně závislé na exportu mědi a dalších nerostných surovin.

Velký potenciál má Zambie i v marketingovém využití sedmého divu světa – Viktoriiných vodopádů, které se na jejím území nacházejí. Vláda ve spolupráci s mezinárodními institucemi organizuje kampaně zaměřené na rozvoj cestovního ruchu, financuje výstavbu rekreačních zařízení, úpravy lokální infrastruktury a údržbu národních parků (*Tourism, Invest Zambia*, 2010: 49–52). Těmito aktivitami také bojuje proti velké nezaměstnanosti, která po celé sledované období postihuje téměř polovinu osob Zambie ve věku od 15 do 24 let (Tabulka 4.27).

Tabulka 4. 27 Zambie – Zaměstnanost obyvatel země ve věku 15–24 let (%)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
52,7	52	52,2	52	51,8	51,7	51,5	51,4	51,2

Zdroj: *Millenium Development Goals*, World Bank:
<http://databank.worldbank.org/ddp/> (10. 3. 2013).

Z celkového počtu 13,8 milionů obyvatel Zambie je pouze 5,5 milionů osob v produktivním věku.²⁴⁶ Vzhledem k průměrné délce dožití, jež v průměru nepřesahuje 50 let, je pak zbytek populace převážně v předproduktivním věku, tedy do 14 let stáří (Kuna, 2010: 50). Eliminace nezaměstnanosti znamená sociální jistotu pro děti a mládež do 14ti let, rozvoj školství zajistí vyšší vzdělanost a posílí sebevědomí národa. Zjednodušení byrokracie omezí korupci ve státní správě a otevře nové možnosti pro zahraniční firmy váhající se vstupem na zambijský trh za současných politic-

²⁴⁶ *FAO Statistics*, Food and Agriculture Organization of The United Nations:
<http://faostat.fao.org/site/666/default.aspx> (10. 3. 2013).

ko–ekonomických podmínek. Syntéza výše uvedených tezí a ekonomicko–společenské propojení venkova a městských aglomerací jsou nezbytnou podmínkou pro zajištění permanentního rozvoje životní úrovně zambijské společnosti.

Transport, elektrifikace a komunikace

Díky své geografické poloze je pro Zambijskou republiku velice důležitá dopravní dostupnost do průmyslových center, obchodních uzlů, přístavů a hlavních měst ostatních států v zájmu posílení vlastního importu i exportu. Rovněž tranzit zboží a služeb vyplývajících ze spolupráce s okolními zeměmi je pro Zambii obchodně velice zajímavý.

Transport

V současné době je pozemní dopravní síť prezentována 91 440 kilometry silnic, z nichž 22 % můžeme díky povrchu řadit ke komunikacím II. třídy (*Zambia, The Commonwealth Yearbook, 2012: nestránkováno*). Pozemní infrastruktura je velmi dobře zajištěna ve všech větších městech, kam míří nejenom kapitál, ale i většina obyvatel za prací (*Zambia's Cities, Zambia Let's Explore, 2011: nestránkováno*).

Na rozdíl od Botswany je pro Zambii velmi důležitá železniční doprava, která v délce 2 000 kilometrech zajišťuje přístup až do hospodářského centra Tanzanie, přístavu Dar er Salaam (*Zambia, The Commonwealth Yearbook, 2012: nestránkováno*).²⁴⁷ Drážní doprava má v Zambijské republice tradici již od 70. let 20. století, kdy byla za asistence Číny vybudována, nicméně v posledních deseti letech byla využívána pouze ze 40 %. V současnosti Zambijská vláda, opět s podporou Číny, usilovně pracují na obnově a zvýšení produktivity drážního transportu (*On the Rails, Invest Zambia, 2010: 45*).

Letecká doprava je v zemi reprezentována více než stovkou letišť a přistávacích či vzletových drah bez letištních budov. Kriteria pro provozování mezinárodní dopravy splňují z celkového počtu pouze čtyři letiště, a to v Lusace, Mfuwe, Livingstone a Zdola (*Zambia, The Commonwealth Yearbook, 2012: nestránkováno*).

Elektrifikace

Zambijské energetické portfolio se primárně skládá z vodních elektráren. V regionu jižní Afriky leží mnoho přirozených vodních zdrojů.

²⁴⁷ *Tanzania, The World Factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tz.html> (24. 2. 2013).*

Téměř 40 % z jejich celkového počtu se nachází právě v Zambii a jsou nejvyužívanějším zdrojem energie (*Energy*, Invest Zambia, 2012: 17). Kořeny výroby elektrické energie využitím potenciální energie vody sahají již do postkoloniální období, kdy se v zemi nacházelo okolo 6 menších vodních elektráren. Jejich počet se podařilo rychle navýšit díky finančním injekcím zejména ze strany Světové banky. Zambie se tak za poměrně krátkou dobu stala nejen soběstačnou ve spotřebě elektrické energie, ale stala se pro ni i výhodným obchodním artiklem (Hulec – Olša, 2008: 349).

Ačkoli Zambie elektrickou energií zásobuje sousední státy, pouhých 18 % vlastních obyvatel má ve svých obydlených elektrický proud.²⁴⁸ V současné době je prioritou vlády elektrifikovat odlehlé rurální oblasti v Zambii, k čemuž využívá také fotovoltaické panely, biomasu či solární energii (Tožička – Mandová, 2009: 14–15).

Komunikace

Monitoring telekomunikačních sítí je stejně jako v případě Mosambiku značně limitován absencí dostupných dat. V roce 2003 připadalo pouze 22 mobilních telefonů na 1 000 obyvatel. Výrazný nárůst byl v Zambii zaznamenán o tři roky později, kdy přístroj vlastnilo již více jak 11 % osob. Podle posledních údajů z roku 2010 používá mobilní telefon více než 40 % obyvatel, tj. 416 osob z tisíce sledovaných.²⁴⁹

Uživatelů internetu bylo na počátku sledovaného období, v roce 2002, v Zambii téměř 110 tisíc. O tři roky později počet připojených narostl na půl milionu a v roce 2010 již statistiky uvádějí 893 tisíc uživatelů internetu.²⁵⁰ V současné době již internet využívá více než 11,5 % obyvatel, což představuje přibližně 1,5 milionu osob.²⁵¹

V souvislosti s rozšířením signálu a zpřístupněním telekomunikačních technologií i do rurálních oblastí je současnou prioritou vládních plánů výstavba více než sto telekomunikačních věží, které by měly zajistit příjem signálu v odlehlých zambijských oblastech, ztraktivnit tak tyto lokality pro potenciální investory a otevřít je novým příležitostem.²⁵²

²⁴⁸ *Electrical Power in Zambia*, Mmbendi: <http://www.mbendi.com/indy/powr/af/za/p0005.htm> (19. 3. 2013).

²⁴⁹ *Zambia Quick Stats*, Open Data fo Africa: <http://mozambique.opendataforafrica.org/gpokjye/afdb-socio-economic-database-may-2012> (20. 3. 2013).

²⁵⁰ *Zambia Quick Stats*, Open Data fo Africa: <http://mozambique.opendataforafrica.org/gpokjye/afdb-socio-economic-database-may-2012> (20. 3. 2013).

²⁵¹ *Internet Usage Statistics for Africa*, Internet World Stats: <http://www.internetworldstats.com/stats1.htm> (21. 3. 2013)

²⁵² *Zambia Govt Pushes Rural Need for Telecommunications*, IT News Africa: <http://www.itnewsafrika.com/2013/02/zambia-govt-pushes-rural-need-for-telecommunications/> (19. 3. 2013).

4.4.3 Dílčí závěr

Od dob vzniku Zambie jako samostatného státu jsou její obyvatelé sužováni nízkou životní úrovní, která je výrazem politiky vládních elit za uplynulá desetiletí samostatnosti. Chudoba a špatné životní podmínky jsou koncentrovány převážně na venkově a ve sledovaném období nedosáhla vláda ve spolupráci s nezanedbatelnou zahraniční pomocí hmatatelných výsledků.

V absolutní chudobě stále žije více než 68,5 % obyvatel, v národním měřítku chudoby pak o 10 % méně. Jednou z rozhodujících příčin tohoto stavu je velký nedostatek pracovních příležitostí, nejisté ekonomické zajištění průměrné rodiny a ztráta sociální a společenské prestiže. Výsledkem je pak ztráta životního elánu, motivace, devalvace důležitosti vzdělávání, bojkotování zdravotní péče a celková rezignace na možnosti sociálního vstupu.

Podkapitola věnující se dopravě, komunikacím a elektrické energii naráží na absenci dat. Je tedy velmi složité monitorovat každoroční růst a efektivitu poskytnuté finanční pomoci a zdrojů. Celková dopravní síť Zambie je ve srovnání s kilometrickou bankou Botswany devětkrát delší. Rozšířená je i železniční doprava, avšak reálná efektivita prostředků investovaných do železnice je neměřitelná, neboť délka tratí se za sledované období nezměnila a kvalitativní rozvoj železniční dopravy v Zambii není datově podchycen.

Pouhých 18 % lidí má v Zambii přístup k elektrické energii, a přitom elektřina patří v zemi k významnému vývoznímu artiklu. Značný nárůst byl za monitorované období zaznamenán v přístupu k informačním technologiím, přičemž nejdůležitější je výrazný nárůst připojení k internetu, který je zdrojem velikého množství informací a je tak významným fenoménem neformálního vzdělávání uživatele.

4.5 Shrnutí

Zambijská republika měla jako jedna z mála afrických zemí nakročeno ke slibné budoucnosti, jelikož země ekonomicky prosperovala díky těžbě nerostných surovin, zejména mědi. Tento perspektivní hospodářský potenciál státu nebyl všeobecně využit díky rostoucí korupci, klientelismu, etablováním politického systému vlády jedné strany a v neposlední řadě celosvětovým poklesem poptávky po těžných komoditách. Země díky nedostupnosti základních zdravotních služeb, zanedbané infrastruktuře či nízké kvalitě vzdělávacího systému sociálně uvadala. Globální ekonomická krize v 70. letech a neefektivní implementace programů strukturálních

úprav Zambii odsoudily k dnešním nelichotivým výsledkům budování rozvinutého státu.

S nástupem nového milénia nastalo uklidnění politické situace, které přineslo pozitivní obrat v hospodářství země. V současné době řadíme Zambii k nejrychleji rostoucím ekonomikám na světě. I přesto je Zambijská republika stále významně závislá na oficiální rozvojové pomoci, která je de facto motorem výše uvedeného rozvoje.

Ve sledovaných letech 2002 až 2010 byl z dostupných dat patrný určitý pozitivní vývoj v zambijské společnosti jak v globálních ukazatelích sociálního vývoje společnosti nebo životní úrovně, tak i víceméně ve všech dílčích strukturálních sektorech, jejichž syntéza vytváří celkový obraz úspěšnosti zvolené cesty rozvoje. Bohužel, v žádném ze sledovaných odvětvích nebyl zaznamenán výrazný kvantitativní či kvalitativní rozvoj, ale bylo dosaženo pouze dílčích úspěchů a pozvolných zlepšení. Tento závěr se týká i množství zahraniční pomoci, jejíž výše v mnoha případech nekorespondovala s předpokládanými výsledky.

V rámci části práce nazvané „Sociální vývoj společnosti“ jsem se primárně zabývala školstvím a zdravotnictvím.

Resortu školství byly v uvedených letech poskytnuty 774 miliony dolarů. Investice měla v první řadě zajistit zvýšení gramotnosti obyvatelstva, což se sice povedlo, ale vzdělanost populace starší 15ti let se za sledovaných 9 let zvýšila jen o 1 %, na 71,2 % v roce 2010. Pomoc poměrně masivní, výsledek pozitivní s negativním pocitem efektivity poskytnutých financí. Vzdělanost žen vrostla o pouhé 0,3 %. I v tomto případě zaznamenáváme pozitivní vývoj ukazatele, ale očekávání donorů byla optimističtější. Celkový počet žáků navštěvujících základní školy měl ve zkoumaném období velmi kolísavý charakter. V roce 2002 bylo zapsáno 74,1 % potenciálních žáků, o tři roky později se procentuální podíl dětí v základních školách zvýšil na 96,4 %. Avšak od roku 2009 má tento údaj klesající charakter a v roce 2010 činil 92,7 % dětí. Domnívám se, že tento sinusoidní průběh z velké části na konci sledovaných let ovlivnila hospodářská krize, neboť v době recese je důležité ekonomické zajištění rodiny jakýmkoli prostředky, s využitím všech práce schopných členů domácnosti a důležitost vzdělání je potlačena, neboť čas strávený ve škole je z tohoto pohledu časem neefektivně ztraceným a je lépe jej využít ekonomičtěji. Doba vzdělávání vrací vložené prostředky a síly časově rozlišené a s nejistou mírou návratnosti. Od rodičů a pěstounů zambijských dětí nelze očekávat predikci budoucnosti svých potomků prognózovanou na mnoho let dopředu. Vždy budou reagovat na každodenní ekonomicko-sociální situaci.

Ve zdravotnickém sektoru byl vývoj víceméně obdobný jako u předešlého sektoru vzdělávání. V rámci oficiální rozvojové pomoci bylo ve zkoumaném období do zdravotnictví alokováno více než 1,16 mld. dolarů.

Část financí byla použita na zlepšení přístupu obyvatel k pitné vodě, což se podařilo a podíl populace s přístupem k pitné vodě se zvýšil z 55 % (rok 2002) na 61 % v roce 2010. Rovněž přístup k sanitačním zařízením byl umožněn 48 % obyvatel v roce 2010, přičemž nárůst proti roku 2002 byl v tomto případě pouhé 1 %. Palčivým problémem nadále představuje onemocnění syndromem získaného selhání imunity, jež má díky přirozenému přírůstku obyvatel spíše stagnující tendenci. Populaci Zambie ohrožují i další endemická onemocnění, jako jsou malárie či cholera, jejichž epidemiím se díky nízké úrovni základní zdravotní péče a špatné dostupnosti pitné vody nedaří zabránit. Úspěchem je naopak snížení dětské a mateřské úmrtnosti. Problémem nadále zůstává permanentně nedodatečný kalorický příjem obyvatel, který je příčinou podvýživy. Tou trpí téměř 47 % obyvatel Zambie. V tomto případě je nezbytné obrátit pozornost vlády a zahraničních donorů na zvýšení vlastní produkce potravin a podporu drobných zemědělců tak, aby se stali dodavateli pro menší odlehlé komunity. Nezanedbatelnou je i produkce potravin pro vlastní spotřebu. Vhodná motivace rodinných klanů k samozásobování vyřeší lokální spotřebu potravin bez zvýšených nároků na dopravní infrastrukturu a redistribuci výrobků okamžité spotřeby. I v případě objemu financí poskytnutých ve sledovaném období zdravotnictví Zambie se domnívám, že výsledky nesplnily očekávání a efektivita pomoci je na velmi nízké úrovni. Příčiny tohoto stavu jsou zřejmě v upřednostňování řešení problémů na lokální úrovni před plněním strategických plánů globálního rozvoje odvětví, všudypřítomná korupce a domnívám se i určitá roztržičnost poskytnuté finanční pomoci vlivem nízké míry koordinace rozvojových plánů pomoci ze strany vládních institucí Zambie.

Průvodním jevem výše uvedených skutečností je všudypřítomná chudoba. V současné době žije v Zambii 87 % obyvatel s denním příjmem nižším než 2 dolary. Díky nízkým příjmům si obyvatelé nemohou dovolit posílat děti do škol, zajistit základní zdravotní péči, žít standardní rodinný život a snažit se zvyšovat svoji životní úroveň. Vysoký procentuální podíl obyvatelstva trpící podvýživou, špatné hygienické podmínky a z toho vyplývající vnucený styl života činí tyto osoby, ženy, muže, děti i mládež, ekonomicky neproduktivní, rezignující a žijící bez jakékoli pozitivní motivace. Klima prostupující chudoby se samozřejmě projevuje ve zvýšené míře výskytu korupčního prostředí a přirozených obav lidí o své živobytí.

Všechny sektory pak výrazně limituje kvalita transportních sítí. Na úseku dopravy, komunikačních technologií i energetických sítí je významným ekonomickým partnerem zambijské vlády Čína. V Zambii je 9x větší hustota pozemních komunikací než v Botswaně a dosahuje délky 91 440 km. Rovněž železniční dopravu využívá Zambie mnohem intenzivněji než sousední Botswana.

Z výše uvedeného textu je zřejmé, že všechna odvětví ekonomického a politického života v Zambii jsou stále výrazně závislá na zahraniční pomoci. Bez financí poskytovaných zahraničními donory by Zambie rozhodně nedosáhla úspěchů, které jsem popsala v jednotlivých kapitolách této práce. Výsledky v mnoha případech nazývám pozitivními pouze proto, že statistika vykazuje kladné hodnoty vývoje společnosti, ale skutečné možnosti rozvoje Zambie jsou limitovány jen a pouze její vlastní vládou, politikou a mírou zkorumpovanosti státní administrativy. Podle mého názoru by v současnosti nejvíce Zambii pomohlo, kdyby zahraniční donoři našli páky, kterými by zvýšili efektivitu zambijské vlády, aby peníze, které poskytnou na rozvoj státu skutečně hmatatelně přispěly ke zvýšení životní úrovně obyvatel Zambie. Dle mého názoru je investiční pomoc zahraničních dárců spotřebovávána v rozporu s jejím zaměřením. Je z velké části přesunuta do položek spotřeby. Zahraniční pomoc má dle mého názoru spoluvytvářet podmínky dlouhodobého rozvoje daného státu a ne řešit výpadky a chybná rozhodnutí vládnoucí administrativy. Podaří-li se zahraniční pomoc směřovat k řešení dlouhodobých problémů života zambijské společnosti, budou výsledky rozvoje v dalších letech skutečně pozitivní a ne jen kvazipozitivní, jak vyplývá ze sledování výsledku minulé dekády. Tyto teze „potvrzují“ i velmi obecné rozvojové plány, které obsahují priority, jako je například vymýcení chudoby i korupce, ale blíže se nevěnují parciálním krokům nutným k homogennímu pozitivnímu vývoji společnosti. Dokud se situace nezmění bude v Zambii stále platit, že bohatí bohatnou a chudí jsou na tom stále stejně špatně.

5 Závěr

Na základě kritérií definovaných v úvodu, sleduji ve výše uvedených případových studiích rozvoj životních podmínek v Mosambiku, Botswaně a Zambii v souvislosti s přílivem finančních prostředků od jiných zemí a mezinárodních organizací v rámci poskytování rozvojové pomoci.

Státy pro komparaci efektivity rozvojové pomoci jsem vybírala na základě tří zvolených, kritérií. Prvním hlediskem byla geografická poloha státu, tedy subsaharská Afrika. Druhým kritériem byla absence ozbrojeného konfliktu, který by transformoval základní motiv ODA od podpory společensko-ekonomického rozvoje k rekonstrukci státu. Třetím měřítkem byl index lidského rozvoje. Na základě těchto kritérií jsem vybrala země subsaharské Afriky s jedním z nejhorších HDI na světě – Mosambik a naopak s jedním z nejlepších – Botswanu. Třetí stát – Zambii – jsem zvolila v souladu z výše uvedenými hledisky a na základě geografické polohy mezi výše uvedenými státy.

Jednotlivé ukazatele, které jsem zvolila ke srovnání výsledků dosažených jednotlivými zeměmi v časovém úseku let 2002 až 2010, jsem tématicky soustředila do tří kapitol s názvy 1) „Poskytovaná pomoc“ (celková ODA, její členění, korupce), 2) „Sociální vývoj společnosti“ (celková vzdělanost obyvatelstva, gramotnost žen, počet dětí navštěvujících základní školu, přístup k pitné vodě, dostupnost zdravotnických a sanitárních zařízení, prevalence HIV, mateřská a dětská úmrtnost, podvýživa) a 3) „Životní úroveň“ (HDI, absolutní a národní chudoba, zaměstnanost, přístup k elektrickým, a komunikačním sítím, dopravní obslužnost).

Zvolená hlediska výzkumu záměrně korelují s palčivými problémy studovaných států, kterými ještě v současnosti jsou podvýživa, chudoba, kvalita zdravotní péče, syndrom získaného selhání imunity, přístup k pitné vodě či nevzdělanost. Všechny země spojují i geografická poloha a dispozice zajímavým nerostným bohatstvím. Těžba surovin je v Mosambiku a Zambii příčinou nevyváženého rozvoje, kdy sociální rozvoj zaostává za úspěchy ekonomickými. Naopak v Botswaně je vývoj ekonomiky v souladu s rozvojem sociálních potřeb obyvatelstva.

Hlavní tezí předkládaného textu byl předpoklad, že nejefektivněji je oficiální rozvojová pomoc využita v Botswaně, naopak nejhůře v Mosambiku, přičemž Zambie bude ve výsledcích jednotlivých kapitol oscilovat mezi nimi.

Výsledky případových studií potvrzují prvotní domněnku, že nejlepšího poměru ODA versus výsledky jednotlivých ukazatelů ve vymezeném časovém úseku, dosahuje Botswana. Zambie předčila Mosambik ve zhodnocení ukazatelů mapujících sociální oblastí života, nicméně koncept ODA je dle mých zjištění úspěšněji etablován v Mosambiku. Rychlejšímu a vy-

váženějšímu rozvoji v těchto dvou státech paradoxně brání vlastní politické elity, které vlastní zájmy nadřazují společenským, podporují korupci a klientelismus. Botswana se profiluje konzistentněji, neboť míra vnímání korupce je tady mnohem nižší, dokonce v celosvětovém žebříčku hodnocení korupce jednotlivých zemí je o tři desítky zemí výše než Česká republika.

Botswanská republika obdržela za sledované období let 2002 až 2010 nejmenší objem oficiální rozvojové pomoci, a to „pouhých“ 1,58 mld. dolarů. Ostatní sledované státy byly subvencovány částkami několikanásobně vyššími – Mosambik měl k dispozici 16,55 mld. USD a Zambie 14,3 mld. USD.

Komplexním zhodnocením kvantitativních výsledků jsem zjistila, že poskytnutá oficiální rozvojová pomoc ve sledovaném časovém horizontu, s výjimkou dvou ukazatelů, vedla ne vždy k pozitivním výsledkům v sociálních aspektech studovaných států. Očekávaného pokroku se nepodařilo dosáhnout ve vývoji prevalence HIV v Mosambiku, jež se i přes finanční injekce navýšila pouze o jedno procento. Dalším zklamáním je časový vývoj ukazatele chudoby, který v Zambii vzrostl jen o 4 %, přičemž pomoc poskytnutá na řešení tohoto stěžejního problému předpokládala výraznější pokrok a masivnější pokles počtu obyvatel žijících pod hranicí bídy.

Do souhrnného souboru kritérií věnujících se vzdělávání putovaly z výše uvedených částek mezinárodní finanční pomoci necelé 2,2 miliardy dolarů. Nejméně do systému školství investovala Botswana (138 mil. USD). Zambijské školství bylo podpořeno 774 mil. USD a nejvíce financí obdržel vzdělávací systém v Mosambiku, a to 1,25 mld. USD. Ve všech zkoumaných státech měl pozitivní růst údaj monitorující vzdělanost tamního obyvatelstva. V něm zaznamenal největší úspěch Mosambik, jemuž se podařilo zvýšit procentuální podíl gramotnosti o 8 %, na 56,1 %. V Botswaně se podíl vzdělané populace za sledované období zvýšil z 81,2 % na 84,4 % a v Zambii o 1 %, na celkových 71,2 % populace s abilitou číst a psát. Identicky se ODA projevila ve vývoji ukazatele indikujícím počet dětí navštěvující základní školy, kde se ve sledovaných letech podařilo Mosambiku a Zambii markantně zvýšit počet dětí ve školách (v Mosambiku o 35 % na 92 %, Zambii o 18 % na 92,7 %). V Botswaně vrostl tento ukazatel o 5 % na 87,3 %. Pozitivním zjištěním ve všech státech je, že drtivá většina dětí i přes opakování ročníků či přerušení školní docházky nakonec základního vzdělání dosáhne. Překvapivým údajem je snížení ženské ngramotnosti, jež ve všech tří studovaných státech klesla o pouhé 0,4 % procenta. V roce 2010 dosáhla v Botswaně 48,1 %, v Mosambiku 68 % a v Zambii 66,5 %.

Do sektoru zdravotnictví bylo nejméně peněz investováno v Botswaně. Za sledovaných osm let bylo na podporu a rozvoj systému

zdravotních služeb použito 30,54 milionů dolarů. V Zambii byla ke zlepšení úrovně zdravotnictví proinvestována 1 mld. USD poskytnutá zahraničními donory. Největší objem finanční pomoci byl ve spolupráci s místní vládou v letech 2002 až 2010 poskytnut mosambickému zdravotnictví, a to téměř 1,7 miliardy USD.

Na sanaci vodních zdrojů bylo z prostředků oficiální rozvojové pomocí použito 552 mil. USD v Mosambiku, 397 mil. USD v Zambii a pouhých 6,4 mil. USD v Botswaně, ve které byl za uvedené období umožněn přístup k pitné vodě dalšímu jednomu procentu populace, nicméně podíl obyvatel Botswany v definovaném dosahu k pitné vodě vzrostl na 96 %. Tento vysoký podíl vysvětluje zanedbatelný přírůstek tohoto ukazatele, neboť v tomto případě se domnívám, že zásobovat pitnou vodou zbylá 4 % obyvatel je teritoriálně buď finančně extrémně náročné, nebo i téměř nemožné. Botswanská vláda se uvážlivě a racionálně rozhodla donorskou pomoc použít na odstranění zásadnějších problémů v sociální oblasti života svých obyvatel. Oproti tomu Mosambik ve stejném období investoval osmdesátkrát více prostředků než Botswana, aby umožnil lidem využívat zdroje pitné vody. Výsledkem je zvýšení podílu obyvatel s přístupem k pitné vodě o pouhá 4 %, na celkových 47 %. Největší procentuální nárůst zaznamenala Zambie, která s využitím prostředků oficiální finanční pomoci zpřístupnila dalším 6 % obyvatel pitnou vodu. Koncem sledovaného období ji tak mělo k dispozici již 61 % populace.

Obdobné podíly i pořadí států, které zaznamenáváme u výše uvedeného ukazatele, vykazují i údaje o přístupnosti zdravotnických zařízení. Nejlépe jsou na tom lidé v Botswaně, z nichž má 90 % zpřístupněnu základní zdravotní péči. V Zambii má 69 % populace k dispozici zdravotnickou pomoc v souladu s mezinárodními standardy. V Mosambiku má přístup k lékařské péči jen polovina obyvatel.

Sanitární zařízení byly ve sledovaných letech 2002 až 2010 zpřístupněny dalším 3 % obyvatel (celkem 18 %) v Mosambiku, v Zambii ukazatel vzrostl o 1 % (na 48 %) a v Botswaně o 8 % (celkem 62 %). Za zásadní zdravotní problém považují, shodně ve všech zkoumaných zemích, boj proti syndromu získaného selhání imunity. I přes zmíněné osvětové programy a projekty, které s různou intenzitou probíhají ve všech uvedených zemích, na snížení a prevalenci syndromu získaného selhání imunity, jsou počty onemocnění stále vysoké a to i přesto, že ve dvou zemích došlo ke snížení počtu infikovaných. V Botswaně je prevalence onemocnění virem HIV nejvyšší i přesto, že byl na konci sledovaného období zaznamenán největší pokles. V průběhu zkoumání byl snížen počet nemocných z 26 % na 24,8 %, přičemž současně velmi výrazně vzrostl počet nemocných, kterým byla poskytována antiretrovirální léčba, a to z 29 % na 83 % infikovaných. Rovněž v případě Mosambiku bylo zaznamenáno signifikantní navýšení v

poskytování dostupných léčiv infikovaným virem HIV. V roce 2010 bylo do programů léčení HIV zařazeno 30 %, oproti 2 % léčených v roce 2002. Bohužel i přes tuto finančně i lidsky velmi náročnou snahu, počet nakažených vzrostl o další jedno procento, na celkových 11 %. Zambii se za monitorované období podařilo snížit počet onemocněných o necelé 1 % na 13,5 % v roce 2010. V případě antiretrovirální léčby jsem narazila na nedostatek dostupných dat a zjistila jsem pouze, že v roce 2009 bylo léčeno 81 % z počtu nemocných, což se domnívám je výborný dílčí výsledek efektivního použití mezinárodní finanční pomoci.

Ve všech státech shodně klesala i mateřská a dětská úmrtnost. Ve zdravotnické ochraně matek při porodu byla nejúspěšnější Botswana, která mateřskou úmrtnost za osm sledovaných let snížila o polovinu a v roce 2010 nepřežilo porod 165 matek ze sta tisíc rodiček. Mosambik snížil úmrtnost matek o 140 případů, na 490 v roce 2010. Nejhůře se ve zdravotnické ochraně rodiček dařilo v Zambii. V roce 2010 zemřelo 440 matek ze sta tisíc rodiček. Za 8 sledovaných let klesl tento počet o pouhých 60 zachráněných žen. Velký vliv na záchranu mnoha životů matek má navýšení odborné zdravotní asistence při porodu. Potěšující výsledky zaznamenalo ve všech státech i snížení mortality dětí do 5ti let věku. Největší pokles úmrtnosti byl zaznamenán v Botswaně, kde statisticky z tisíce narozených dětí zemřelo 27 dětí v roce 2010, což je o 50 méně než v roce 2002. V případě Mosambiku a Zambie zemře stále ještě více než 100 dětí z 1000 narozených do svých pěti let věku.

Nedostatečný denní příjem energie jednotlivce, definovaný jako podvýživa, je nedostatek, který výrazně ovlivňuje celkové výsledky sociální politiky státu. Má i rozsáhlé ekonomické důsledky. Jedinec trpící malnutricí není ekonomicky tak produktivní a aktivní, nezvládá běžnou pracovní náplň a je díky oslabení imunitního systému náchylnější k chorobám než člověk s dostatečným kalorickým příjmem. Počet podvyživených obyvatel byl na konci sledovaného období ve všech státech redukován s rozdílnými výsledky. Zambie vykazuje v roce 2010 pouze 53 % populace s dostatečným denním kalorickým příjmem. Přes veškerou pomoc donorů se podíl podvyživených za uplynulých osm let o 1 % zvýšil. V případě Mosambiku a Botswany se oficiální rozvojová pomoc pozitivně promítla i do snížení podvýživy obyvatelstva. V Botswaně trpělo nedostatkem jídla v roce 2010 stále ještě téměř 29 % obyvatelstva, ale oproti roku 2002 se jejich podíl snížil o 4,3 %. Mosambik byl relativně ještě úspěšnější, neboť v této zemi v roce 2010 trpělo podvýživou 39,3 % populace, ale proti výchozímu roku případových studií jejich počet klesl o 5,3 %.

Sektor „Životní úroveň“ je komplexem údajů, které globálně vyjadřují socioekonomický rozvoj a vývoj státu, Bohužel i přes poměrně rozsáhlé množství zdrojových souborů nebylo možné získat všechna data k

relevantní kompilaci ukazatele vyjadřujícího životní úroveň. Do oblastí určujících kvalitu života obyvatelstva bylo nejvíce financí z rozvojové pomoci poskytnuto Mosambiku, téměř 2,2 mld. dolarů. Zambie obdržela a použila 880 milionů dolarů a do Botswany od donorů putovalo 65 milionů dolarů.

Jedním z kvantifikátorů životní úrovně je index lidského rozvoje, HDI. Tento ukazatel vzrostl v rozmezí let 2002 až 2010 ve všech sledovaných státech o tři desetiny. V roce 2010 dosahoval v Botswaně výše 0,631, Mosambiku 0,317 a v Zambii 0,425.

Rovněž procentuální podíl obyvatel žijících v absolutní chudobě měl v jednotlivých státech rozdílný vývoj. Velmi výrazně se jej podařilo snížit v Botswaně. V roce 2002 vykazala 23 % podíl populace s nedostatečným příjmem zajišťujícím alespoň důstojný život, zatímco v roce 2010 klesl podíl chudých na 6,5 %. Ke zvýšení počtu osob žijících nad hranicí bídy došlo i v Mosambiku. Za osm sledovaných let se počet chudých snížil z 74,7 % na 59,6 %. V obou případech lze říci, že rozvojová pomoc byla poskytnuta efektivně a účelně. Zcela opačná situace nastala v Zambii, kde podíl obyvatel, majících k dispozici průměrně jen 1,25 USD na den, se zvýšil ze 64 % (2002) na 68 % (2010). Vzhledem k tomu, že za sledované období bylo do oblastí ovlivňujících životní úroveň v Zambii vloženo více než 880 miliónů dolarů, je tento výsledek více než zarážející a nečekaný. Materiální zajištění potřeb nezbytných k životu vyjádřené ukazatelem národní chudoby nebylo časosběrně v Mosambiku k dispozici. Nemohu tedy hodnotit jeho vývoj, neboť k dispozici byl pouze údaj z roku 2008, dle kterého v Mosambiku v národní chudobě žilo 54,7 % obyvatel. Zambie snížila počet chudých z 66,5 % (2002) na 59,3 % v roce 2010. Největšího úspěchu bylo dosaženo opět v Botswaně, která efektivní investicí mezinárodní pomoci v kombinaci s efektivním plněním sociálních programů, zredukovala podíl populace žijící v národní chudobě ze 30,6 % (2002) na 21 % v roce 2010.

Veškeré tyto dílčí údaje tvořící v souhrnu obraz o stavu životní úrovně obyvatel daného teritoria se pak aktivně projevují na zvýšení vitální kondice obyvatel a zvýšení průměrné délky dožití. V Mosambiku se obyvatelé za sledovaný časový úsek dožijí v průměru o dva roky více (49,7 let), v Botswaně o 3,8 let více (53 let), v Zambii v průměru o 6 let více, avšak stále ještě „pouhých“ 48,4 let.

Nejméně údajů v databázích světových i národních organizací bylo k dispozici o kvalitě a kvantitě dopravních cest, komunikační a elektrické sítě. Nejvíce elektrifikovanou zemí je Botswana, ve které je na elektrický proud napojeno 31 % obyvatel. V Zambii dosáhl tento podíl 18 %. K výrazné elektrifikaci země došlo i v Mosambiku, který ve svých statistikách uvádí již 30 % podíl obyvatel napojených na elektrickou síť. Investice

do rozvoje dopravních cest nebyly nijak výrazné, neboť v Mosambiku mezi léty 2002 až 2010 přibýlo 6 km silnic a v Botswaně 31 km. Zambijská data nejsou k dispozici.

Výrazný rozvoj korespondující s celosvětovým informačním boodem podle očekávání zaznamenaly moderní telekomunikační technologie. Například v Botswaně je v současné době o 300 tisíc mobilních telefonů více, než samotných obyvatel. Mosambik tento trend následuje. Za zkoumaných 8 let se počet uživatelů mobilních telefonů zvýšil z 1,5 miliónu kusů na 7,2 miliónu. V Zambii byl nárůst obdobný a v současnosti má mobilní telefon na 5 milionů obyvatel.

Celkové zhodnocení exploatace poskytnuté oficiální rozvojové pomoci v jednotlivých sledovaných státech přináší jisté rozčarování. Je to způsobeno tím, že studováním materiálů, které odkývaly údaje o poměrně masivní pomoci jak materiální tak nemateriální povahy, jsem ve výsledku předpokládala mnohem výraznější posun v životní úrovni obyvatel států, které jsem zvolila k případovým studiím. Oficiální rozvojovou pomoc ze strany komercializovaných společností vnímám jako jistý boj proti marnosti a bídě, která ve většině zkoumaných zemích převládá. Důležitým aspektem poskytované pomoci jsou také sekundární efekty, neboť neúspěch administrativy státu při rozdělování darů zbavují vládní představitele odpovědnosti za nedostatek finančních zdrojů, tím pádem závazků vůči svým vlastním obyvatelům. Ve všech zkoumaných zemích představuje ODA vitálně důležitou podporu v kontinuálním boji vládních i nevládních institucí s chudobou, ve snaze o zlepšování životní úrovně a rozvojem sociální i ekonomické infrastruktury. „Bohužel“ pro občany, jen efektivní a racionální alokace zdrojů z finančních pomoci, tedy zodpovědná, uvážlivá a poctivá vláda, jsou zárukou trvale udržitelného rozvoje země.

Nejlépe této premise odpovídá druhá případová studie popisující Botswanu. Tento vnitrozemský stát měl výhodu (stejně jako mnoho dalších afrických států) objevu nerostného bohatství, v mírovém koloniálním dědictví a nemusel řešit vlastní poválečnou obnovu státu z důvodu občanských nebo kmenových válek, v Africe tak obvyklých. Poskytnutá rozvojová pomoc byla využita efektivně a s rozvahou, míra korupce byla zárukou, že ODA neskončí v rukou úzké skupiny vládnoucí ekonomické a politické elity a bude skutečně použita k sanaci potřeb botswanského lidu. Výsledky případové studie o Botswaně ve srovnání s dalšími dvěma vybranými státy, Mosambikem a Zambií, jsou důkazem toho, že i v Africe je možná mírová bezkonfliktní cesta k úspěchu. Díky realizovaným vládním reformám, finanční podpory zahraničních donorů a asimilaci pozitivních zkušeností externích partnerů, byly v Botswaně položeny základy stabilního státu. Syn téza implementace výsledků se pozitivně odráží ve výsledcích zkoumaných socioekonomických indikátorů mé diplomové práce.

Na základě bádání a četby dostupných materiálů se domnívám, že by bylo prospěšné stanovit rozvojové cíle (např. Millenium Development Goals aj.) v rámci ODA a stanovit „deadline“ samotného poskytování či snižování objemu rozvojové pomoci. Každá souvislá dlouhotrvající pomoc jakéhokoli druhu a do kterékoli oblasti, vytváří jistou formu dependence mezi příjemcem a dárce. Je na vůli vlády obdarovaného, do jaké míry je ochotna přijmout a akceptovat požadovanou formu vazalství na dárce. Všechny zkoumané státy (Botswana, Mosambik, Zambie) si s donory vytvořily díky finančním vztahům totožný druh závislosti, který tyto rozvojové státy resp. vládní garnitury zbavuje odpovědnosti za nedostatek peněz v rozpočtu potažmo za socio-ekonomickou situaci země. Z tohoto důvodu se domnívám, že dohodnutý termín maximálního utlumení rozvojové pomoci, by mohl vládní struktury, i samotné obyvatele motivovat k větší samostatnosti, plné odpovědnosti za vlastní rozvoj a větší efektivitě distribuce donorských statků. Důvodem k tomuto závěru jsou pro mne zjištění, která mi přinesla práce na případových studiích. Na základě svého výzkumu jsem zjistila, že rozvojová pomoc poskytnutá státům v rozmezí let 2002 až 2010, „zaplatila“ jen malý krůček předpokládaného rozvoje zkoumaných zemí. Donorská pomoc poskytnutá na základě dohodnutých podmínek je podporou snahy vlády příslušného státu ke zlepšení podmínek života obyvatelstva. Měla by se stát katalyzátorem změn v ekonomice, začínajících nebo spuštěných sociálních programech a podpořit entuziasmus vlád v prosazování změn, mnohdy radikálních, v životě svých obyvatel. Jestliže je pomoc využívána v rozporu se zájmy lidu, donoři mohou pozastavit či omezit příliv pomoci. Tento racionální krok může znamenat nepříjemnost pro vládní elity, které vhodnou propagandou obrátí „hněv chudých“ proti dárce. Výsledkem je snížení investiční pomoci donorů, avšak nahrazuje ji pomoc humanitární, která již není pomocí rozvojovou, nýbrž pomocí jednorázovou zaměřenou k zajištění základních životních potřeb postiženého obyvatelstva. Řešení rozvoje životní úrovně je pak plně na bedrech vlády daného státu pomocí vlastních prostředků a zavedení indikovaných doporučení dárce finanční pomoci.

Myslím, že výše uvedené teze lze uplatnit v rámci případových studií Mosambiku a Zambie. V těchto dvou státech je zjištěná míra korupce, která je příčinou utlumení pomoci ze strany donorů, takovým problémem, že nebude-li v dohledné době nalezeno řešení uvnitř administrativy těchto států, bude poskytovaná rozvojová pomoc výrazně dále utlumena. Případně se pod tímto názvem bude skrývat pomoc humanitární, která však nepomáhá zajištění rozvoje dané společnosti a plnění přijatých sociálních programů, nýbrž jednorázově řeší živelnou či sociální katastrofu.

6 Seznam literatury

About Zambia: 2012. Invest Zambia, Commonwealth Publications. London.

AHMED, Zuber - BARTHOLOMEW, Ann – TAKALA, Thomas: 2010. *Country Case Study: Mozambique*. FTI – Cambridge Education. Dostupné na: http://www.camb-ed.com/fasttrackinitiative/download/FTI_CR_Moz%28Feb2010x%29.pdf (24. 3. 2013).

Aid Effectiveness 2005-2010: Progress in Implementing The Paris Declaration – Volume 2 (Country Chapters - Mozambique): 2012. Organisation for Economic Development. Dostupné na: <http://www.oecd.org/dac/effectiveness/48742718.pdf> (24. 3. 2013).

Annual Report of Botswana Telecommunications Authority: 2010. Communications Regulator's Association of Southern Africa.

Backround to Natural Disasters in Mozambique: 2005. World Bank. Dostupné na: http://www.sarpn.org/documents/d0001856/5-2Mozambique_WB_Apr2005.pdf (30. 10. 2012).

BATLEY, Richard: 2005. *Mozambique: The Costs of 'Owning' Aid*. Public Administration and Development, 25/5, s. 415-424.

BERTELSEN, Bjørn Enge: 2005. *War, Peace and Development in Mozambique: A Critical Assessment*. Dostupné na: http://www.academia.edu/171262/War_peace_and_development_in_Mozambique_A_critical_assessment (24. 3. 2013).

BIERMANN, Karol – HANUS, František (eds.): 1992. *Kronika lidstva*. Fortuna Print. Praha.

Botswana: 2012. The Commonwealth Yearbook. Dostupné na: http://www.commonwealthofnations.org/wp-content/uploads/2012/10/botswana_country_profile.pdf (24. 3.2013).

Botswana Demographic Survey Report 2006: 2006. Central Statistic Office. Gaborone. Dostupné na: http://www.cso.gov.bw/templates/cso/file/File/2006_bdsrprt.pdf (23. 3. 2013).

Botswana Family Health Survey IV Report 2007: 2009. Central Statistic Office. Gaborone. Dostupné na:
http://www.cso.gov.bw/templates/cso/file/File/bfhs_report.pdf (23. 3. 2013).

Botswana Transport and Communications Statistics 2010: 2012. Central Statistic Office. Gaborone. Dostupné na:
<http://www.cso.gov.bw/templates/cso/file/File/Botswana%20Transport%20And%20Communications%20Statistics%202010%20Report..pdf> (23. 3. 2013).

Botswana Transport and Communications Statistics 2009: 2011. Central Statistic Office. Gaborone. Dostupné na:
<http://www.cso.gov.bw/templates/cso/file/File/Transportstatisticsreport.pdf> (23. 3. 2013).

A Brief Look: 2010. Bajahnala – Tourist guide to Botswana. Botswana Head Office. Gaborone, s. 6 -7.

The Case Comprehensive: Botswana. 2009. Center for Health and Gender Equity. Washington DC. Dostupné na:
<http://www.genderhealth.org/files/uploads/change/publications/botswanacasesestudy.pdf> (23. 3. 2013).

Country Partnership Strategy for The Republic of Botswana for the Period FY09 - FY13: 2009. World Bank. Dostupné na: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2009/05/03/000333038_20090503235502/Rendered/PDF/475200CAS0P105101OfficialUseOnly1.pdf (23. 3. 2013).

Country Profile Botswana: 2010. Action for Southern Africa. Dostupné na:
http://www.actsa.org/Pictures/UpImages/pdfs/ACTSA_country_profile_Botswana_Jul10.pdf (24. 3. 2013).

Country Profile Mozambique: 2010. Action for Southern Africa. Dostupné na:
http://www.actsa.org/Pictures/UpImages/pdfs/ACTSA_Country_Profiles_Mozambique_Aug10.pdf (24. 3. 2013).

Country Profile Zambia: 2010. Action for Southern Africa. Dostupné na: http://www.actsa.org/Pictures/UpImages/pdfs/ACTSA_Country_Profile_Zambia_Aug10.pdf (24. 3. 2013).

Country Profile. Zambia: 2011. Economic Policy Research Institute: Dostupné na: <http://epri.org.za/wp-content/uploads/2011/03/53-Zambia.pdf> (23. 3. 2013)

Education for All a Must: 2010. Invest Zambia, Commonwealth Publications. London.

Education Statistics 2011: 2011. Ministry of Educations and Skills Development. Gaborone. Dostupné na: http://www.moe.gov.bw/fileadmin/templates/docs/DPSR/Educ_Stats_Brief_Dec_20_2011..pdf (23. 3. 2013).

Energy: 2012. Invest Zambia, Commonwealth Publications. London.

Essentials Facts: 2010. Bajahnala – Tourist guide to Botswana. Botswana Head Office. Gaborone, s. 8-13.

FEARON, James – LAITIN, David: 2005. *Mozambique*. Stanford University. Dostupné na: <http://www.stanford.edu/group/ethnic/Random%20Narratives/MozambiqueRN1.1.pdf> (23. 3. 2013).

HANLON, Joseph: 2004. *Do Donors Promote Corruption?: The Case of Mozambique*. Third World Quaterly. 25:4/2004, 747-763. Dostupné na: http://www.open.ac.uk/personalpages/j.hanlon/Hanlon_3WQ_Moz_corruption.pdf (24. 3. 2013).

HULEC, Otakar – OLŠA, Jaroslav: 2008. *Dějiny Zimbabwe, Zambie a Malawi*. Lidové noviny. Praha.

Interview s Andrew Chipwende: 2010. Invest Zambia, Commonwealth Publications. London. s. 8-10.

Interview s Calebem Fundangou: 2010. Invest Zambia, Commonwealth Publications. London. s. 22-24.

An Introduction: 2010. Annual Review Zambia UK Health Workforce Alliance. London.

Investment Projects: 2012. Invest Zambia, Commonwealth Publications. London. s. 20 – 32.

Is It ODA?: 2001. Organization for Economic Cooperation and Development. Dostupné na:
http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/DAC_ODA_WhatIsIt_2001.pdf (1. 4. 2013).

JELÍNEK, Petr: 2006. *Ozbrojený konflikt v Mosambiku a jeho dopad na státní správu*. In. JOAO, Mário – JELÍNEK, Petr – KNITL, Aleš a kol.: *Lusofonní Afrika 1975-2005. Ústav mezinárodních vztahů*. Praha.

KABOYAKGOSI, Gabe: 2003. *Air and Road Transport in Botswana*. Botswana Institute for Development Policy Analysis. Gaborone. Dostupné na:
<http://www.tips.org.za/files/695.pdf> (22. 2. 2013).

KLÍMA, Jan: 2007. *Mosambik*. Libri. Praha.

KUNA, Zbyněk, 2010. *Demografický a potravinový problém světa*. Wolters Kluwer. Praha.

LALÁ, Anícia – OSTHEIMER, Andrea: 2003. *How to Remove the Stains on Mozambique's Democratic Track Rekord: Challenges for the Democratisation process between 1990 and 2003*. Konrad Adenauer Stiftung. Mosambik.

LEWIN, Michael: 2011. *Botswana's Success: Good Governance, Good Policies, and Good Luck*. In: CHUNAN-POLE, Punam – ANGWAFO, Manka, *Yes Africa Can*. World Bank: Washington DC, s. 81-90 Dostupné na:
<http://siteresources.worldbank.org/AFRICAEXT/Resources/258643-1271798012256/Botswana-success.pdf> (24. 3. 2013).

MAIPOSE, Gervase S. – MATSCHEKA, Thalepo C.: 2002. *Explaining African Growth Performance: The Botswana Case Study*. University of Botswana. Gaborone. Dostupné na:
http://depot.gdnet.org/gdnshare/pdf/draft_country_studies/Botswana-Maipose_RIR.pdf (24. 3. 2013).

MOMBA, Jotham – MADIBUTSA, Clever: 2009. *The Evolution and Development of the Movement for Multiparty Democracy in Zambia*. South African Institute of International Affairs. South Africa. Dostupné na:

http://www.saiia.org.za/images/stories/pubs/occasional_papers/saia_sop_17_momba_madimutsa_20090401_en.pdf (23. 3. 2013).

Mozambique: 2012. The Commonwealth Yearbook. Dostupné na: http://www.commonwealthofnations.org/wp-content/uploads/2012/10/mozambique_country_profile.pdf (24. 3.2013).

Mozambique Strategy 2011-2015: 2010. The United States Global Health Initiative. Dostupné na: <http://www.ghi.gov/documents/organization/175133.pdf> (1. 4. 2013).

Mozambique Country Study: 2004. World Food Programme. Volume 1. Dostupné na: <http://documents.wfp.org/stellent/groups/public/documents/reports/wfp066321.pdf> (23. 3. 2013).

A New and Prosperous Era: 2012. Official Report Mozambique. First World Petroleum. London, s.10-13.

On the Rail: 2010. Invest Zambia, Commonwealth Publications. London.

Preliminary Results of the Botswana Core Welfare Indicators (Poverty) Survey 2009/10: 2011. Central Statistic Office. Gaborone. Dostupné na: http://www.cso.gov.bw/templates/cso/file/File/BCWIS%20_Poverty_%20Survey%20Statsbrief%20Nov%202011..pdf (23. 3. 2013).

Review of the Implementation Status of the Trans-African Highways and the Missing Links: 2009. The African Development Bank. Dostupné na: <http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Project-and-Operations/00473235-EN-TAH-FINAL-VOL1.PDF> (23. 3. 2013).

SAASA, Oliver: 1996. *Adjustment in Zambia - The Case of Agriculture and Trade*. Office of Sustainable Development - Bureau for Africa. Zambia. Dostupné na: <http://www.eldis.org/vfile/upload/1/document/0708/doc4533.pdf> (23. 3. 2013).

Stronger Drug Supply Chains Can Save Thousands of Children in Zambia and Beyond: 2012. Invest Zambia, Commonwealth Publications. London.

Tourism: 2010. Invest Zambia, Commonwealth Publications. London. s. 49-52.

TOŽIČKA, Tomáš – MANDOVÁ, Martina: 2009. *Elektrifikace odlehlých oblastí Zambie*. In Svoboda, Daniel (ed.), *Efektivnost rozvoje - hledání nových cest: český příspěvek ke globálnímu procesu organizací občanské společnosti*. České fórum pro rozvojovou spolupráci. Praha. s. 14-15.

Všeobecná encyklopedie Diderot: 1999. 2. svazek. Diderot. Praha.

Všeobecná encyklopedie Diderot: 1999. 4. svazek. Diderot. Praha.

Všeobecná encyklopedie Diderot: 1999. 6. svazek. Diderot. Praha.

WERVE, Jonathan: 2006. *The Corruption Notebooks 2006*. Global Integrity, Washington DC.

Zambia: 2012. The Commonwealth Yearbook. Dostupné na: http://www.commonwealthofnations.org/wp-content/uploads/2012/10/zambia_country_profile.pdf (24. 3. 2013).

Zambia 2011-2015: 2012. The United States Global Health Initiative. The United States Global Health Initiative. Dostupné na: <http://www.ghi.gov/documents/organization/191756.pdf> (1. 4. 2013).

Zambia's Cities: 2011. Zambia Let's Explore. Lusaka.

Zambia. Country Report: 2012. Bertelsmann Stiftung. Gütersloh. Dostupné na: <http://www.bti-project.de/fileadmin/Inhalte/reports/2012/pdf/BTI%202012%20Zambia.pdf> (28. 3. 2013).

Zambia - Summary Country Profile For HIV/AIDS Treatment Scale-Up: 2005. World Health Organization. Dostupné na: http://www.who.int/hiv/HIVCP_ZMB.pdf (28. 3. 2013).

Zambia: Survey on Monitoring the Paris Declaration: Making Aid More Effective by 2010: 2008. Organisation for Economic Co-operation and Development. s. 1-19. Dostupné na: <http://www.oecd.org/dac/effectiveness/42056851.pdf> (28. 3. 2013).

Elektronické zdroje:

Action for Southern Africa, dostupné na: www.actsa.org.

African Development Bank: www.afdb.org

Al Jazeera, dostupné na: www.english.aljazeera.net.

All Africa, dostupné na: www.allafrica.com.

Botswana Democratic Party: www.bdp.org.bw.

Botswana Family Welfare Association: www.bofwa.org.

Botswana Telecommunications Authority: www.bta.org.bw.

British Broadcasting Corporation, dostupné na: www.bbc.co.uk.

British Foreign & Commonwealth Office: www.fco.gov.uk.

Business Insider: www.businessinsider.com.

Central Intelligence Agency: www.cia.gov.

Central Statistic Office: www.cso.gov.bw.

Česko proti chudobě: www.ceskoprotichudobe.cz.

Debswana: www.debswana.com.

DHL Slovensko: www.dhl.sk.

Daily Nation: www.nation.co.ke.

Doctors Without Borders: www.doctorwithoutborders.org.

Economist: www.economist.com.

Eduroute: www.eduroute.info.

Electoral Institute for Sustainable Democracy in Africa: www.eisa.org.

Embassy of the Republic of Zambia: www.zambiaembassy.org.

Food and Agriculture Organization of the United Nations: www.fao.org.

Freedom House: www.freedomhouse.org

Global Issues: www.globalissues.org.

Global Voice: www.globalvoiceonline.org.

Government of Botswana: www.gov.bw.

International Federation of Red Cross: www.ifrc.org.

International Human Development Programme: [www: hdr.undp.org](http://www.hdr.undp.org).

International Monetary Fund: www.imf.org.

IT News Africa: www.itnewsafrika.com.

Internet World Stats: www.internetworldstats.com.

IRIN: www.irinnews.org.

International Labour Organization: www.ilo.org.

Lékaři bez hranic: www.lekari-bez-hranic.cz.

Macauhub: www.macauhub.com.

Mmbendi: www.mmbendi.com.

Mmegionline: www.mmegi.bw.

Mozambique News Agency: www.poptel.org.uk.

National AIDS Coordinating Agency: www.naca.gov.bw.

Numbeo: www.numbeo.com.

Organisation for Economic Co-operation and Development:
www.stats.oecd.org.

OPEC Fund for International Development: www.ofid.org.

Open Data fo Africa: www.opendataforafrica.org.

PreventionWeb: www.preventionweb.net.

Reliefweb, dostupné na: www.reliefweb.int.

Transparency International: www.transparency.org.

Southern African Custom Union: www.sacu.int.

Southern African Development Community: www.sadc.int.

Southern and Eastern Consortium for Monitoring Educational Duality:
www.sacmeq.org.

State University: www.stateuniverstiy.com.

Transparency International: www.transparency.org.

United Nations Children's Fund, dostupné na: www.unicef.org.
United Nations: www.un.org.

United Nations Development Programme: www.undp.org.

UN Office of the High Representative for the Least Developed Countries,
Landlocked Developing Countries and Small Island Developing States:
www.unohrlls.org .

U.S. Department of State: www.state.gov.

U.S. President's Emergency Plan for AIDS Relief: www.pepfar.gov.

United States Agency International Development: www.usaid.gov.

Wage Indicator: www.wageindicator.org.

World Bank: www.worldbank.org.

World Health Organization: www.who.int.

Zambia Daily Mail: www.daily-mail.co.zm.

7 Resumé

Official development assistance is a systematic, long-term aid of material and non-material character provided to countries that are not able to provide stability on their own state and effectively solve development problems. Assistance and support is a catalyst of (r) evolutionary changes in the areas of health care, education, infrastructure, energy industry and the development of social programs. Adopted concepts of development aid are facing waves of criticism of its efficient provision, an aspect which I will address in my master thesis.

The aim of my study, entitled *Is the official development assistance key to development?* is the comparison of case studies of three countries (Mozambique, Botswana, Zambia) on the background of provided official development assistance (ODA) in the years 2002-2010 in conformity with below stated criteria of the comparison. In my master thesis I will primarily focus on the so-called official development assistance distributed by the Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). Based on available data I want to document whether the provision of official development assistance was effectively granted, utilized and helped the above-mentioned countries to improve living conditions for their sustainable development. Last but not least, I will discuss the correlation of invested resources with quantitative results.

The purpose of this text is the comparison of the development of selected countries in the background of ODA in the observed period of time and with the help of subjectively selected criteria to determine the degree of effectiveness of ODA and to answer the question whether provision of development assistance is real and true key to the socio-economic development of countries. The central thesis of the study has been the assumption that the most effectively is official development assistance used in Botswana, on the contrary the worst in Mozambique, and Zambia will be in the outcomes of individual chapters oscillate between them.

My study is divided into two comprehensive parts - theoretical and practical. In the introductory theoretical part I define and explain the definition of ODA, my method of the testing evaluation of the provided ODA and I examined the operationalization of the criteria. The practical part is based on subjectively selected criteria and concludes in the above mentioned case studies, the development of living conditions in Mozambique, Botswana and Zambia in connection with the inflow of funds from other countries and international organizations in framework of the provision development assistance.

The indicators which I have chosen to compare the results achieved by the individual countries in the time period from 2002 to 2010,

I focused thematically into three chapters with titles 1) "The assistance provided" (total ODA, its structure, corruption), 2) "Social development of society" (total education of the population, female literacy, the number of children attending primary school, access to drinking water, access to health and sanitation, HIV prevalence, maternal and infant mortality, malnutrition), and 3) "Living Standards" (HDI, and national absolute poverty, employment, access to electrical and communication networks, transportation services).

A comprehensive quantitative evaluation of the results of case studies, I accepted the initial assumption that the best results ODA versus the individual indicators in a limited timeframe, is reaching Botswana. Zambia outperformed Mozambique in the evaluation of social indicators, mapping areas of life, however, the concept of ODA is according to findings established successfully in Mozambique.

8 Přílohy

Dotazník k diplomové práci „Je rozvojová pomoc klíčem k rozvoji?“

V rámci mé diplomové práce nazvané „Je rozvojová pomoc klíčem k rozvoji? – Komparace Botswany, Mozambiku a Zambie“, bych Vás chtěla požádat o cca 10 minut Vašeho času k vyplnění krátkého dotazníku, který bude součástí diplomové práce.

Cílem mé diplomové práce je srovnání rozvoje Botswany, Mozambiku a Zambie na pozadí poskytované oficiální rozvojové pomoci (ODA), v období od 90. let do současnosti, v souladu s vybranými kritérii. Kritéria práce, jsem rozdělila do tří ucelených souborů nesoucí názvy: 1) Poskytovaná pomoc (celkový objem vložených prostředků, preferovaný sektor pomoci a míru korupce daného státu, znemožňující řádné přerozdělení financí), 2) Sociální vývoj společnosti (demografie, gramotnost a zdravotnictví) a 3) Životní úroveň (vývoj HDI, HDP, chudoba, nezaměstnanost, elektrifikace a kvalita a kvantita dopravní infrastruktury).

Jelikož jsem zkoumané země nikdy nenavštívila, je cílem předkládaného dotazníku získat Váš subjektivní názor na situaci v zemi. Informace Vámi sdělené použiji do své práce, buď jako anonymní zdroj (v případě neuvedení jména) či Vás budu přímo citovat pokud jméno uvedete.

Předem Vám mnohokrát děkuji za Váš čas a poskytnuté údaje.

1. Jméno, zaměstnání, délka pobytu ve zkoumané zemi

2. Funguje v zemi sociální systém (sociální dávky, důchody, nemocenská)?

3. Je v zemi bez problémů dostupná pitná voda, funkční kanalizace?

--

4. Je země, dle Vašeho názoru, dostatečně pokryta zdravotnickými zařízeními dostupnými všem vrstvám obyvatel?

--

5. Jaká je bezpečnost na ulicích ve dne i v noci?

--

6. Jaká je kvalita silnic (asfalt, prašné cesty, dálnice)?

--

7. Jaká je úroveň elektrifikace v zemi, jsou dodávky elektrické energie omezeny?

--

8. Jaká je úroveň telekomunikačních služeb (internet, telefonní sítě, rozhlas, televize)?

--

9. Jak moc ovlivňuje fungování státu korupce?

--

10. Kam (do jakého sektoru) a proč by, na základě Vašeho názoru, měla plynout oficiální rozvojová pomoc?

--

11. Uved'te, na základě Vašeho názoru, tři hlavní problémy země.

--